

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

ПЕДАГОГІЧНА ІННОВАТИКА: СУЧАСНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

№ 7

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

Голова редакційної ради:

Палінчак Микола Михайлович, доктор політичних наук, професор, голова Закарпатського відділення Центру українсько-європейського наукового співробітництва.

Головний редактор:

Стеблюк Світлана Василівна, доктор педагогічних наук, доцент кафедри фізичної терапії, реабілітації, спеціальної та інклюзивної освіти, ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Редакційна колегія:

Безверхня Галина Василівна, кандидат наук з фізичного виховання та спорту, професор, професор кафедри фізичної культури, спорту та здоров'я, Луцький національний технічний університет, Україна;

Бондарчук Наталія Яківна, кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент, доцент кафедри фізичного виховання, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

Ганссен Наталія, кандидат наук, професор з питань освіти для осіб з особливими потребами, Університет Норд, Бодо, Норвегія;

Гузак Олександра Юрївна, кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент кафедри фізичної терапії, реабілітації, спеціальної та інклюзивної освіти, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

Маріонда Іван Іванович, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри фізичного виховання, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

Попадич Олена Олександрівна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи, ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Сивохоп Едуард Миколайович, кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету здоров'я та фізичного виховання, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

Сідун Лариса Юрївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Стойка Олеся Ярославівна, доктор педагогічних наук, професор кафедри іноземних мов, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

Товт Валерій Адальбертович, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фізичного виховання, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Утьосова Олена Іванівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фізичної терапії, реабілітації, спеціальної та інклюзивної освіти, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

Фізеші Октавія Йосипівна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки дошкільної, початкової освіти та освітнього менеджменту, Мукачівський державний університет

Хома Ольга Михайлівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та методики початкової освіти, Мукачівський державний університет;

Хома Тетяна Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фізичного виховання, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

Цибульська Вікторія Вікторівна, кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент, доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання і спортивних дисциплін, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, Україна;

Чекан Оксана Іванівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної та спеціальної освіти, Мукачівський державний університет.

Яцина Олена Федорівна, доктор психологічних наук, професор, професор кафедри наук про здоров'я, ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Науковий журнал «Педагогічна інноватика: сучасність та перспективи» заснований ДВНЗ «Ужгородський національний університет» у 2023 році. Періодичність: 4 рази на рік.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet Вченою радою Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет», протокол № 2 від 25 лютого 2025 р.

Зареєстровано у сфері друкованих медіа (Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення No 2178 від 27.06.2024 року).

Мови розповсюдження: українська, англійська, німецька, польська, іспанська, французька, словацька, угорська.

Офіційний сайт видання: <http://journals.uzhnu.uz.ua/index.php/ped>

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧІ ТЕХНОЛОГІЇ

Гузак О. Ю., Білогуб З. О.

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО НАВЧАННЯ МАСАЖНИМ ТЕХНІКАМ
У СУЧАСНІЙ ОСВІТНІЙ СИСТЕМІ ТА ПРОФЕСІЙНІЙ ПРАКТИЦІ..... 7

Карабанов Є. О., Сивохоп Е. М., Конох А. П., Осіпов В. М.

РОЛЬ КАВИ У ПІДВИЩЕННІ ФІЗИЧНОЇ ПРОДУКТИВНОСТІ: НАУКОВИЙ АНАЛІЗ..... 12

Мальцева О. Б., Гомонай І. В.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАХОДІВ РУХОВОЇ АКТИВНОСТЯК ЯК СКЛАДОВОЇ ОСОБИСТОЇ ГІГІЄНИ
ДЛЯ СТУДЕНТІ ПРОТЯГОМ НАВЧАННЯ..... 17

РОЗДІЛ 2

ОСВІТА ТА ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Залужець О. Т.

МУДРІСТЬ І АЛГОРИТМИ: ПОГЛЯД НА ІНТЕЛЕКТ У СУЧАСНОМУ СВІТІ..... 24

РОЗДІЛ 3

СПЕЦІАЛЬНА ТА ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА

Капітула М. С.

ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЕВОГО РОЗВИТКУ У ДІТЕЙ
З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ 29

Луканьова Л. О.

ОСОБЛИВОСТІ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ
ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ТА МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ..... 34

Чекан О. І.

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ:
НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗМІНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ..... 39

РОЗДІЛ 4

ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ

Бондарчук Ю. А.

УМОВИ ЕФЕКТИВНОГО ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ СТРАТЕГІЙ
ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ..... 44

Ворначев А. О.

ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ
СПРЯМУВАННЯМ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ 52

Denisova S. V.

THE INFLUENCE OF DISTANCE LEARNING OF AVIATION ENGLISH ON THE QUALITY
OF KNOWLEDGE ACQUISITION BY STUDENTS OF AERONAUTICAL SPECIALTIES..... 58

Дужик Н. С.

ЦИФРОВА ОСОБИСТІСТЬ ЗДОБУВАЧА У ГРУПОВИХ ЧАТАХ: ВИЯВИ ТА ФОРМУВАННЯ..... 63

Kovalova O. B.

THE ROLE OF CASE METHOD IN TEACHING FUTURE MANAGERS A FOREIGN LANGUAGE 69

Kocherhina S. S., Khoroshailo O. S.

THE FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCIES IN TECHNICAL HIGHER
EDUCATION STUDENTS IN THE PROCESS OF LEARNING FOREIGN LANGUAGES..... 74

Лавриш Ю. Е., Галацин К. О., Фецул А. М.

ІННОВАЦІЇ У МІЖКУЛЬТУРНІЙ ОСВІТІ: ДОСВІД ВІРТУАЛЬНИХ ОБМІНІВ..... 80

Лукіна Л. Р. КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ.....	85
Миронова Л. А., Кириллова М. Д. РОЗВИТОК КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗА ДОПОМОГОЮ МЕТОДУ «МОЗКОВИЙ ШТУРМ» В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ЛАТИНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ.....	90
Nefedchenko O. I., Aleksakhina T. O., Hladchenko O. R. DEVELOPMENT OF DIALOGIC SPEECH IN STUDENTS OF NON-LINGUISTIC SPECIALTIES IN FOREIGN LANGUAGE CLASSES.....	95
Олійник Н. А., Франчук Н. Л. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ.....	100
Петренко Н. В. ПРОФЕСІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ.....	105
Слюсаренко А. І. АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ШЛЯХІВ ТА МЕТОДІВ ЗНИЖЕННЯ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНИХ ФАКТОРІВ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА РІВЕНЬ БЕЗПЕКИ СУДНОПЛАВСТВА.....	113
Філак І. Я. МЕТОДИ І СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ ГАЛУЗІ «СПЕЦІАЛЬНА ОСВІТА».....	119
Шелевер О. В., Капіган Л. І., Бордіян Я. І. ІНФОРМАЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ОСНОВА ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА.....	125
РОЗДІЛ 5	
ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ	
Товт В. А., Шанта І. Ф., Товт-Коршинський А. ФІЗИЧНІ ВПРАВИ У БАЛАНСУВАННІ ЯК РІЗНОВИД РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ ОЗДОРОВЧОГО СПРЯМУВАННЯ ДЛЯ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ.....	130

CONTENTS

SECTION 1

HEALTH-SAVING TECHNOLOGIES

- Guzak O. Yu., Bilohub Z. O.**
 INNOVATIVE APPROACHES TO TEACHING MASSAGE TECHNIQUES
 IN THE MODERN EDUCATIONAL SYSTEM AND PROFESSIONAL PRACTICE.....7
- Karabanov Ye. O., Syvokhop E. M., Konokh A. P., Osipov V. M.**
 THE ROLE OF COFFEE IN ENHANCING PHYSICAL PERFORMANCE:
 A SCIENTIFIC ANALYSIS.....12
- Maltseva O. B., Homonai I. V.**
 EFFECTIVENESS OF ACTIVITY MEASURES AS A COMPONENT OF PERSONAL HYGIENE
 FOR STUDENTS DURING STUDY.....17

SECTION 2

EDUCATION AND PEDAGOGICAL SCIENCES

- Zaluzhets O. T.**
 WISDOM AND ALGORITHMS: A LOOK AT INTELLIGENCE IN THE MODERN WORLD..... 24

SECTION 3

SPECIAL AND INCLUSIVE EDUCATION

- Kapitula M. S.**
 PECULIARITIES OF SPEECH DEVELOPMENT IN CHILDREN
 WITH INTELLECTUAL DISABILITIES.....29
- Lukaniova L. O.**
 FEATURES OF ENVIRONMENTAL EDUCATION IN THE FORMATION
 OF THE PERSONALITY OF PRESCHOOL AND YOUNGER SCHOOL AGE CHILDREN
 WITH INTELLECTUAL DEVELOPMENT DISORDERS.....34
- Chekan O. I.**
 INCLUSIVE EDUCATION IN PRESCHOOL INSTITUTIONS:
 NORMATIVE AND LEGAL CHANGES AND IMPLEMENTATION PROSPECTS39

SECTION 4

THEORY AND METHODS OF TEACHING

- Bondarchuk Yu. A.**
 CONDITIONS FOR EFFECTIVE IMPLEMENTATION OF INNOVATIVE LANGUAGE
 LEARNING STRATEGIES..... 44
- Vornachev A. O.**
 INDIVIDUALIZATION OF ENGLISH LANGUAGE FOR SPECIFIC PURPOSES TEACHING
 IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS.....52
- Denisova S. V.**
 THE INFLUENCE OF DISTANCE LEARNING OF AVIATION ENGLISH ON THE QUALITY
 OF KNOWLEDGE ACQUISITION BY STUDENTS OF AERONAUTICAL SPECIALTIES..... 58
- Duzhyk N. S.**
 STUDENT DIGITAL PERSONALITY IN GROUP CHATS: FEATURES AND DEVELOPMENT63
- Kovalova O. B.**
 THE ROLE OF CASE METHOD IN TEACHING FUTURE MANAGERS
 A FOREIGN LANGUAGE..... 69
- Kocherhina S. S., Khoroshailo O. S.**
 THE FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCIES
 IN TECHNICAL HIGHER EDUCATION STUDENTS
 IN THE PROCESS OF LEARNING FOREIGN LANGUAGES.....74

Lavrysh Yu. E., Galatsyn K. O., Feshchuk A. M. INNOVATIONS IN INTERCULTURAL EDUCATION: EXPERIENCE OF VIRTUAL EXCHANGES.....	80
Lukina L. R. COMMUNICATIVE COMPETENCE AS AN IMPORTANT COMPONENT OF THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF POLISH LANGUAGE.....	85
Mironova L. A., Kirillova M. D. DEVELOPMENT OF CREATIVE THINKING OF HIGHER EDUCATION STUDENTS USING THE METHOD OF “BRAINSTORMING” IN THE PROCESS OF LEARNING LATIN AND ENGLISH.....	90
Nefedchenko O. I., Aleksakhina T. O., Hladchenko O. R. DEVELOPMENT OF DIALOGIC SPEECH IN STUDENTS OF NON-LINGUISTIC SPECIALTIES IN FOREIGN LANGUAGE CLASSES.....	95
Oliynyk N. A., Franchuk N. L. PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF STUDENTS’ CIVIC COMPETENCE.....	100
Petrenko N. V. PROFESSIONAL ORIENTATION AS A FACTOR IN THE FORMATION OF SELF-EDUCATION COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS.....	105
Slyusarenko A. I. ANALYSIS OF MODERN WAYS AND METHODS OF REDUCING PSYCHOPHYSIOLOGICAL FACTORS AFFECTING THE LEVEL OF NAVIGATION SAFETY.....	113
Filak I. Ya. METHODS AND STRATEGIES FOR DEVELOPING COMMUNICATIVE COMPETENCIES OF STUDENTS IN THE FIELD OF «SPECIAL EDUCATION».....	119
Shelever O. V., Kapitan L. I., Bordiyan Ya. I. INFORMATION COMPETENCE AS A BASIS FOR PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF A MODERN TEACHER.....	125
SECTION 5	
THEORY AND METHODS OF PHYSICAL CULTURE AND SPORTS	
Tovt V. A., Shanta I. F., Tovt-Korshynskyi A. PHYSICAL EXERCISES IN BALANCING AS A TYPE OF HEALTH-ORIENTED MOTOR ACTIVITY FOR THE ELDERLY.....	130

РОЗДІЛ 1 ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧІ ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 796:615.82-057.86

DOI 10.32782/ped-uzhnu/2024-7-1

Гузак Олександра Юріївна,
ORCID ID: 0000-0002-5961-916,
доцент кафедри фізичної терапії, реабілітації,
спеціальної та інклюзивної освіти
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Білогуб Злата Олександрівна,
ORCID ID: 0009-0007-7169-3974
студентка 2-го курсу,
спеціальності 227 Терапія та реабілітація
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО НАВЧАННЯ МАСАЖНИМ ТЕХНІКАМ У СУЧАСНІЙ ОСВІТНІЙ СИСТЕМІ ТА ПРОФЕСІЙНІЙ ПРАКТИЦІ

INNOVATIVE APPROACHES TO TEACHING MASSAGE TECHNIQUES IN THE MODERN EDUCATIONAL SYSTEM AND PROFESSIONAL PRACTICE

У статті розглянуто ефективність поєднання різних форм навчання, оцінено рівень засвоєння матеріалу та практичних навичок, а також виявлено основні труднощі, з якими стикаються студенти при оволодінні техніками масажу. Особливу увагу приділено порівнянню традиційних і альтернативних методів масажу, їхньому впливу на професійну підготовку та практичне застосування.

Метою роботи є аналіз та оцінка ефективності інноваційних підходів до навчання масажним технікам у сучасній освітній системі та професійній практиці. Завдання: дослідити традиційні та інноваційні освітні підходи, що використовуються у підготовці масажистів; визначити ефективність використання онлайн-ресурсів, відеоінструкцій, інтерактивних симуляторів та VR-технологій у освітньому процесі; виявити вплив поєднання онлайн-та офлайн-форматів навчання на рівень засвоєння матеріалу студентами.

Результати дослідження свідчать про високу ефективність інтегрованого підходу до навчання масажу, що поєднує цифрові освітні ресурси, індивідуальні консультації та практичну роботу. Використання інтерактивних симуляторів і відеоматеріалів дозволяє студентам детально ознайомитися з техніками масажу перед безпосередньою практикою, що сприяє кращому засвоєнню матеріалу. Змішане навчання, що включає онлайн-компоненти поряд із традиційними практичними заняттями, дозволяє студентам контролювати власний темп навчання.

Оцінка рівня володіння масажними техніками до і після курсу демонструє суттєве покращення навичок студентів та їхню готовність до самостійної практики. Отримані результати можуть бути корисними для вдосконалення освітніх програм з масажу, розробки нових методик навчання, орієнтованих на підвищення ефективності засвоєння матеріалу та професійного розвитку студентів. Подальші дослідження можуть бути зосереджені на вдосконаленні інтеграції цифрових технологій у практичне навчання.

Ключові слова: класичний масаж, нетрадиційні методи масажу, освітні технології, професійна підготовка, практичні навички, опитування.

The article examines the effectiveness of combining various forms of learning, assesses the level of material comprehension and practical skills, and identifies the main difficulties students face in mastering massage techniques. Particular attention is given to comparing traditional and alternative massage methods, their impact on professional training, and practical application.

This study aims to analyze and evaluate the effectiveness of innovative approaches to teaching massage techniques in the modern educational system and professional practice. The objectives include: examining traditional and innovative educational methods used in massage training; determining the effectiveness of online

resources, video tutorials, interactive simulators, and VR technologies in the learning process; and identifying the impact of combining online and offline learning formats on students' material comprehension levels.

The research results indicate the high effectiveness of an integrated massage training approach, combining digital educational resources, individual consultations, and practical work. The use of interactive simulators and video materials allows students to familiarize themselves with massage techniques in detail before direct practice, contributing to better material retention. Blended learning, which incorporates online components alongside traditional practical sessions, enables students to control their own learning pace.

The assessment of students' proficiency in massage techniques before and after the course demonstrates a significant improvement in skills and their readiness for independent practice. The obtained results can be beneficial for improving massage education programs and developing new teaching methodologies aimed at enhancing material comprehension and professional development. Future research may focus on further integrating digital technologies into practical training.

Key words: classical massage, non-traditional massage methods, educational technologies, professional training, practical skills, survey.

Постановка проблеми. Останніми роками цифровізація освіти кардинально змінила підходи до викладання, зокрема в професійній підготовці. Хвиля онлайн-навчання охопила різні освітні сфери, включаючи медичну та реабілітаційну освіту. Однак класичний масаж, як предмет, спочатку адаптувався до цифрового середовища повільніше, з огляду на специфіку практичного навчання. Ця ситуація швидко змінюється: дедалі більше навчальних закладів пропонують курси з масажу у форматі змішаного навчання (blended learning) або навіть повністю онлайн. Успіх таких програм залежить від надійної педагогічної бази, що поєднує ефективні цифрові методики та практичні компоненти масажної терапії [3; 5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри стрімке зростання популярності дистанційної освіти, багато викладачів з масажу досі скептично ставляться до ефективності онлайн-формату. Основним аргументом є практична природа професії: масаж вимагає безпосереднього контакту з пацієнтом, розвинених тактильних навичок та індивідуального наставництва. Відповідно, існує стійке переконання, що традиційне навчання в аудиторії є незамінним.

Проте цей аргумент не враховує той факт, що масажна освіта складається не лише з практичних занять, а й з великого обсягу теоретичних дисциплін, включаючи анатомію, фізіологію, біомеханіку, основи реабілітації та психологію. За останні роки дослідження показали, що змішане навчання (поєднання онлайн-та очного форматів) є навіть ефективнішим, ніж виключно традиційні методи. Наприклад, мета-аналіз Міністерства освіти США (U.S. Department of Education, 2021) довів, що студенти, які навчаються за змішаними програмами, демонструють вищі результати, ніж ті, хто проходить лише очне або лише онлайн-навчання [4].

Іншою причиною повільного впровадження онлайн-освіти в сфері масажної терапії є брак педагогічного досвіду викладачів. Багато фахівців

мають великий практичний досвід у масажній терапії, але не володіють навичками створення ефективного онлайн-навчального середовища. Це включає розробку інтерактивних матеріалів, використання відео інструкцій, симуляторів, віртуальної реальності (VR), а також методики онлайн-оцінювання. Тому однією з ключових потреб є підвищення кваліфікації викладачів у сфері цифрової освіти [4; 7].

Одним із головних викликів онлайн-навчання є швидкий розвиток цифрових освітніх технологій. Сучасні онлайн-платформи та додатки пропонують інтерактивні симуляції, доповнену реальність (AR) для вивчення анатомії та навіть сенсорні рукавички з тактильним зворотним зв'язком, що дозволяють імітувати мануальні техніки. У 2023 році дослідження Європейської асоціації масажної терапії (European Massage Therapy Association, 2023) показало, що використання VR-технологій значно покращує розуміння технік масажу та підвищує рівень впевненості студентів перед початком практичної роботи [7].

Тому необхідний експериментальний підхід до викладання масажу в онлайн-середовищі. Він передбачає тестування нових цифрових інструментів у навчальному процесі та систематичну оцінку їхньої ефективності. Одним із завдань цієї статті є визначення методології для такого аналізу, що дозволить створити оптимальні моделі онлайн-освіти для підготовки масажистів.

Мета статті – аналізувати та оцінити ефективність інноваційних підходів до навчання масажним технікам у сучасній освітній системі та професійній практиці. Завдання: дослідити традиційні та інноваційні освітні підходи, що використовуються у підготовці масажистів; визначити ефективність використання онлайн-ресурсів, відеоінструкцій, інтерактивних симуляторів та VR-технологій у освітньому процесі; виявити вплив поєднання онлайн-та офлайн-форматів навчання на рівень засвоєння матеріалу студентами.

Виклад основного матеріалу. Однією з головних проблем у застосуванні масажу в практиці фізичної реабілітації є правильний вибір відповідного виду масажу залежно від конкретного стану пацієнта. Кожен метод масажу має свої показання, протипоказання та особливості впливу, що робить процес вибору надзвичайно важливим. Неправильно обрана техніка може не лише знизити ефективність реабілітації, але й спричинити погіршення стану пацієнта, викликати ускладнення або посилити больовий синдром. Саме тому рішення про застосування певного виду масажу має ґрунтуватися на глибокому аналізі анамнезу пацієнта, характеру його травми чи захворювання, а також загального стану організму. У цьому процесі ключову роль відіграє фахівець з фізичної реабілітації, який визначає найбільш ефективний підхід та адаптує масажні техніки під індивідуальні потреби пацієнта [2].

Класичний масаж є одним із найпоширеніших методів терапії, який використовується як засіб реабілітації після травм, хірургічних втручань та захворювань опорно-рухового апарату. Його основна мета – зменшення м'язового напруження, покращення кровообігу, лімфодренажу та зниження больового синдрому. Однак у сучасній практиці активно застосовуються й нетрадиційні методи масажу, які можуть бути ефективними при різних видах патологій [2].

До нетрадиційних видів масажу, які знаходять широке застосування у фізичній реабілітації, належать:

Вакуумний (банковий) масаж – покращує мікроциркуляцію крові, зменшує м'язові спазми та сприяє детоксикації організму.

Лімфодренажний масаж – застосовується для виведення зайвої рідини з організму, зменшення набряків та покращення лімфатичного відтоку, що є важливим у післяопераційній реабілітації.

Міофасціальний масаж – спрямований на розслаблення та усунення напруги у фасціях, що оточують м'язи та органи, часто використовується при хронічному болю та після травм.

Стоун-терапія (масаж гарячим камінням) – застосовується для глибокого прогрівання тканин, покращення циркуляції крові та зняття стресу.

Тайський масаж – поєднує техніки йоги, акупресури та рефлексотерапії, сприяє розтягванню м'язів, покращенню рухливості суглобів і загальному розслабленню.

Шіацу – японський метод точкового масажу, який стимулює біологічно активні точки, покращує

роботу нервової системи та сприяє загальному оздоровленню організму [1; 2].

Таким чином, вибір конкретного виду масажу у фізичній реабілітації повинен враховувати індивідуальні потреби пацієнта, мету лікування та наявні протипоказання. Поєднання класичних та нетрадиційних методів масажу дозволяє досягти максимальної ефективності у відновленні функцій організму, що робить масаж невід'ємною частиною комплексної реабілітації.

Навчання студентів залежить від правильно організованого процесу, який поєднує ефективні методи викладання, сучасні освітні технології та практичний досвід. Особливо важливою є адаптація навчальної програми до індивідуальних потреб студентів, що забезпечує глибше розуміння матеріалу та сприяє його якісному засвоєнню.

У сфері медичної реабілітації та масажної терапії процес навчання має включати теоретичну підготовку, практичні заняття, моделювання реальних клінічних випадків і використання інтерактивних методів навчання. Використання змішаних підходів, що поєднують традиційні очні заняття з онлайн-ресурсами, сприяє кращому закріпленню знань та формуванню професійних навичок.

Важливу роль у освітньому процесі відіграють кваліфіковані викладачі та наставники, які не лише передають знання, а й мотивують студентів до самостійного аналізу та критичного мислення. Інтерактивні методи, такі як симуляційне навчання, робота з пацієнтами під наглядом фахівців, використання відеоматеріалів та анатомічних моделей, дозволяють студентам глибше зрозуміти особливості фізичної терапії та реабілітації [7].

Окрім того, важливою складовою ефективного навчального процесу є зворотний зв'язок між студентами та викладачами. Регулярні оцінювання, тестування, практичні іспити та аналіз клінічних випадків дозволяють коригувати навчальну програму відповідно до рівня підготовки студентів та сучасних тенденцій у сфері масажної терапії.

Таким чином, правильна організація освітнього процесу забезпечує студентам можливість отримати глибокі знання, розвинути практичні навички та впевненість у застосуванні масажних технік, що є запорукою їхньої майбутньої професійної діяльності.

Відтак розглянемо погляди деяких закордонних наукових публікацій з приводу поєднання онлайн-компонентів із практичними заняттями.

Науковці P. Amornrit & C. Suwansumrit у своїй статті розглядають впровадження змішаної моделі навчання (blended learning) у сфері професійної

підготовки масажистів, зокрема у тайському масажі для дорослих студентів. Дослідники наголошують, що традиційна форма навчання масажу передбачає значну частку очних занять, однак поєднання онлайн-компонентів із практичними заняттями може суттєво підвищити ефективність засвоєння матеріалу [3].

Автори розробили та протестували нову модель змішаного навчання, яка включала онлайн-лекції, відеоматеріали, інтерактивні вправи та практичні заняття під керівництвом викладачів. Дослідження охоплювало групу дорослих студентів, які проходили курси тайського масажу, і мало на меті оцінити вплив такого підходу на рівень їхніх знань та практичних навичок [3].

Результати показали, що студенти, які навчалися за змішаною моделлю, краще засвоїли теоретичний матеріал, швидше опанували практичні техніки та демонстрували вищий рівень впевненості у застосуванні масажних методик. Онлайн-ресурси дозволили студентам повторювати матеріал у зручний час, що значно покращило їхні академічні досягнення. Дослідники підкреслюють, що одним із ключових чинників успіху стало поєднання цифрового навчання з очними тренінгами. Це дозволило зробити освіту більш гнучкою, доступною та ефективною. Автори рекомендують подальше вдосконалення змішаного навчання, зокрема створення інтерактивних онлайн-платформ і підвищення кваліфікації викладачів у сфері цифрової освіти [3].

Таким чином, стаття підтверджує, що використання змішаного навчання у масажній терапії може значно підвищити якість професійної підготовки, що особливо важливо у сучасних умовах розвитку онлайн-освіти.

Denka Marinova розглядає впровадження змішаного навчання у сфері освіти, з акцентом на персоналізацію навчального процесу для дорослих студентів. Автор аналізує ефективність комбінування традиційних очних занять із онлайн-ресурсами, що дозволяє краще адаптувати освітні програми до індивідуальних потреб студентів [5].

Дослідження демонструє, що змішане навчання дозволяє гнучко налаштовувати навчальний процес, надаючи студентам можливість засвоювати теоретичні знання у власному темпі за допомогою відеолекцій, інтерактивних вправ і тестових завдань. Це особливо важливо для дисциплін, що потребують значної самостійної роботи, таких як медицина, реабілітація та масажна терапія.

Автор підкреслює, що одним із головних викликів у сфері професійної освіти є різний рівень підготовки студентів. Використання онлайн-матеріалів дозволяє усунути цей бар'єр, адже студенти можуть повторювати складні теми або отримувати додаткові пояснення у зручний для них час. Це значно підвищує рівень засвоєння матеріалу та зменшує навантаження на викладачів під час очних занять [5].

Результати дослідження свідчать, що студенти, які навчалися за змішаною моделлю, демонстрували вищу успішність, ніж ті, хто навчався виключно у традиційному форматі. Окрім того, у статті наголошується на важливості зворотного зв'язку, який забезпечує викладач, що дозволяє покращити індивідуальні освітні траєкторії студентів [5].

Автор рекомендує впровадження змішаного навчання у сфері, де необхідне поєднання теорії та практики, зокрема у медичну освіту та навчання масажистів. Висновки статті підтверджують, що інтеграція цифрових технологій у навчальний процес сприяє кращому засвоєнню знань, підвищенню мотивації студентів і розвитку їхніх практичних навичок [5].

У наступній статті розглядається інтеграція традиційної китайської медицини з технологіями комп'ютерного навчання, що відкриває нові можливості у сфері масажу та охорони здоров'я. Автори (Y. Shen, S. Wang, Y. Shen, H. Xing) досліджують, як сучасні алгоритми штучного інтелекту можуть сприяти вдосконаленню методик масажу, підвищенню ефективності терапії та персоналізації підходів до лікування пацієнтів [6].

Дослідження ґрунтується на аналізі впровадження комп'ютерного навчання у практику традиційного китайського масажу (Tui Na) та його впливу на діагностику і терапію. Автоматизовані системи дозволяють збирати та аналізувати дані про фізичний стан пацієнтів, підбирати оптимальні техніки масажу та адаптувати їх залежно від стану здоров'я людини. Однією з ключових переваг такого підходу є можливість створення інтелектуальних систем рекомендацій, які допомагають масажистам приймати більш обґрунтовані рішення щодо лікування [6].

Результати дослідження показали, що використання алгоритмів комп'ютерного навчання значно підвищує ефективність процедур, оскільки дозволяє точно оцінювати реакцію пацієнта на мануальні техніки та прогнозувати результати терапії. Автори також зазначають, що такі технології можуть бути використані у навчальному процесі для підготовки масажистів, оскільки вони дозволяють

візуалізувати біомеханіку рухів і покращувати точність виконання масажних прийомів [6].

Однак у статті наголошується і на викликах, пов'язаних із впровадженням цифрових технологій у сферу процедур з масажу. Зокрема, необхідне подальше дослідження точності алгоритмів, а також розробка стандартів та етичних норм для їхнього використання [6].

Автори роблять висновок, що майбутнє масажної терапії полягає у поєднанні традиційних методів із сучасними цифровими технологіями, що дозволить зробити лікування більш ефективним, індивідуалізованим та науково обґрунтованим [3; 5; 6].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, впровадження цифрових технологій у навчання масажу – це не просто тренд, а необхідність, що відкриває нові можливості для студентів та викладачів.

Результати дослідження підтверджують, що студенти, які навчаються за змішаною моделлю, що включає онлайн-лекції, самостійне опрацювання матеріалів, інтерактивні вправи та практичні заняття, демонструють кращі результати, ніж ті, хто використовує виключно традиційний або онлайн-формат навчання. Така форма навчання дозволяє студентам самостійно регулювати темп засвоєння теоретичних знань, тоді як практичні заняття під керівництвом викладачів сприяють удосконаленню професійних навичок.

Розвиток ефективних змішаних програм дозволить підвищити якість підготовки масажистів та зробити професійну освіту доступнішою для ширшої аудиторії.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у впровадженні новітніх технологій у процес навчання масажним технікам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вакулєнко Л.О. Реабілітаційний масаж. Тернопіль: Укрмедкнига, 2018. 524 с.
2. Осіпов В.М. Різновиди лікувального масажу в практиці фізичної реабілітації. Актуальні питання сучасного масажу. Науковий журнал № 2(9). 2024. С. 70–80
3. Amornrit P. & Suwansumrit C. Developing a Blended Learning Model for Career Promotion in Thai Massage for Health for Adult Students. *AJODL ASEAN Journal of Open Distance Learning* Vol. 12, No. 1, 2020. P. 52–62. URL: https://ajodl.oum.edu.my/document/Previous/Volume12.NO.1_2020/05.Developing%20a%20Blended%20Learning%20Model.pdf
4. Cai J., Zhang Z., Yu Q. & Zhang P. (2021). The Effect of Blended Learning Mode on the Learning Effect of Health Qigong Courses for Foreign Students. *Journal of Simulation*, VOL. 9, NO. 1, 2021. P. 127–30. URL: [http://www.journalofsimulation.com/d/file/previous/2021%20Volume%209/Vol%209,%20No%201%2\(2021\)/2021-04-01/e2e57da0176a5e6a1213d96c0225003b.pdf](http://www.journalofsimulation.com/d/file/previous/2021%20Volume%209/Vol%209,%20No%201%2(2021)/2021-04-01/e2e57da0176a5e6a1213d96c0225003b.pdf)
5. Marinova D. Trends in E-Learning in Massage Therapy – Technical and Pedagogical Solutions. *Pedagogy*. Issue No: 7, 2020, s. P. 28–38. URL: <https://azbuki.bg/wp-content/uploads/2020/09/NSA-Denka-marinova-1.pdf>
6. Shen Y.C, Wang S.Y, Shen Y.H., et al. Integrating Traditional Chinese Medicine massage therapy with machine learning: A new trend in future healthcare. *Prog in Med Devices*. 2024 Sept; 2(3): 97–104. doi: 10.61189/721472czacxf. URL: file:///C:/Users/user/Downloads/Integrating%20Traditional%20Chinese%20Medicine%20massage%20therapy%20with%20machine%20learning_%20A%20new%20trend%20in%20future%20healthcare.pdf
7. Supriyadi S., Fathoni A.F., Setiawan W.B., Hwa M.C.Y. The Acquisition of Sports Massage Knowledge Using a Blended Learning Approach for Sports Science Students in Higher Education. *International Journal of Disabilities Sports and Health Sciences*, 7((Special Issue 1): International Conference on Sport Science and Health (ICSSH, 2023), 2024. 69–81. URL: <https://doi.org/10.33438/ijdsHS.1338781>

Карабанов Євген Олексійович,

ORCID ID: 0000-0001-5420-0583

*кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент,
доцент кафедри фізичного виховання та здоров'я людини,
КЗВО «Кременчуцька гуманітарно-технологічна академія»
Полтавської обласної ради.*

Сивохоп Едуард Миколайович,

ORCID ID: 0000-0001-8939-8446

*кандидат педагогічних наук, доцент,
декан факультету здоров'я та фізичного виховання
ДВНЗ «Ужгородський національний університет».*

Конох Анатолій Петрович,

ORCID ID: 0000-0003-4283-9317

*доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та
методики фізичної культури і спорту
Запорізький національний університет.*

Осіпов Віталій Миколайович,

ORCID ID: 0000-0001-5241-0827

*кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент,
доцент кафедри фізичного виховання та здоров'я людини
КЗВО «Кременчуцька гуманітарно-технологічна академія»
Полтавської обласної ради.*

РОЛЬ КАВИ У ПІДВИЩЕННІ ФІЗИЧНОЇ ПРОДУКТИВНОСТІ: НАУКОВИЙ АНАЛІЗ

THE ROLE OF COFFEE IN ENHANCING PHYSICAL PERFORMANCE: A SCIENTIFIC ANALYSIS

Кава є одним із найпоширеніших напоїв у світі та широко використовується з різними цілями, включаючи підвищення фізичної продуктивності. Основним компонентом кави є кофеїн, який відомий своїми ергогенними властивостями, тобто здатністю покращувати фізичну витривалість і ефективність під час фізичних навантажень. Однак кавовий напій містить також інші біоактивні компоненти, зокрема хлорогенові кислоти, поліфеноли, антиоксиданти, які можуть також впливати на фізіологічні процеси в організмі людини, включаючи метаболізм, відновлення після фізичних навантажень та енергетичні процеси. У даній статті здійснено огляд наукових досліджень, що вивчають вплив кави на аеробну та анаеробну витривалість, м'язову силу, швидкість відновлення після тренувань та інші аспекти фізичної продуктивності. Розглянуто питання ефективності кави як складової спортивного харчування для покращення показників витривалості, швидкості відновлення та загальної фізичної підготовленості спортсменів. Зокрема, акцентується увага на позитивному впливі кави на окислення жирів, збереження м'язового глікогену та зниження рівня втоми під час інтенсивних тренувань або змагань. Аналіз літератури також підкреслює важливість клінічних досліджень для визначення оптимальних доз та режимів споживання кави, що дозволить максимально використовувати її потенціал як ергогенної добавки. Крім того, розглянуто взаємодію кави з іншими ергогенними добавками та її можливий вплив на нейрофізіологічні показники, такі як концентрація, реакція та психофізіологічний стан спортсменів під час виконання вправ. Особливу увагу приділено індивідуальним факторам, таким як генетична схильність, звикання до кофеїну, стать та рівень фізичної підготовленості, які можуть суттєво впливати на ефективність кави як засобу підвищення спортивних результатів. Результати досліджень свідчать про необхідність проведення подальших експериментів для виявлення конкретних механізмів дії кави, що дозволить створити рекомендації щодо її застосування в спортивному харчуванні та для поліпшення фізичної продуктивності людей, що займаються фізичними вправами.

Ключові слова: кава, кофеїн, фізична продуктивність, відновлення, аеробна витривалість, м'язова сила.

Coffee is one of the most widely consumed beverages globally and has become a popular means to enhance physical performance. Its key ingredient, caffeine, is widely recognized for its ergogenic effects. However, coffee also contains other bioactive compounds such as chlorogenic acids, polyphenols, and antioxidants, which are not fully understood in their interaction with physical performance. This article reviews the existing scientific literature on the impact of coffee on both aerobic and anaerobic endurance, muscle strength, recovery time post-exercise, and metabolic processes. Through an in-depth analysis of the literature, this article explores how coffee may benefit athletes, but stresses the need for further clinical trials to establish optimal dosages and consumption schedules. Additionally, the study examines how coffee interacts with other ergogenic supplements, including its potential effects on neurophysiological aspects such as cognitive endurance, reaction times, and concentration during exercise and competition. Special attention is also given to the role of coffee in fat oxidation, glycogen resynthesis, and its anti-fatigue effects. The article further delves into the individual variability in response to coffee, including genetic predisposition, habitual caffeine intake, and gender differences, all of which may influence its efficacy as an ergogenic aid. The findings underscore the necessity for more targeted research to create evidence-based guidelines for athletes and physically active individuals seeking to optimize performance through coffee consumption.

This study highlights the ongoing gaps in understanding coffee's full ergogenic potential, particularly its broader biochemical effects, and sets the stage for more precise, targeted research. Such insights could help refine practical recommendations for its use in sports nutrition and overall physical conditioning.

Key words: coffee, caffeine, physical performance, recovery, aerobic endurance, muscle strength, metabolism, neurophysiology.

Постановка проблеми. Кава є одним із найпоширеніших напоїв у світі, що споживається з різними цілями, включаючи підвищення енергії, концентрації та фізичної продуктивності. Однак її роль у спортивному харчуванні досі залишається предметом дискусій і наукових досліджень. Незважаючи на численні дослідження [1, 7, 8], які підтверджують позитивний вплив кофеїну на фізичну витривалість, залишається недостатньо інформації щодо комплексного впливу кави як напою, що містить не лише кофеїн, а й інші біоактивні компоненти.

Існує невизначеність щодо впливу кави на різні типи фізичних навантажень (аеробні, анаеробні) та процеси відновлення після тренувань. Важливим питанням залишається також взаємодія впливу кави на енергетичний баланс і метаболізм спортсменів.

Таким чином, існує необхідність у систематичному аналізі наукових даних для визначення оптимальних підходів до застосування кави в спортивному харчуванні з урахуванням індивідуальних характеристик спортсменів, типу фізичної активності та метаболічних особливостей організму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Будучи частиною багатьох культур протягом століть, кава історично досліджувалася в різних дисциплінах. Сільськогосподарські, сенсорні, психометричні та фізіологічні складові кави вивчалися паралельно, а іноді й у взаємозв'язку [7, 11]. Сільськогосподарські дослідження були зосереджені на таких напрямках, як тип зерна та генетичні модифікації, які, у свою чергу, впливають на поживний склад і, відповідно, на застосування кави для поліпшення розумової та фізичної продуктивності [4, 5]. У психометричних дослідженнях каву

вивчали з точки зору настрою та когнітивної продуктивності.

Фізичні наслідки споживання кави та її складових, включаючи кофеїн, привертали увагу фізіологів, які вивчали їх застосування для спортивної продуктивності, відновлення та втрати жиру [2, 8, 12].

Цей обсяг досліджень невеликий, якщо обмежитися саме кавою, але він зріс з моменту перших спостережень приблизно століття тому. Contreras-Barraga та ін. [3] зазначили, що зв'язок між кавою/кофеїном і спортом походить із 1938 року, хоча Rivers і Webber [4] опублікували дані про вплив кофеїну на м'язову роботу ще в 1907 році. Складні взаємозв'язки між кавою, кофеїном, фізіологією та методологією дослідження роблять це дослідження необхідним.

Метою дослідження є проведення систематичного огляду наукових даних щодо впливу кави та її складових на фізичну продуктивність, відновлення після тренувань, з акцентом на її роль у спортивному харчуванні.

Завдання дослідження:

1. Огляд літератури: Проаналізувати наявні дослідження щодо впливу кави на спортивну продуктивність.

2. Аналіз факторів впливу: Вивчити залежність впливу кави від таких факторів, як доза, час споживання, звикання, стать та фізична підготовка.

3. Оцінка спортивної продуктивності: Узагальнити ефекти кави на різні типи фізичних вправ (аеробні, анаеробні, силові).

Виклад основного матеріалу дослідження. Простий опис «одна чашка» може бути складним, коли необхідно дати операційну дефініцію для наукових досліджень. Слід враховувати об'єм,

для бариста або кавового гурмана порція еспресо зазвичай становить одну рідку унцію (29,6 мл, 28 г), а згідно з Стандартами дегустації Спеціалізованої кавової асоціації, для чашки об'ємом 7–9 унцій (207–266 мл) вважається нормальною порція близько п'яти рідких унцій (150 мл) кави [13]. До складу кави входять кофеїн, хлорогенові кислоти, ферулова кислота, кавова кислота, нікотинова кислота та невизначені сполуки [10, 12]. Концентрації цих компонентів можуть змінюватися залежно від конкретного сорту кави, походження зерен, способів їх промивання/сушіння, методів обсмажування, способів зберігання, розміру частинок кавових зерен та методів приготування.

Ранні роботи Costill та співавт. [1, с. 155] використовували втручання приготованої декофеїнізованої кави та еквіваленту кави з кофеїном (330 мг) із дев'ятьма конкурентними велогонщиками (семеро чоловіків, двоє жінок), які виконували вправи до виснаження на велоергометрі при 80% від $VO_2 \max$. Кава подавалася як 200 мл гарячої води, що містить 5 г декофеїнізованої або кави з кофеїном, при цьому остання описувалася як та, що містить «кількість кофеїну, яку зазвичай споживають у 2,5 чашках звичайно завареної кави». Споживання кави за 60 хвилин до виконання вправ призвело до того, що споживачі кави з кофеїном виконали в середньому 90,2 (SE $\pm 7,2$) хвилин велоспорту, порівняно з середнім часом 75,5 (SE $\pm 5,1$) хвилин в групі з декофеїнізованою кавою ($p < 0,05$).

Одночасно, втручання з кавою з кофеїном спричинило підвищення рівня вільних жирних кислот та гліцерину в плазмі, з одночасним зниженням співвідношення обміну газів, що змусило авторів зробити висновок, що ліполітичний ефект (постачання енергії з жиру), поєднаний з посиленням нервових імпульсів, ймовірно, забезпечував ергогенний ефект. Цей запропонований механізм, за яким кава/кофеїн покращують окислення жиру та економлять м'язовий глікоген для підвищення продуктивності, має дуже мало даних, які це підтримують [2]; тим не менш, це знакове дослідження було процитовано 1320 разів за даними Google Scholar (січень 2025 року).

Дослідження Graham et al, [2, с. 788] виявляли, що кофеїн може сприяти більш ефективному використанню жирів як палива, що може опосередковано зберігати глікоген. Проте, безпосередній вплив кави на рівень глікогену в м'язах досліджено менше. Однак є дані, що кофеїн може покращувати відновлення глікогену після навантажень, що також важливо для спортивної продуктивності.

Було проведено аналіз наукового дослідження, виконаного вченими Loureiro, Laís Monteiro Rodrigues та ін. під назвою “Coffee Increases Post-Exercise Muscle Glycogen Recovery in Endurance Athletes: A Randomized Clinical Trial.” [5]. Споживання кави з підсолодженим молоком покращило ресинтез м'язового глікогену протягом 4-годинного періоду відновлення після виснажливого велотренування порівняно зі споживанням лише підсолодженого молока. Додавання кави до післятренувального напою, що містить достатню кількість вуглеводів, є ефективною стратегією для покращення відновлення м'язового глікогену у велосипедистів, які мають короткий час відновлення (<4 годин) або беруть участь у змаганнях з кількома послідовними етапами фізичного навантаження. На даний момент неможливо точно визначити, які саме компоненти кави спричиняють цей ефект. Однак ймовірними кандидатами є кофеїн, кавова кислота та кафестол, враховуючи попередні дослідження, що вказують на їх вплив на секрецію інсуліну та поглинання глюкози м'язами. Отримані результати доповнюють сучасні знання про ергогенні властивості кави.

Кофеїн здебільшого вивчається у контексті витривалості, тоді як його вплив на розвиток м'язової сили та витривалості досліджено недостатньо. Проте деякі наукові дані все ж наявні. Наприклад, у серії досліджень [14, 15, 16], результати яких були представлені у вигляді тез, досвідчені спортсмени (із тренувальним стажем понад два роки) виконували жим штанги лежачи та присідання після вживання двох пакетиків (6,6 г) розчинної або меленої кави, розведеної у 525 мл гарячої води.

Учасникам було надано 30 хвилин для поступового споживання напою. Кофеїновмісний варіант містив 328 мг кофеїну, що відповідало середньому значенню в межах ергогенного діапазону (3–6 мг/кг маси тіла), тоді як безкофеїновий напій містив менше 9 мг кофеїну. Розчинну каву було обрано через стабільний вміст кофеїну (стандартне відхилення ± 6 мг у варіанті з кофеїном та нижче 9 мг у варіанті без нього). У деяких дослідженнях контрольна група вживала лише гарячу воду, що виключало вплив поліфенолів.

Вживання кави за 60 хвилин до фізичних вправ (90 хвилин після першого прийому та 60 хвилин після останнього ковтка) призводило до стабільного покращення швидкості руху штанги та пікової потужності в балістичному жимі лежачи на тренажері Сміта із навантаженням 50% від 1ПМ ($p < 0,05$). Цей ефект спостерігався як у статичному

виконанні, так і при використанні техніки пауз та повторень у ритмі трьох повторень, що активує міостатичний рефлекс.

Ефективність впливу кави на продуктивність виявилася подібною для чоловіків і жінок з урахуванням маси тіла, однак у жінок було відзначено вищі рівні адреналіну та підвищену пильність порівняно з чоловіками ($p < 0,10$). Покращення вибухової продуктивності було менш вираженим у спортсменів, які регулярно вживають кофеїн, хоча залишалось статистично значущим. Це узгоджується з іншими дослідженнями, де доза кофеїну 6 мг/кг застосовувалася під час виконання стрибків із контррухом.

Дослідження Watson et al. (2002) [7] показало, що навіть у людей, які звикли до кофеїну, центральні та периферичні ефекти толерантності є неповними після одноразового прийому 200 мг кофеїну. У серії згаданих досліджень вибухові присідання на тренажері Сміта продемонстрували менший приріст продуктивності порівняно з жимом лежачи.

У свою чергу, дослідження Richardson і Clarke (2016) [8], яке застосовувало протокол виконання вправ до відмови, показало зростання загального обсягу виконаної роботи під час присідань, проте ефект у жимі лежачи не був виявлений. Для детальнішого вивчення необхідні подальші дослідження, щоб порівняти вплив кави на верхню і нижню частини тіла, а також на різні види фізичних вправ.

У 2019 році Grgic та колеги [10] провели узагальнюючий аналіз 21 метааналізу щодо впливу кофеїну (переважно на молодих чоловіках), де оцінювали м'язову силу, витривалість та анаеробну потужність, а також аеробну витривалість (наприклад, час до виснаження). Вони дійшли висновку, що:

1. Кофеїн має ергогенний ефект для широкого спектра фізичних завдань.

2. Кава, ймовірно, є ефективною ергогенною добавкою для силових і спринтерських вправ за умови дозування 3–6 мг/кг кофеїну.

Згідно з результатами дослідження Waseda's Health Study (2022), споживання кави асоціюється зі зниженням ризику низької м'язової маси. Тобто, люди, які регулярно п'ють каву (особливо 2 і більше чашок на день), мають кращі показники скелетної

м'язової маси порівняно з тими, хто споживає каву рідко або не споживає взагалі.

Це означає, що вживання кави може бути пов'язане з підтримкою або збільшенням м'язової маси, а не зі схудненням у сенсі втрати м'язової тканини.

У дослідженні Liu, J. et al. (2013) [6], яке аналізувало вплив надмірного споживання кави на смертність від серцево-судинних захворювань та загальну смертність, було встановлено, що вживання понад 6 чашок кави на день може бути пов'язане з підвищеним ризиком серцевих захворювань. Автори пояснюють цей ефект можливими негативними наслідками високих доз кофеїну, такими як підвищена активність симпатичної нервової системи, артеріальна гіпертензія та порушення метаболізму глюкози. Водночас, помірне споживання кави (3–4 чашки на день) демонструвало зниження ризику смертності від усіх причин.

У 2022 році Saimaiti, A., et al. [9] провели масштабний метааналіз, що охопив 201 дослідження, та виявили, що хоча помірне споживання кави має потенційні захисні ефекти для серцево-судинної системи, перевищення рекомендованої дози (400 мг кофеїну на день) може спричинити побічні ефекти, включаючи порушення сну, підвищений рівень тривожності та ризик розвитку аритмій.

Перспективи подальших досліджень. Перспективним є дослідження довгострокового впливу регулярного вживання кави на адаптаційні процеси організму спортсменів, включаючи зміни в метаболізмі, гормональному фоні та функціонуванні серцево-судинної системи. Важливою є оцінка можливих негативних ефектів надмірного споживання кави, таких як підвищена тривожність, порушення сну та зневоднення, особливо в умовах екстремальних тренувальних режимів. Подальші дослідження мають зосередитися на вивченні комбінованого впливу кави з іншими ергогенними добавками та її потенційної синергії з харчовими стратегіями, спрямованими на підвищення спортивної продуктивності. Крім того, перспективним є дослідження впливу кави на нейрофізіологічні складові фізичної активності, такі як когнітивна витривалість, реакція та концентрація уваги під час тренувань і змагань. Для отримання достовірних і науково обґрунтованих висновків ці аспекти слід вивчати в рамках клінічних випробувань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Costill D. L., Dalsky G. P., Fink W. J. Effects of caffeine ingestion on metabolism and exercise performance. *Medicine and Science in Sports*, 1978, 10(3), 155–158.
2. Graham T. E. Caffeine and exercise: Metabolism, endurance and performance. *Sports Medicine*, 2001, 31(11), 785–807.

3. Contreras-Barraza N., Del Coso J., Salinero, J. J. Relationship between coffee consumption and sports performance. *Nutrients*, 2020, 12(8), 2346.
4. Rivers W. H. R., Webber H. N. The influence of caffeine on muscular work. *The Journal of Physiology*, 1907, 36(1), 33–47.
5. Loureiro L. M. R., Reis C. E. G., da Costa, T. H. M., da Silva, R. P. Coffee increases post-exercise muscle glycogen recovery in endurance athletes: A randomized clinical trial. *Nutrients*, 2021, 13(10), 3335. <https://doi.org/10.3390/nu13103335>
6. Liu J., Sui X., Lavie C. J., Hebert J. R., Earnest, C. P., Zhang, J., Blair, S. N. Association of coffee consumption with all-cause and cardiovascular disease mortality. *Mayo Clinic proceedings*, 2013, 88(10), 1066–1074. <https://doi.org/10.1016/j.mayocp.2013.06.020>
7. Watson J., Haskell-Ramsay C., Deary, M. Caffeine tolerance and its effect on exercise performance. *Sports Science Review*, 2019, 28(1–2), 23–34.
8. Richardson D., Clarke N. Influence of caffeine and coffee on resistance training. *Journal of Strength and Conditioning Research*. 2016
9. Saimaiti A., Zhou D. D., Li J., Xiong R. G., Gan R. Y., Huang S. Y., Li H. B. Dietary sources, health benefits, and risks of caffeine. *Critical Reviews in Food Science and Nutrition*, 2022, 63(29), 9648–9666. <https://doi.org/10.1080/10408398.2022.2074362>
10. Grgic J., et al. The ergogenic effects of caffeine on muscle performance: An umbrella review. *Journal of the International Society of Sports Nutrition*. 2019
11. Kawakami R., Tanisawa K., Ito, T., et al. Coffee consumption and skeletal muscle mass: WASEDA'S health study. *British Journal of Nutrition*, 2022, 130(1), 127–136. <https://doi.org/10.1017/S0007114522001747>
12. Iwasaka C., Yamada Y., Nishida Y., et al. Association between habitual coffee consumption and skeletal muscle mass in middle-aged and older Japanese people. *Geriatrics & Gerontology International*, 2021, 21(10), 950–958. <https://doi.org/10.1111/ggi.14244>
13. U.S. Department of Agriculture. Agricultural research service. food data central: beverages, coffee, brewed, breakfast blend. [cited 2022 October 6]. Available from: <https://fdc.nal.usda.gov/food-details/171881/nutrients>
14. Ruffner K, DiFiore B, Smith B, et al. The effects of instant coffee on the myotatic reflex during bench pressing: a gender comparison. *Faseb J*. 2018; 31(S1): 317.4.
15. Slack G, White J, Feucht A, et al. Via instant coffee enhances the stretch reflex during bench pressing. *Faseb J*. 2016; 30(1): 898–1.
16. Smith B, Feucht A, Slack G, et al. Coffee but not anticipation of coffee alters the outcome of explosive bench pressing. *Faseb J*. 2016; 30(10): 898–10.

Мальцева Ольга Борисівна,

ORCID ID: 0000-0001-0583-5074

*кандидат медичних наук, доцент кафедри основ медицини
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Гомонай Ігор Васильович,

ORCID ID: 0009-0005-3880-7648

*кандидат медичних наук,
викладач кафедри здоров'я та безпеки життєдіяльності
Університет Григорія Сковороди в Переяславі*

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАХОДІВ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ ЯК СКЛАДОВОЇ ОСОБИСТОЇ ГІГІЄНИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ПРОТЯГОМ НАВЧАННЯ

EFFECTIVENESS OF ACTIVITY MEASURES AS A COMPONENT OF PERSONAL HYGIENE FOR STUDENTS DURING STUDY

У статті викладено принципи та тактику використання заходів рухової активності для дотримання здорового способу життя, первинної профілактики захворювань та подовження тривалості життя населення. Рухова активність ґрунтується на знаннях людиною основ гігієни, а саме: оптимальний режим навчання, праці та відпочинку активного відпочинку на свіжому повітрі, мати здоровий сон, гартувати свій організм, тощо. Метою дослідження було підвищити ефективність заходів рухової активності студентів як складової особистої гігієни протягом навчання. В дослідженні приймали участь 54 студенти віком 18–20 років. Використовувались: теоретичні методи дослідження (аналіз науково-методичної літератури та інформаційних ресурсів мережі Інтернет, вивчення нормативних і програмно-методичних документів сфери фізичного виховання, аналіз теоретичних та методичних робіт, монографій, навчальних посібників, методичних матеріалів); соціологічні (опитування, анкетування), відповідно до рекомендацій ВООЗ WHOQOL-DREF, HRQOL; педагогічні (педагогічне спостереження), медико-біологічні (функціональні проби, візуальний скринінг); статистичні методи дослідження. Заходами для підвищення фізичної активності були біг, ходьба, вправи для зміцнення різних груп м'язів – не тільки вранці, але й протягом дня, а також на перервах між парами. Комплекс сприяв покращенню самопочуття, показників функціональних проб (виконання проб та тестів з навантаженням), навчальної та побутової працездатності. Посилився рівень загальної фізичної працездатності та рівень адаптаційних резервів серцево-судинної й дихальної систем студентів. Ефективність комплексу підтверджена покращенням показників якості життя.

Ключові слова: студенти, рухова активність, якість життя.

The article outlines the principles and tactics of using physical activity measures to maintain a healthy lifestyle, primary prevention of diseases and prolong the life expectancy of the population. Physical activity is based on the optimal mode of study, work and rest, active recreation in the fresh air, have healthy sleep, etc. The purpose of the study was to increase the effectiveness of students' physical activity during their studies. 54 students aged 18–20 years participated in the study. The following methods were used: analysis of scientific and methodological literature, sociological (questionnaires WHOQOL-DREF, HRQOL), pedagogical, statistical research methods. Measures to increase physical activity were running, walking, exercises to strengthen various muscle groups – not only in the morning, but also during the day, as well as during breaks between pairs. The complex contributed to the improvement of well-being, indicators of functional tests and general working capacity (educational and household). The effectiveness of the complex is confirmed by the improvement of quality of life indicators.

Key words: students, physical activity, quality of life.

Постановка проблеми. Основою здорового способу життя (ЗСЖ), ефективної первинної і вторинної профілактики різних захворювань є особиста гігієна – комплекс заходів, спрямованих на збереження та зміцнення здоров'я шляхом дотримання гігієнічних вимог у повсякденному

житті й діяльності людини. Багаторічні дослідження науковців Заблоцької О. С. та співавт. (2022, с. 103–108) дозволили визначити основні складові сфери особистої гігієни: гігієна тіла і ротової порожнини, гігієна фізичного виховання та загартування, запобігання шкідливим

звичкам, гігієна статевого життя, гігієна одягу та взуття, гігієна відпочинку і сну, гігієна індивідуального харчування, гігієна розумової праці, психогігієна, тощо [17].

Гржибовський Я. Л. та співавт. (2020, с. 29–34) пропонують шляхи удосконалення ціннісних уявлень про стан здоров'я та добробут населення, підтверджують значення формування громадської думки та обговорення соціальних умов життєдіяльності для різних груп населення [9].

Науковці Пашко К. О. та співавт. (2019, с. 12–14), аналізуючи значення засад гігієни для здоров'я людини, посилаються на тлумачення англійського вченого Є. А. Парке, який вважав, що «основне завдання гігієни як науки полягає в тому, щоб зробити розвиток людини найбільш досконалим, життя – найбільш сильним, а смерть – найбільш віддаленою». Давньогрецький філософ Сократ зазначав: «Здоров'я – це не все, але все без здоров'я – ніщо» [7].

Дослідження Стрельчонок М. та співавт. (2021, с. 337–338) підтверджують загально відомі факт, що з початком навчання у вищому навчальному закладі фізична активність сучасного студента зменшується. Разом з тривалим перебуванням в навчальних аудиторіях зростає необхідність роботи з використанням комп'ютерів і в позанавчальний період доби. Формуються організаційні недоліки, що негативно відображаються на здоров'ї людини, а саме: тривала гіпо- та кінезодинамія, тобто перебування у сидячому положенні (страждає хребет); невикористання захисних окулярів перед монітором (страждають очі); у випадках навіть тимчасового переходу на дистанційне навчання віртуальне спілкування не замінює реальних людських контактів (страждає психічна і соціальна сфера життя студента) [20].

Залучення студентів до рухової активності (РА) в умовах гіподинамії в навчальний період обґрунтовані гігієнічними нормативами, правилами і заходами, реалізація яких забезпечує оптимальні умови для життєдіяльності, зміцнення та збереження здоров'я як особистого, так і оточуючих, відвертаючи можливість розповсюдження інфекційних та інших захворювань. Науковці Тисевич Т. В., Лойко Є. Є. (2020, с. 124–127) зазначають, що оздоровча РА – це така рухова діяльність, яка має оздоровчу спрямованість, ґрунтується на раціональній організації. Основна її характеристика пов'язана з оптимальністю фізичних навантажень. Оптимальна рухова діяльність – це найкращий спосіб за допомогою м'язової роботи зберігати й підвищувати резервні можливості

серця й усього організму, підтримувати на задовільному рівні функції м'язів і суглобів. Дослідники виявили, що ті ділянки головного мозку, на які впливають фізичні вправи, відповідають за пам'ять та навчання. Так, фізично активні люди показують кращі результати при тестуваннях у яких передбачається задіяння процесів прийняття рішень, пам'яті та вирішення проблем, ніж ті особи, які ведуть малорухливий спосіб життя (всього лише півгодини вправ в день на протязі 3–5 днів на тиждень значно знижують симптоми депресії) [21].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні десятиріччя спостерігається прогресуюче погіршення стану здоров'я населення, особливо молоді. За оцінками вчених Заблоцької О. С. та співавт., (2022, с. 103–108), Карпюк І. Ю. та співавт., (2022, с. 19–25), більше 60% випадків збільшення захворюваності серед населення є наслідком не дотримання основних засад ЗСЖ. За даними числених досліджень, частка РА сучасної людини з кожним роком зменшується, понад 50% студентів перших курсів мають незадовільну фізичну підготовку, а частина, в результаті гіпокінезії – мають і відхилення у функціональному стані окремих систем організму [17, 14].

В матеріалах ВООЗ (2018) зазначено, що здоров'я можна розуміти як процес збереження і розвитку біологічних, фізіологічних, психологічних функцій, оптимальної працездатності та соціальної активності при максимальній тривалості активного життя. Критеріями оптимальної норми РА є економічність і надійність функціонування усіх систем організму, здатність адекватно реагувати на умови довкілля, що змінюються. Зміни показників функціонування окремих систем і неадекватність реакцій організму вказують на вихід за межі оптимальної норми [4].

Першочерговим завданням України як соціально-орієнтованої держави є сприяння розвитку здорового молодого покоління, його життєтворчості. Існуючі нормативні документи щодо покращення стану здоров'я молоді у навчальних закладах функціонують загалом на старих засадах, і на тлі загальної кризи у державі працюють недостатньо ефективно. В роботах науковців Серга О. О. (2017, с. 512–514), Наливайко Н. та співавт. (2019, с. 97–104) та інших зазначається, що рівень охоплення студентської молоді фізкультурно-оздоровчою діяльністю низька, а забезпечення вищих навчальних закладів спортивними спорудами, спортивним обладнанням і послугами в декілька разів нижчий порівняно з європейськими країнами.

Цілком очевидним постає питання про досить вагому актуальність проблеми відновлення стану здоров'я студентів у сучасних умовах [18, 12].

За даними Свістельник І. (2014, с. 284–356), сьогодення вимагає формування та систематичного виховання й актуалізації потреб у ЗСЖ серед молоді: збільшення РА загалом; проведення занять з фізичного виховання (розвиваючих, корекційних, оздоровчих) для подальшого становлення та гармонійного розвитку особистості молоді особи [19].

За результатами багаторічних досліджень з проблеми позитивних ефектів РА на організм людини, науковці Олдс Т. та співавт. (2019, р. 924–928), Бовкун С. В. (2023, с. 24–27) виділяють найбільш значимі: покращення стану серцево судинної системи (регулярна РА знижує ризик розвитку захворювання серця та судин, сприяє зміцненню м'язів, покращенню еластичності судин, зниженню артеріального тиску); покращення роботи дихальної системи (РА покращує ємність легень та роботу дихальних м'язів); підвищення рівня енергії (РА здатна збільшити вироблення гормонів, що підвищують настрій та рівень енергії); покращення якості сну (зниження ризику безсоння); покращення імунної системи (підвищення адаптаційного потенціалу). Формується активізація соціальної взаємодії (багато видів фізичної активності можуть бути виконані у групі або команді, що сприяє соціальній взаємодії). До оздоровчого ефекту на організм людини, який несуть у собі заняття фізичними вправами обов'язково додається тренувальний ефект, який збільшує не лише фізичну, але і розумову працездатність молодих осіб одночасно, що, у поєднанні дозволяє розширити рівень фізичних якостей, які впливають на формування та подальше удосконалення важливих професійних умінь та навичок майбутньої життєдіяльності. Автори акцентують, що регулярна фізична активність є обов'язковою та незамінною складовою ЗСЖ у будь-якому віці. Вона не лише покращує самопочуття, але і приносить істотну користь для здоров'я. Рух – це життя, він формує організм, зміцнює опорно-руховий апарат, розвиває м'язи, робить фігуру стрункою і красивою. Ще стародавні лікарі та філософи вважали, що без руху і занять фізичною культурою людина не може бути здоровою, адже вправи та регулярна фізична активність допомагають багатьом системам та органам людського тіла працювати краще і зменшують ризик виникнення патологічних змін [26, 2].

За даними Перекопського С. (2016, с. 246–253), Магіндру А. та співавт. (2023), Федик О.

(2020, с. 57–58), щоденні різноманітні фізичні вправи забезпечують: – зменшення ризику небезпечних захворювань; – покращення функціонального стану кісток та суглобів; – покращення самооцінки та емоційного стану, якості життя; – хороший апетит та можливість споживання більшої кількості здорової їжі для компенсації енергетичних витрат та задоволення потреб організму в необхідних харчових речовинах [15, 25, 22].

В роботі Шепеленко Т. В. та співавт. (2019, с. 15–20), Бютте Н.Ф. та співавт. (2018, Р. 246–256), зазначається, що РА, фізична культура зокрема, є основним (якщо не єдиним) засобом, який гарантує порятунок людства від фізичної деградації і виродження. Саме збіднення рухового арсеналу людини зумовлює погіршення її здоров'я, занепад творчої активності тощо. Тільки достатня РА і певний режим праці та побуту в поєднанні з іншими засобами (наприклад, нетрадиційні методики здоров'язбереження) будуть задовольняти біологічні потреби у рухах, відповідати вимогам організму, сприяти його розвитку і зміцненню здоров'я [23, 24].

РА, за даними Глагошук О. Г. (2015, с. 60–63), Завидівської Н. та співавт. (2016, с. 51–56), є обов'язковою складовою сукупності гігієнічних правил поведінки людини (один із розділів загальної гігієни), які сприяють збереженню і подовженню строку активного життя. Доцільність гігієнічного нормування добової РА зумовлена теоретичною концепцією, згідно якої, по-перше, РА є незамінним фактором життєдіяльності людини, по-друге, позитивно впливає на організм тільки в межах оптимальних величин [8, 10].

Науковець Гета А. В. (2022, с. 116–119) зазначає, що РА студентів в навчальний період та у вільний від занять час несе в собі величезний оздоровчий потенціал. Зміцнення здоров'я під впливом фізичних навантажень відбувається природним шляхом за рахунок стимуляції життєво важливих функцій і систем організму. РА повинна мати оздоровчу спрямованість і бути раціонально організованою з урахуванням багатьох аспектів [6].

Плахтій П. Д. та співавт. (2015, с. 49–58), Неведомська Є. О. (2016, с. 66–72), підтверджують значення РА як основної умови збільшення обсягу функціональних резервів організму людини, про позитивні адаптаційні зміни ССС у процесі занять з фізичного виховання в своїй роботі згадує науковець Мелега К. П. (2023, с. 56–61). Оптимальна оздоровча РА забезпечує нормальне функціонування організму для збереження здоров'я і вдосконалення всіх

процесів життєдіяльності, частково компенсує вікові зміни в організмі. Надає тренуючий ефект, підвищує фізичну працездатність, здійснює максимально стимулюючий вплив на певні органи, системи і функції, дає найкращий клінічний ефект, а конкретними критеріями досягнення оптимальності є нормалізація показників функціонального стану організму [16, 13, 11].

Шепеленко Т. В., та співавт. (2019, с. 15–18) акцентують, що забезпечення оздоровчої спрямованості фізичного виховання можливе лише за умов дотримання певних гігієнічних положень, які спрямовані на оптимізацію виховного та навчально-тренувального процесів. Важливе гігієнічне значення має первинне обстеження, обов'язкове для всіх студентів (повне обстеження стану здоров'я, показників фізичного розвитку та функціонального стану організму мододою особи). Важливе гігієнічне значення має також застосування у процесі фізичного виховання різноманітних педагогічних засобів і методів, спрямованих на формування тривалої адаптації та працездатності студентів під час занять з фізичного виховання. Неприпустиме застосування будь-яких засобів та прийомів, які можуть зашкодити здоров'ю студентської молоді. Важливу роль в оздоровчому спрямуванні фізичного виховання відіграє створення сприятливого психологічного мікроклімату на заняттях. Дружня атмосфера, доброзичливість і вимогливість, вміння впливати на групу та окремих студентів підвищує мотивацію до занять [23].

Мета дослідження: підвищити ефективність заходів РА студентів як складової особистої гігієни протягом навчання. Завданнями дослідження були: сформулювати комплекс показників, що визначають якість життя та стан функціональних систем студентів; розробити комплекс заходів РА як складової особистої гігієни студентів протягом навчання; провести дослідження по ефективності використання комплексу заходів РА як складової особистої гігієни студентів протягом навчання.

Матеріали і методи. Під наглядом знаходились 54 студента віком 18–20 років. Використовувались: теоретичні методи дослідження (аналіз науково-методичної літератури та інформаційних ресурсів мережі Інтернет, вивчення нормативних і програмно-методичних документів сфери фізичного виховання, аналіз теоретичних та методичних робіт, монографій, навчальних посібників, методичних матеріалів); соціологічні (опитування, анкетування), відповідно до рекомендацій ВООЗ WHOQOL-DREF, HRQOL; педагогічні (педагогічне спостереження), медико-біологічні

(функціональні проби, візуальний скринінг); статистичні методи дослідження: статистичний аналіз результатів для кількісної та якісної обробки даних [3, 5, 27].

Вивчались показники, що характеризують функціональний стан окремих систем організму студентів, функціональні проби (зміни АТ та ЧСС, проба Штанге, проба Генчі), сходинкова проба, проба Руф'є, метод крокометрії, пульсометрія у стані спокою та після фізичного навантаження. Студентам були надані рекомендації щодо збільшення РА: виходити з суспільного транспорту на зупинку або дві раніше, та йти пішки; обов'язково ходити пішки після пар та після обіду (вечері), перед сном; намагатися не користуватися ліфтом у всіх можливих випадках, підніматися вгору пішки; при можливості здійснювати прогулянки на велосипеді; щодня певний час (можливо, і у кілька прийомів) присвячувати фізичними вправами; залучати до фізичної активності, виконання вправ з елементами танцю, товаришів або родичів, щоб досягати кращих результатів, отримання позитивних емоцій. Різноманітна РА має бути включена до щоденного графіку та займати суттєву частину вільного часу. Поради щодо тривалості та інтенсивності РА: мінімальна тривалість помірної та середньої за інтенсивністю фізичної активності повинна становити не менше 90 хвилин на день; в комплексі фізичного навантаження тривалість високо-інтенсивних фізичних вправ повинна складати щонайменше 30–60 хвилин (у кілька прийомів); тривалість знаходження у горизонтальному положенні не повинна перевищувати 1 годин на день (не враховуючи нічний сон); споживання їжі з високою енергетичною цінністю при збільшенні тривалості та інтенсивності фізичної активності; в період перебування на парах обов'язково виконувати на перервах комплекси фізичних вправ для різних груп м'язів (шиї, спини, плечей, верхніх та нижніх кінцівок).

Виклад основного матеріалу. Опитування студентів дало можливість узагальнити показники самооцінки загального стану здоров'я студентів в балах. Як видно з таблиці 1, жоден студент (студентка) не підтвердили стан повного здоров'я (100 балів), таблиця 1.

Показники самооцінки загального стану (настрій, самопочуття, бадьорість) були найвищими, $70 \pm 4,0$ балів. Приблизно 50% опитаних склали показники порушення сну (важкість засинання, пізні та важке пробудження, денна сонливість) $52 \pm 2,9$ балів, рівень навчальної працездатності, щоденна активність ($46 \pm 2,1$ балів),

Таблиця 1

**Динаміка показників самооцінки загального стану здоров'я студентів
(за методикою Дембо – Рубінштейн, у модифікації)**

Показники	Шкала від 1 до 100 балів	
	До	Після
Самооцінка загального стану: настрої, самопочуття, бадьорість	70 ± 4,0 (37 осіб)	87 ± 4,7 (47 осіб)
Втомлюваність, дискомфорт, в'ялість, розбитість	30,0 ± 3,1 (17 осіб)	15 ± 1,9 (10 осіб)
Порушення сну: важкість засинання, пізно та важке пробудження, денна сонливість	52 ± 2,9 (28 осіб)	22 ± 1,9 (12 осіб)
Навчальна працездатність, щоденна активність	46 ± 2,1 (25 осіб)	18 ± 1,7 (10 осіб)
Деколи виникаючі серцебиття, головокружіння, млявість – неадекватні незначним фізичним навантаженням	25 ± 2,3 (14 осіб)	5 ± 0,3 (9 осіб)
Уважність, здатність до тривалої зосередженості	48 ± 2,1 (26 осіб)	87 ± 4,5 (47 осіб)
Часті зміни настрою, періодична роздратованість, пригніченість,	18 ± 1,6 (10 осіб)	11 ± 1,0 (8 осіб)

Таблиця 2

**Динаміка окремих функціональних показників стану здоров'я студентів
при підвищенні використання заходів рухової активності**

Показники	Норма	До	Після
		M + m	
ЧСС (поштовхів за 1 хв.)	60–80	63,3 + 3,1	75,1 + 3,2
Сходинкова проба (оцінка рівня загальної фізичної працездатності)	Не більше 120 пошт. за 1 хв.	14 (25, 5%) осіб: 136 поштовхів за 1 хв. працездатність задовільна (2 бала); 40 (74, 5%) осіб: 104 поштовхи за 1 хв. працездатність висока (3 бала);	54 (100%) осіб: 118 поштовхів за 1 хв. працездатність висока (3 бала);
Індекс Руф'є (ІР) свідчить про рівень адапційних резервів серцево-судинної й дихальної систем.	Середній 3–6 у. о. Добрий 3 у.о. і менше	8 (33%) осіб: 4,3 + 0,9 у. о. 36 (67%) осіб: 2, 9 + 0,5 у. о.	54 (100%) особи: 3 у. о.
Проба Штанге (сек.)	40–60	52,0+2,4	59, 8+ 3,0
Проба Генча (сек.)	20–30	25,0+1,1	37,3+3,0

уважність, здатність до тривалої зосередженості (48 ± 2,1 балів). Роздратованість, пригніченість, часті зміни настрою (18 ± 1,6 балів) зазначили 10 студентів; головокружіння та млявість, неадекватні незначним фізичним навантаженням, деколи виникаючі напади прискореного серцебиття (25 ± 2,3 балів) – 14 осіб.

Обстеження окремих функціональних показників стану здоров'я студентів до початку досліджень підтвердили наявність початкових ознак формування можливої передпатології (сходинкова проба, проба Руф'є), таблиця 2

Повторне обстеження студентів підтвердило

ефективність використання комплексу засобів РА для покращення показників якості життя, що підтверджують і дослідження науковців Герасимчук П. О. та співавт. (2021, С. 112–118), Гета А. В. (2022, С. 116–119) [5, 6].

Збільшення показників самооцінки загального стану (настрої, самопочуття, бадьорість), показників уважності, здатності до тривалої зосередженості – 87 ± 4,5 балів (47 студентів). Зменшилась кількість студентів з порушеннями сну, до 12 осіб, незначна роздратованість та пригніченість була відмічена тільки 8 особами (11 ± 1,0 балів). Показники сходинкової проби, проби

Руф'є нормалізувались. На ефективність фізичних навантажень для молоді та покращення емоційного стану вказують в своїх роботах науковці Гладощук О. Г. (2015, с. 60–63), Наливайко Н., Павлова Ю. (2019, с. 9–104), Перекопський С., Порохненко О. (2016, с. 246–253), Плахтій П. Д. та співавтори (2015, с. 49–58) [8, 12, 15, 16].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведені дослідження підтвердили важливість рухової активності, як складової індивідуальної гігієни, для студентів у навчальний період. Відсутність м'язових навантажень, м'язовий «голод» для здоров'я молодої людини такий же небезпечний, як нестача кисню, харчування і вітамінів. Рухова активність є ефективним

засобом для: зміцнення й збереження здоров'я на основі вдосконалення властивих кожній особі функціональних можливостей; активації систем кровообігу, дихання; полегшення становлення адаптаційних реакцій організму студентів хворобам та несприятливим впливам довкілля, гіпоксії, підвищення опірності організму загалом. Засоби РА позитивно впливають на всі ланки опорно-рухового апарату, перешкоджаючи розвитку дегенеративних змін, пов'язаних з гіпокінезією та гіподинамією. Покращується також увага, пам'ять, настрої (компоненти самопочуття та психологічного стану особистості). Проведені дослідження є етапом комплексної науково-дослідної роботи, потребують розширення та продовження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрєєва О., Катерина У. Організаційно-методичне забезпечення та ефективність діяльності навчально-оздоровчих комплексів у процесі фізичного виховання студентів. *Слобожанський науково-спортивний вісник*. 2017. № 6 (62). С. 15–20.
2. Бовкун С. В. Позитивний вплив різновидів оздоровчої фізичної активності людини. *Фізичне виховання та спорт в закладах освіти [Електронний ресурс]: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції*. м. Харків, 27 квітня 2023 року за заг. ред. А. А. Івашури. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2023. С. 24–27.
3. Волощєко Ю. Якість життя молодих людей. Перевірка адаптації української версії опитувальника якості життя (WHOQOL-DREF) серед студентів першого курсу Київського університету імені Бориса Грінченка. *Спортивна наука та здоров'я людини: наукове електронне періодичне видання*, Київ. 2023. № 2(10). С. 48–68. ISSN 2664–2069 (Online). DOI: 10.28925/2664-2069.202.2
4. Всесвітня організація охорони здоров'я: глобальна стратегія по харчуванню, фізичній активності та здоров'ю. URL: <http://www.who.int/dietphysicalactivity/strategy/eb11344/ru/> (дата звернення: 15.10.2018).
5. Герасимчук П. О., Фіра Д. Б., Павлишин А. В. Оцінка якості життя, пов'язаної із здоров'ям у медицині. *Вісник медичних і біологічних досліджень*. 2021. 1(7). С. 112–118. ISSN 2706–6282 (Online).
6. Гета А. В. Аналіз засобів оздоровчо-рекреаційної діяльності. *Актуальні проблеми фізичної культури, спорту та фізичного виховання: збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної Інтернет конференції з міжнародною участю, 01 грудня 2022 р.* [гол. ред. Л. М. Рибалко]. Полтава: Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка». 2022. С. 116–119.
7. Гігієна у фізичній реабілітації: підручник К. О. Пашко, Д. В. Попович, О. В. Лотоцька та ін. Тернопіль: ТДМУ. 2019. С. 12–14. ISBN 978-966-673-330-9
8. Гладощук О. Г. Рухова активність студентської молоді – шлях до професійного здоров'я. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2015. Вип. 5(1). С. 60–63.
9. Гржибовський Я. Л., Любінець О. В. Медико-соціальні детермінанти здоров'я (огляд світової літератури). *Український медичний часопис*. 2020. № 2 (136). Т. 2. С. 29–34. DOI: 10.32471/umj.1680–3051.136.175646
10. Завидівська Н., Ханікянц О. Реорганізація системи фізичного виховання студентів вищої школи: проблеми й перспективи. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2016. № 1. С. 51–56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fvs_2016_1_11.
11. Мелега К. П. Основи спортивної медицини: навч. посіб. К. П. Мелега. ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т», Ф-т здоров'я та фізич. виховання. Ужгород: УжНУ «Говерла», 2023. 56–61. ISBN 978-617-7825-82-0
12. Наливайко Н., Павлова Ю. Фізіологічні критерії оцінювання рівня соматичного здоров'я студентської молоді. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Фізична культура*. 2019. Січень. Вип. 31. С. 97–104.
13. Неведомська Є. О. Створення здоров'язбережувальних умов у навчальному закладі. *Інформаційний збірник. К.: РА «Освіта України»*, 2016. № 7–8 (48). С. 66–72.
14. Основи здорового способу життя. Практичні заняття: навч. посіб. уклад.: І. Ю. Карпюк, Т. К. Обезюк. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2022. С. 19–25 С. 267–271.
15. Перекопський С., Порохненко О. Вплив рухової активності на емоційний стан студентів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2016. № 3. С. 246–253. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rednauk_2016_3_32.

16. Плахтій П. Д., Босенко А. І., Макаренко А. В. Фізіологія фізичних вправ: підручник. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня Рута», 2015. С. 49–58. ISBN 978-966-2771-57-2
17. Правила здорового способу життя людини. Заблоцька О. С., Ніколаєва І.М., Куценко Н.Л., Бродський А.А. *Актуальні питання лабораторної діагностики та громадського здоров'я*: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції (Житомир, 15 листопада 2022 р.). Житомир: вид-во ПНУ. 2022. С. 103–108.
18. Серга О. О. Комплексний підхід до питання збереження здоров'я в умовах сьогодення. *Педагогіка здоров'я*: зб. наук. праць VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Чернігів, 7–8 квітня 2017 р.): [в 2 т.] ред. колегія: С. М. Шкарлет [та ін.]. Чернігів, 2017. Т. 1. С. 512–514.
19. Свістельник І. Оздоровча рухова активність. (Серія «Інформаційне забезпечення фізичної рекреації, реабілітації і здоров'я людини», вип. 3). К.: Кондор, 2014. С. 284–356. <https://repository.ldufk.edu.ua/handle/34606048/243>
20. Стрельчонок М., Некрасов Г. Проблеми рухової активності серед молоді в період навчання. *Збірник тез наукових доповідей студентів Бердянського державного педагогічного університету на Днях науки 13 травня 2021 року*. Том 1. Суспільні науки. Бердянськ: БДПУ, 2021. С. 337–338.
21. Тисевич Т. В., Лойко Є. Є. Рухова активність – основа фізичного здоров'я: загальна тенденція рівня рухової активності серед студентів-медиків. *Art of Medicine*. 2020. № 4 (12). С. 124–127. URL: <https://art-omedicine.ifnmu.edu.ua/index.php/aom/article/view/393>
22. Федик О. Фізична активність у структурі здорового способу життя. *Фізична активність і якість життя людини [текст]: зб. тез доп. IV Міжнар. наук.-практ. Інтернет конф.* (10 черв. 2020 р.) /уклад.: А. В. Цьось, С. Я. Індика. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2020. С. 57–58.
23. Шепеленко Т. В., Буц А. М., Паршев А. Є. Гігієнічні основи фізичного виховання та спорту. Основи психогієни: Конспект лекції. Харків: УкрДУЗТ, 2019. С. 15–20.
24. A Youth Compendium of Physical Activities: Activity Codes and Metabolic Intensities. Butte N. F., Watson K. B. Ridley K., Zakeri I. F. et al. *Med Sci Sports Exere*. 2018. 50(2). P. 246–256. <https://doi.org/10.1249/MSS.0000000000001430>
25. Mahindru A., Patil P., Agrawal V. Role of Physical Activity on Mental Health and Well-Being: A Review. *Cureus*. 2023. 15 (1): e33475. doi: 10.7759/cureus.33475
26. A source of systematic bias in self-reported physical activity: The cutpoint bias hypothesis. / Olds, T. S., Gomersall, S. R., Olds, S. T., Ridicy K. A. / *Journal of Science and Medicine in Sport*. 2019. 22(8) P. 924–928. <https://doi.org/10.1016/j.jsams.2019.03.006>
27. Summarizing health-related quality of life (HRQOL): development and testing of a one-factor model S. Yin, R. Njai, L. Barker [et al.]. *Population Health Metrics*. 2016. Vol. 14 (22). P. 22–30. DOI: 10.1186/s12963-016-0091-3.

РОЗДІЛ 2 ОСВІТА ТА ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

УДК 004.94:159.95

DOI 10.32782/ped-uzhnu/2024-7-4

Залужець Остап Тарасович,

ORCID ID: 0009-0006-5223-9533

аспірант кафедри англійської мови,

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

МУДРІСТЬ І АЛГОРИТМИ: ПОГЛЯД НА ІНТЕЛЕКТ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

WISDOM AND ALGORITHMS: A LOOK AT INTELLIGENCE IN THE MODERN WORLD

У статті розглядаються аспекти людського та штучного інтелекту з акцентом на їхні основні характеристики, відмінності та взаємодію у сучасному світі. Автор аналізує здатність людського інтелекту до творчості, морального мислення, адаптації та самосвідомості, підкреслюючи його унікальність в контексті емоційного інтелекту та інтуїтивного прийняття рішень. Штучний інтелект, в свою чергу, демонструє значні досягнення в обробці великих обсягів даних, самонавчанні та автоматизації завдань, але обмежений в питаннях, що потребують моральної оцінки, творчого підходу та соціального контексту. Визначено, що хоча ШІ є потужним інструментом у багатьох сферах, він не може повністю замінити людський інтелект у тих завданнях, де потрібна креативність, емоційна чутливість та етичні міркування. Однак, інтеграція обох форм інтелекту дозволяє досягти синергії, що може сприяти оптимізації рішень та прогресу в науці, технологіях і соціальному розвитку.

Ключові слова: людський інтелект, штучний інтелект, креативність, моральне мислення, адаптація, емоційний інтелект, самосвідомість, синергія.

This paper explores the comparison between human and artificial intelligence, focusing on their key characteristics, differences, and interactions in the modern world. The author analyzes the unique traits of human intelligence, such as creativity, moral reasoning, adaptability, and self-awareness, highlighting its superiority in areas involving emotional intelligence and intuitive decision-making. Artificial intelligence, on the other hand, demonstrates significant achievements in processing large amounts of data, self-learning, and task automation, but is limited when it comes to moral evaluation, creative thinking, and social context. The paper argues that while AI is a powerful tool in many fields, it cannot fully replace human intelligence in tasks that require creativity, emotional sensitivity, and ethical considerations. However, integrating both forms of intelligence allows for synergies that can optimize solutions and contribute to progress in science, technology, and social development.

Key words: human intelligence, artificial intelligence, creativity, moral reasoning, adaptability, emotional intelligence, self-awareness, synergy.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Інтенсивний розвиток штучного інтелекту (ШІ) у сучасному світі викликає численні питання щодо його впливу на суспільство, економіку, науку й технології. Водночас із використанням ШІ виникають дискусії щодо його можливостей і обмежень у порівнянні з людським інтелектом, який залишається фундаментальною

основою креативності, морального мислення та адаптації до нових умов.

Проблема співіснування та взаємодії людського й штучного інтелекту є однією з ключових у сучасній науці. Зокрема, виникає необхідність визначення сфер, у яких ШІ може ефективно замінити або доповнити людський інтелект, а також обмежень, що виникають через відсутність у ШІ таких характеристик, як інтуїція, емоційність і етичне мислення.

Важливість цієї проблеми зумовлена низкою актуальних завдань, серед яких:

- підвищення ефективності людської діяльності через оптимальне використання можливостей ШІ;
- оцінка ризиків, пов'язаних із застосуванням ШІ у різних сферах (медицина, освіта, промисловість);
- створення синергії між людським та штучним інтелектом для вирішення глобальних викликів;
- формування етичних підходів до розробки й використання технологій ШІ.

Розв'язання цих завдань потребує міждисциплінарного підходу, що охоплює аспекти психології, етики, технічних наук та соціології. Аналіз ключових відмінностей і спільних рис між людським і штучним інтелектом є важливим етапом для розробки стратегій ефективного співіснування цих двох видів інтелекту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Останні десятиліття дослідження у сфері штучного інтелекту (ШІ) значно активізувалися, що зумовлено швидким прогресом у розробці алгоритмів машинного навчання, нейронних мереж і автоматизації складних процесів. Зокрема, низка авторів досліджує аспекти використання ШІ у сфері медицини, освіти, промисловості та соціальної взаємодії. Такі дослідники, як Р. Брайсон, А. Нгуен та Й. Бенджіо, акцентують увагу на адаптивних можливостях ШІ, його здатності аналізувати великі обсяги даних і приймати рішення на основі математичних моделей.

Окремо дослідники, зокрема Г. Маркус і Т. Мітчелл, ставлять питання про обмеженість ШІ у сфері творчості, розуміння етичних аспектів і прийняття рішень, що враховують соціальні та емоційні контексти. Також активно обговорюються ризики надмірної автоматизації й втрати контролю над процесами через відсутність у машин самосвідомості та інтуїції.

У своїх роботах Ілон Маск і Нік Бостром підкреслюють потенційні загрози, які може нести неконтрольований розвиток ШІ. Вони наголошують на необхідності впровадження етичних принципів у розробку та використання ШІ, аби уникнути небажаних наслідків для людства.

Попри наявність численних публікацій, багато аспектів взаємодії людського та штучного інтелекту залишаються нерозкритими. Серед них:

1. Недостатнє розуміння механізмів, що забезпечують креативність і моральне мислення

людського інтелекту, та їхня потенційна інтеграція зі штучними системами.

2. Обмежені дослідження щодо можливостей синергії між людським і штучним інтелектом у вирішенні глобальних викликів, таких як екологічні кризи, пандемії чи космічні дослідження.

3. Відсутність чітких підходів до визначення сфер, де ШІ має значні переваги, і тих, де людський інтелект є незамінним.

4. Нерозв'язані питання щодо створення інтуїтивних і морально відповідальних систем ШІ, які б враховували соціальні та емоційні контексти.

Означена стаття спрямована на подальший аналіз цих невирішених питань, зокрема на визначення ключових відмінностей між людським і штучним інтелектом, їхніх сильних і слабких сторін, а також на пошук шляхів для їх ефективного співіснування та використання в різних сферах людської діяльності.

Метою статті є огляд основних відмінностей та спільних рис людського та штучного інтелекту з акцентом на виявлення можливостей і обмежень кожного з них, а також вивчення потенціалу їх синергії.

Виклад основного матеріалу. Упродовж століть людський інтелект був ключовим чинником розвитку цивілізації, науки, мистецтва та технологій. Мислення, креативність і здатність до адаптації дозволили людству створювати складні системи, вирішувати глобальні проблеми та осмислювати найглибші питання буття. Однак із виникненням і стрімким розвитком штучного інтелекту (ШІ) постає питання: чи здатна машина, яка наслідує інтелектуальні процеси людини, досягти такого ж рівня розуміння та творчості? Як саме порівнювати ці два різні, але тісно пов'язані види інтелекту? [11].

Штучний інтелект уже змінює світ: від автоматизації промислових процесів до створення складних алгоритмів для прогнозування, розпізнавання облич і навіть медичної діагностики. Водночас виникає все більше запитань щодо можливостей і обмежень ШІ порівняно з людиною. ШІ здатний виконувати складні обчислення і швидко аналізувати великі обсяги даних, але питання рівнозначності машинного мислення з людським та здатність розуміння моральних, етичних аспектів залишається відкритим. Що стосується креативності, важливо зауважити, машина може створювати нові ідеї, але наслідуючи вже існуючі патерни, основи яких запрограмовані людиною.

Як відзначив Ілон Маск, один із найвпливовіших новаторів і футуристів нашого часу, «штучний

інтелект, ймовірно, є найбільшою загрозою існуванню людства» [8]. Ця цитата підкреслює важливість глибокого розуміння ШІ та його наслідків для суспільства. Маск, як і багато інших експертів, розуміє, що хоча ШІ має величезний потенціал, людство має обережно підходити до його впровадження, зважаючи на те, що ми не до кінця розуміємо всі аспекти його роботи.

У цьому контексті стає важливо проаналізувати ключові риси та відмінності між людським і штучним інтелектом, зокрема їхні здатності до навчання, креативності, прийняття рішень та адаптації. Порівняння цих двох форм інтелекту дозволяє не лише краще зрозуміти, у чому унікальність людського мислення, але й усвідомити потенційні можливості та ризики, що несе з собою розвиток ШІ.

Людський інтелект – це надзвичайно складна й багатогранна система, яка дозволяє нам вирішувати проблеми, адаптуватися до нових умов, творчо мислити та взаємодіяти з іншими людьми. Завдяки своєму інтелекту люди здатні аналізувати складні ситуації, робити висновки на основі емоційного та соціального контексту, а також створювати нові ідеї [12].

Однією з найяскравіших характеристик людського інтелекту є креативність. Людина здатна виходити за рамки відомого, комбінувати знання та досвід у нові, унікальні форми. Це дозволяє створювати нові концепції, винаходити інновації та передбачати ситуації, які ще не відбулися. Ця здатність до абстрактного мислення є тим, що вирізняє людський інтелект і робить його унікальним [10, с. 205–206].

Ще однією важливою рисою є здатність до прийняття моральних та етичних рішень. Люди можуть оцінювати ситуації не лише з логічної точки зору, але й враховувати емоційний та соціальний контекст. Це дозволяє розв'язувати складні етичні дилеми, зважаючи на наслідки для інших людей і спираючись на принципи справедливості, співчуття та відповідальності.

Крім того, людський інтелект вирізняється високим рівнем емоційного інтелекту – здатністю розуміти та керувати як власними емоціями, так і емоціями інших людей. Люди вміють будувати емоційні зв'язки, розпізнавати емоційні сигнали та враховувати їх під час соціальної взаємодії. Це дає змогу ефективно співпрацювати та формувати стійкі соціальні відносини [7].

Також характерною рисою людського інтелекту є здатність до адаптації та навчання на основі власного досвіду. Люди вчаться не лише на основі

зовнішніх даних, але й інтегрують власний досвід і емоції у процес навчання. Це дозволяє приймати гнучкі рішення в умовах змін і швидко адаптуватися до нових обставин. У цьому контексті варто також зазначити інтуїцію, яка є важливою складовою людського мислення. Людина може приймати рішення на основі швидкої, підсвідомої оцінки ситуації, навіть коли відсутні всі необхідні для аналітичного аналізу дані. Інтуїція базується на попередньому досвіді й дозволяє приймати правильні рішення в умовах невизначеності [5, с. 129].

Варто підкреслити, людський інтелект включає в себе здатність до самосвідомості та рефлексії. Це означає, що люди здатні осмислювати власні думки, почуття та вчинки, оцінювати свої помилки й вчитися на них. Самосвідомість дозволяє людині краще розуміти себе і своє місце у світі, удосконалюватися та розвиватися [1, с. 34–35].

Отже, людський інтелект має багато унікальних характеристик, які відрізняють його від інших форм інтелекту. Здатність до творчості, морального мислення, емоційної взаємодії, інтуїтивного прийняття рішень та самосвідомості робить людину унікальною і дозволяє їй ефективно діяти у складному та мінливому світі.

Штучний інтелект (ШІ) – це технологія, яка дозволяє машинам і комп'ютерним системам імітувати розумові процеси людини. Завдяки ШІ комп'ютери можуть виконувати завдання, що зазвичай вимагають людського інтелекту, такі як розпізнавання мови, аналіз зображень, прийняття рішень і навіть самонавчання [3, с. 12]. Хоча ШІ поки не може повністю відтворити складність людського мислення, він має низку характеристик, які роблять його надзвичайно потужним інструментом у багатьох сферах.

Одна з головних характеристик штучного інтелекту – це здатність до обробки великих обсягів даних з неймовірною швидкістю та точністю. Машини, що працюють на основі ШІ, здатні аналізувати величезні масиви інформації за мить, виконуючи складні обчислення, які були б невідповідні людському мозку в такому обсязі. Це дозволяє ШІ ефективно працювати в таких сферах, як фінансовий аналіз, медична діагностика, прогнозування економічних трендів або розв'язування технічних завдань [6].

Зауважимо, ШІ має здатність до самонавчання. Це явище називається машинним навчанням, коли алгоритми ШІ не просто виконують запрограмовані інструкції, але й навчаються на основі досвіду, який накопичують. Вони використовують великі набори даних для того, щоб покращувати

свої результати та адаптуватися до нових викликів. Це робить ШІ надзвичайно гнучким у застосуванні – від розпізнавання обличчя до рекомендаційних систем в інтернеті [3, с. 19]. Але, попри таку здатність до навчання, ШІ діє лише в межах даних, на яких був навчений, і не здатний до творчого мислення або інновацій у тому сенсі, як це робить людина.

Ще однією важливою рисою штучного інтелекту є його здатність до високої точності у виконанні завдань. Алгоритми ШІ можуть працювати без втоми та робити мінімальну кількість помилок, що є значною перевагою в таких сферах, як виробництво, медицина, фінанси, освіта. Машини здатні виконувати свої функції без емоційних чи психологічних перешкод, що робить їх надійними в ситуаціях, де важливі послідовність і об'єктивність.

Однак, на відміну від людського інтелекту, ШІ не здатний до розуміння контексту або моральних питань. Машини діють на основі заздалегідь встановлених алгоритмів і не можуть самостійно оцінювати етичні аспекти своїх дій. Усі рішення, прийняті ШІ, залежать від даних, на яких він був навчений, та інструкцій, закладених у його програмне забезпечення. Це означає, що навіть при високій точності обчислень ШІ не може приймати рішення, враховуючи емоції або моральні норми, що робить його обмеженим у питаннях, де потрібні соціальні або етичні міркування.

Штучний інтелект також має певні обмеження у розумінні абстрактних понять і креативності. Хоча ШІ може генерувати нові дані або моделі на основі наявної інформації, його процес мислення залишається в рамках алгоритмів і математичних моделей, що не дозволяє йому створювати абсолютно нові ідеї або концепції, як це робить людина [2, с. 47–53].

Відтак, ШІ є потужним інструментом, здатним виконувати завдання з великою швидкістю, точністю і ефективністю, особливо коли йдеться про обробку даних і математичні розрахунки. Завдяки машинному навчання він може адаптуватися до нових умов і вдосконалювати свої результати. Однак обмеженість у розумінні контексту, відсутність емоцій та інтуїції, а також залежність від людських алгоритмів робить його інтелектом іншої природи, ніж людський, а саме «штучним».

Висновки. З огляду на викладене, підсумовано, аналізуючи людський та штучний інтелект, можна виділити як суттєві відмінності, так і деякі спільні риси, що виникають із того, як обидві форми інтелекту виконують складні завдання.

Незважаючи на величезний прогрес у розвитку штучного інтелекту, людський інтелект залишається неперевершеним у багатьох сферах, таких як креативність, моральне мислення та інтуїція. Водночас штучний інтелект демонструє неабиякі успіхи в обробці великих обсягів даних і здатності до автоматизації.

Обидві форми інтелекту мають здатність до аналізу та обробки інформації. Виконуючи складні завдання, системи вдосконалюються і самонавчаються, в результаті завжди прагнучи досягнути певної цілі – вирішення конкретної задачі. Та не варто забувати: цілі ШІ на пряму залежать від запрограмованих людьми алгоритмів, які ШІ створено людиною, щоб полегшити і допомогти у щоденних справах, та ідеальне узгодження цілей – проблема не розв'язана [9].

Одна з причин – два різних типи інтелекту: дві сутності, які мислять на різних швидкостях, з різними можливостями, тому їм важко вести змістовне спілкування на рівних [4, с. 231].

ШІ вже давно перебрав на себе найпростіші завдання, а подекуди й достатньо складні. Інноваційна цінність ШІ незамінна для підвищення ефективності людської діяльності, але залишаються напрямки де природний інтелект та його діяльність неперевершена. Сфери, де людський інтелект вражає своєю здатністю до креативності, емоційного наповнення, інтуїтивного аналізу, одночасно керуючись моральними і етичними нормами, не підлягають повноцінній заміні на штучно створений інтелект.

Важливим є досягнення синергії у співіснуванні штучного і природного інтелекту, необхідність чіткого розуміння ефективного застосування певного виду інтелекту в різнотипних завданнях. Також спільне використання їхніх сильних сторін сприятиме оптимізації рішень в різних сферах, забезпечуючи прогрес у науці, технологіях та соціальному розвитку.

Перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Перспективи подальших досліджень у сфері взаємодії людського та штучного інтелекту охоплюють як технічні, так і соціально-етичні аспекти. Особливу увагу слід приділити розробці гібридних моделей, які поєднують людську креативність та інтуїцію з обчислювальною потужністю ШІ, що може сприяти вирішенню міждисциплінарних проблем. Подальше вивчення етичних аспектів впровадження ШІ дозволить створити чіткі норми його використання, враховуючи вплив на робочі місця, приватність даних та критичні для суспільства рішення.

Також перспективним є дослідження алгоритмів, які сприятимуть підвищенню адаптивності та креативності ШІ, наближаючи його до людського рівня розуміння складних концептів. Інтеграція емоційного інтелекту в системи ШІ розширить їх можливості в освітній, медичній та соціальній сферах. Дослідження у напрямі створення інтуїтивно зрозумілих інтерфейсів для співпраці сприятимуть ефективній взаємодії між людиною і машиною.

Крім того, необхідно досліджувати вплив ШІ на когнітивний розвиток людини, зокрема на мислення і навчання, а також потенціал його використання для вирішення глобальних проблем, таких як зміни клімату, боротьба з голодом чи дослідження космосу. Ці напрями мають сприяти побудові суспільства, де технології підтримують і посилюють людські можливості, залишаючи ключову роль за морально і творчо спрямованим людським інтелектом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бурса С. І. Наукові поняття «рефлексія», «самосвідомість» і «саморозвиток». Особливості їх змісту і взаємозв'язку. Освіта і наука – 2024: звітно-наукова конф. студентів та аспірантів Факультету психології Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, 9–11 квітня 2024 р.: тези доп. Київ, 2024. С. 34. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/45185/Osvita%20i%20nauka_Materialy%20konfer_2024.pdf?sequence=1#page=34 (дата звернення: 27.01.2025).
2. Кай-Фу Лі, Чень Цюфань. ШІ 2041: десять передбачень майбутнього. Київ: Bookchef, 2022. 464 с.
3. Лубко Д. В., Шаров С. В. Методи та системи штучного інтелекту. Мелітополь: ФОП Однорог Т. В., 2019. 264 с. URL: http://elar.tsatu.edu.ua/bitstream/123456789/15462/1/5_lubko_metody_2019.pdf (дата звернення: 27.01.2025).
4. Тегмарк М. Життя 3.0. Доба штучного інтелекту. Київ: Наш формат, 2019. 432 с.
5. Тимофієва Н. Класифікація природнього та штучного інтелекту. URL: <http://www.fmmit.lviv.ua/index.php/fmmit/article/view/319/287> (дата звернення: 27.01.2025).
6. Aldoseri A., Al-Khalifa K. N., Hamouda A. M. Re-Thinking Data Strategy and Integration for Artificial Intelligence: Concepts, Opportunities, and Challenges. Applied Sciences. 2023, Vol. 13(12). 7082 URL: <https://www.mdpi.com/2076-3417/13/12/7082> (дата звернення: 27.01.2025).
7. Bonnefon J.-F., Rahwan I., Shariff A. The Moral Psychology of Artificial Intelligence. Annual Review of Psychology. 2024. Vol. 75. URL: <https://www.annualreviews.org/content/journals/10.1146/annurev-psych-030123-113559> (дата звернення: 27.01.2025).
8. Elon Musk's Famous Quotes And Videos On The Dangers Of AI. URL: <https://roboticsbiz.com/elon-musks-famous-quotes-and-videos-on-the-dangers-of-ai/> (дата звернення: 27.01.2025).
9. Lance E. Unpacking The Best Top Ten Quotes About Artificial Intelligence Leveraging Modern-Day AI Ethics Thinking. URL: <https://www.forbes.com/sites/lanceeliot/2022/09/03/unpacking-the-best-top-ten-quotes-about-artificial-intelligence-leveraging-modern-day-ai-ethics-thinking/> (дата звернення: 27.01.2025).
10. Pereira F. C. Creativity and Artificial Intelligence. A Conceptual Blending Approach. URL: https://www.google.com.ua/books/edition/Creativity_and_Artificial_Intelligence/rOiqb6SUV4oC?hl=uk&gbpv=0 (дата звернення: 27.01.2025).
11. Rashid A. B., Kausik A. K. AI revolutionizing industries worldwide: A comprehensive overview of its diverse applications. Hybrid Advances. 2024. Vol. 7, 100277. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2773207X24001386> (дата звернення: 27.01.2025).
12. Robert J. Sternberg Human intelligence. URL: <https://www.britannica.com/science/human-intelligence-psychology> (дата звернення: 27.01.2025).

РОЗДІЛ 3 СПЕЦІАЛЬНА ТА ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА

УДК 376.091.3-056.264/.313

DOI 10.32782/ped-uzhnu/2024-7-5

Капітула Мар'яна Станіславівна,
ORCID ID: 0009-0002-2291-4869
аспірант, 016 спеціальна освіта,
асистент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ У ДІТЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

PECULIARITIES OF SPEECH DEVELOPMENT IN CHILDREN WITH INTELLECTUAL DISABILITIES

У статті розглянуто особливості мовленнєвого розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями (ІП). Проаналізовано ключові проблеми, пов'язані з мовленнєвим розвитком, серед яких: обмежений словниковий запас, труднощі у формуванні зв'язного мовлення, помилки в граматичних формах, низький рівень фонематичного сприйняття, а також складнощі в розумінні абстрактних понять і виконанні багатоступеневих інструкцій. У статті розглянуто особливості мовленнєвих функцій у дітей з ІП, виявлено типові труднощі, які заважають їхньому ефективному навчанню, соціальній взаємодії та повсякденному життю. Підкреслено вплив біологічних, соціально-педагогічних та економічних факторів на розвиток мовлення у дітей з ІП. Проаналізовано основні аспекти мовленнєвого недорозвитку, такі як обмежений словниковий запас, низький рівень граматичних умінь, труднощі у формуванні зв'язного мовлення та проблеми фонематичного сприйняття. Акцентується увага на значенні індивідуального підходу, стимулюючого середовища та комплексних корекційно-розвивальних методик, що дозволяють поліпшити комунікативні, когнітивні та соціальні навички дітей з ІП. У статті проаналізовано дослідження провідних вітчизняних та зарубіжних науковців, які вивчали розвиток мовлення у дітей з ІП, зокрема, роботи Л. Виготського, О. Боряка, Є. Соботович та інших. Особлива увага приділяється важливості соціокультурного впливу та інтерактивних методів, які стимулюють мовленнєву активність. У статті запропоновано практичні рекомендації для корекційних педагогів, спрямовані на розвиток мовлення у дітей з ІП. Зокрема, акцентовано на ефективності використання візуальних матеріалів, структурованих інструкцій, інтерактивних ігор та інших практичних методів.

Ключові слова: порушення інтелекту, мовленнєвий розвиток, корекційно-розвивальна робота, зв'язне мовлення, індивідуальний підхід.

The article examines the features of speech development in children with intellectual disabilities (ID). Key problems associated with speech development are analyzed, including: limited vocabulary, difficulties in forming coherent speech, errors in grammatical forms, low level of phonemic perception, as well as difficulties in understanding abstract concepts and following multi-stage instructions. The article examines the features of speech functions in children with ID, reveals typical difficulties that interfere with their effective learning, social interaction and everyday life. The influence of biological, socio-pedagogical and economic factors on speech development in children with ID is emphasized. The main aspects of speech underdevelopment are analyzed, such as limited vocabulary, low level of grammatical skills, difficulties in forming coherent speech and problems of phonemic perception. The emphasis is on the importance of an individual approach, a stimulating environment and complex correctional and developmental techniques that allow improving the communicative, cognitive and social skills of children with intellectual disabilities. The article analyzes the research of leading domestic and foreign scientists who studied the development of speech in children with intellectual disabilities, in particular, the work of L. Vygotsky, O. Boryak, E. Sobotovich and others. Special attention is paid to the importance of sociocultural influence and interactive methods that stimulate speech activity. The article offers practical recommendations for correctional teachers aimed at the development of speech in children with intellectual disabilities. In particular, the emphasis is on the effectiveness of using visual materials, structured instructions, interactive games and other practical methods.

Key words: intellectual disability, speech development, correctional and developmental work, coherent speech, individual approach.

Постановка проблеми. За останні роки значно зросла кількість дітей з ІІ, що зумовлені біологічними, соціально-педагогічними та економічними чинниками або їх поєднанням. Основною проблемою, що затримує розвиток дітей, є виявленні та подоланні специфічних труднощів, що виникають у процесі формування їх інтелектуальних здібностей та мовлення.

Діти з ІІ розвиваються значно повільніше від своїх однолітків та не завжди спроможні їх догнати в навчанні чи опанувати навчальний матеріал для дітей дошкільного чи шкільного віку. У дітей є порушення або відставання у психіці або окремих функціях таких як: моторна; мовленнєва; емоційно-вольова; сенсорна. В наслідок повільного темпу заcodування у генотипі властивості організму [4, с. 338–341].

Оволодіння мовленнєвими функціями дозволяє дітям здобувати освітні знання, навички та компетенції. У процесі розумової зрілості природно виникає потреба сприймати навколишнє мовлення (фонематичне сприйняття), аналізувати його (внутрішнє codування, осмислення), запам'ятовувати (пасивне накопичення словникового запасу) і застосовувати його в дії (фонетичне та граматичне оформлення) [1, с. 5–10].

Розвиток мовлення у дітей з ІІ має велике значення, оскільки відіграє ключову роль у формуванні навчальних, соціальних та когнітивних навичок. Оволодіння мовними функціями сприяє засвоєнню знань, розвитку мислення та успішному виконанню навчальних завдань.

Розвиток мовлення дозволяє дітям ефективно спілкуватися, висловлювати свої думки та потреби. Крім того, мовлення також сприяє розвитку емоційної та спонтанної сфери, допомагаючи дітям розуміти власні почуття та почуття інших і адаптуватися до навколишнього середовища. Покращені мовленнєві навички дозволяють дітям ефективніше реалізовувати свій потенціал, значно покращують якість їхнього життя та полегшують інтеграцію в суспільство.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку мовлення дітей з ІІ привертало увагу зарубіжних та вітчизняних науковців таких як: О. Борах, Л. Виготський, Л. Кузнецова, М. Матвеева, В. Мозговий, О. Мякушко, Я. Рубінштейн, В. Синьов, В. Тищенко, А. Флорова, О. Хохліна та інші.

Основним чинником недорозвитку мовленнєвої діяльності у дітей з ІІ Я. Рубінштейн вважає слабкість кінцевої функції кори головного мозку

та повільне формування нових диференційованих зв'язків всіх аналізаторів.

У своїх дослідженнях О. Боряк, розглядає формуванню та корекції мовленнєвої діяльності дітей молодшого шкільного віку з ІІ. Вчена пропонує концептуально-стратегічний модуль експериментальної системи, який включає теоретичні положення, загальні та спеціальні закономірності, а також педагогічні умови, необхідні для ефективного розвитку мовлення у таких дітей. Боряк наголошує на важливості цілісного підходу, що враховує індивідуальні особливості кожної дитини для досягнення результатів у корекційно-розвивальній роботі [1, с. 5–10].

Розвиток мовлення дітей з ІІ привертало увагу Л. Виготського, науковець вивчав мовний розвиток дітей з ІІ та розробив теорію соціокультурного розвитку, підкреслюючи важливість соціального середовища та взаємодії у розвитку дитини. Вчений підкреслював, що взаємодія і підтримка в соціальному середовищі є ключовими для розвитку мовленнєвих навичок у дітей з ІІ [3].

Проблема розвитку та формування мовлення дітей з ІІ, привертала увагу багатьох вчених вже тривалий час. В галузі корекційної педагогіки є безліч праць з даної тематики, що підкреслює важливість дослідження мовленнєвого розвитку дітей з ІІ.

Мета статті. Проаналізувати теоретичний матеріал та розглянути особливість мовленнєвого розвитку дітей з ІІ.

Виклад основного матеріалу. Вивчаю літературу сучасних корекційних педагогів (А. Богуш, О. Бояр, Є. Соботович, В. Тищенко, М. Шепард, Л. Щерба, Р. Юрова та інші) які у своїх дослідженнях торкаються питання мовленнєвої діяльності дітей з ІІ. Можна зробити наступний аналіз мовленнєвого розвитку дітей в цілому.

Формування та розвиток мовлення саме активно відбувається в дошкільному віці. Дошкільний період розвитку малюка є одним з найкращих та прогресуючих для розвитку. Саме в це й період більше можливостей подолати труднощі в розвитку та підготувати дитину до школи.

Діти з ІІ мають стійкі порушення таких мовних функцій, як комунікація, регуляція та пізнання. Погані комунікативні навички заважають не лише мовленнєвому, а й інтелектуальному розвитку дитини, спілкування з однолітками та взаємодія з педагогами ускладнюється. Регуляторні функції відіграють важливу роль у розвитку та вираженні спонтанної та довільної поведінки у дітей. Когнітивна функція – одна з найважливіших функцій.

Це пов'язано з тим, що саме через інтерес дитини до світу та його дослідження вона розвивається. Тому дуже важливо, щоб усі ці функції працювали в комплексі.

У своїй роботі О. Боярд зазначає, що діти з ІІІ рідко використовують дієслова («дай», «пити», «їсти» тощо) і мають труднощі з їх розумінням. Розуміння прикметників також ускладнене, особливо з вираженням часу («через», «до», «після» тощо). Таке мовлення пояснюється недорозвиненістю та обмеженістю просторових і часових понять та уявлень [2, с. 31–37].

У дослідженні Є. Соботович та В. Тищенка розглядаються особливості словникового запасу дітей з ІІІ, причому пасивний словник значно переважає над активним. Дослідники продемонстрували, що розвиток словникового запасу таких дітей характеризується такими особливостями як велика кількість прикметників і слів, що описують властивості та явища знайомих предметів. Слова, що виражають загальні поняття та узагальнення, обмежені [5, с. 356].

Дослідження показують, що дітям складно будувати фрази, прості речення, не говорячи про довільну розповідь на тему вибрану педагогом. Ефективно в корекційно-розвивальній роботі використовувати фразові конструктори чи схеми. Щоб кожне слово малюка яке він має промовити було зображено на картинці.

Коли запропонувати дитині картинку з певним сюжетом та попросити її описати. Дитина з ІІІ зазвичай не зможе відрізнити головну історію від інших деталей. Часто просто називатиме предмети які зображені на картині без належної орієнтації та розуміння, що від неї просять. Також, це супроводжуються багатьма порушення структурної сторони мовлення такими як: не узагальнення іменника та дієслова чи прикметника, не використовує допоміжні сполучники, не правильно відмінює слова в реченні та інше. Такі порушення засвічують, ще раз, що у дітей з ІІІ не сформоване зв'язне мовлення та його розуміння.

Формування зв'язного у дітей з ІІІ може спричинятися рядом різних причин а саме: – когнітивними обмеження (діти з ІІІ мають труднощі у формуванні зв'язного мовлення через обмежену здатність розуміти, сприймати та обробляти інформацію);

– мовленнєвою моторикою (діти з ІІІ мають проблеми з мовленнєвою моторикою – це пов'язано з неможливістю чітко артикулювати мовленнєвим апаратом або контролювати рухи органів мовлення, оскільки м'язи артикуляційного апарату

є в гіпотонусі або в гіпертонусі. Спостерігається порушення мовленнєвого дихання, що в комплексі додатково ускладнює мовлення малюка);

– соціально-комунікативною компетентністю (для формування зв'язного мовлення важливо вміти взаємодіяти з іншими людьми, педагогами, дітьми та розуміти їхні мовленнєві сигнали та реагувати на них. Діти з ІІІ мають проблеми з розумінням не вербальних аспектів соціальної взаємодії та спілкуванням);

– відсутністю стимуляції та підтримки (успішний розвиток мови вимагає стимуляції та підтримки до дитини зі сторони дорослого. У деяких випадках діти з ІІІ можуть не отримувати достатньої стимуляції та підтримки для розвитку своєї мови, в наслідок чого зникає взагалі бажання, щось говорити).

Розглядаючи мовлення дітей з ІІІ та порівнюючи з однолітками з типовим розвитком. Можемо відокремити ряд особливостей та зробити певні висновки. Оскільки порушення мовленнєвих навичок починається з самого народження малюка. Часто діти з затримкою в розвитку починають говорити пізніше, ніж їхні однолітки. Перші слова можуть з'являтися після трьох років, виникають труднощі в побудові простої фрази («мама дай», «хочу пити» тощо). В наслідок чого в дітей виникають труднощі з розумінням мовлення. Їм складно осмислити та виконати просту інструкцію. Діти також, можуть не реагувати на слова матері та батька. Оскільки їм складно сприймати та обробляти мовленнєву інформацію.

Ознакою порушення мовлення є обмежений словниковий запас дитини. Пасивний значно переважає над активним, але і він є вкрай обмежений та не відповідає віковим нормам. В словнику дитини переважають іменники та діє слова. Переважно це слова постійного вжитку («мама», «дай», «їсти») які дитині потрібні, щоб задовільнити власні потреби. Такого словникового запасу не вистачає, щоб комунікувати з дорослими, однолітками.

У дітей з ІІІ спостерігають велика кількість граматичних помилок. Вони проявляються у різних аспектах граматики, включаючи відмінки, часи, дієслова та в інших граматичних формах.

Неправильне вживання відмінків характеризується не коректним вживанням сказаного. До прикладу «мама йде магазин» замість «мама йде до магазину». Це пов'язано з недостатнім розумінням та труднощами застосуванням правил рідної мови та їх аналізу.

Орієнтація в часовому просторі у дітей страждає, тому що в них нема розуміння минулого, теперішнього та майбутнього часу. Для них це один і той самий період, через це вони плутають часи та можуть вживати «я їсти вчора» замість «я їв вчора». Внаслідок чого складно зрозуміти розповідь дитини.

Окрім відмінків та часових форм, дітям складно використовувати правильно інші граматичні форми такі як: множина, рід іменників, узгодження прикметників з іменниками тощо. Наприклад вони можуть сказати «великий груша» замість «велика груша» чи «червоний сукня» замість «червона сукня» тощо.

Діти не вживають складні речення. Їх розповідь дуже стисла без зайвих деталей. Переважно це окремі слова які складно між собою об'єднати. Діти зазвичай описують все іменниками та зрідка додають інші частини мови. В них переваж фразове мовлення та можуть бути прості речення з трьох слів. Складні речення в дітей не спостерігаються.

Фонематичний розвиток у дітей з ІІІ порушений. Вимова звуків спотворена та неправильна, не відповідає віковим нормам. Діти пропускають звуки, що ускладнює їх зрозуміти дорослому. Виникають труднощі з розвитком фонематичного слуху, тобто розрізненням звуків рідної мови та живої, не живої природи. Що обумовлене низькими звуковими аналізаторами, а точніше їх сприйманням дитиною.

Проблеми з розумінням у дітей з ІІІ є однією з основних характеристик, що впливають на їхню здатність до навчання та соціальної взаємодії. Ці труднощі можуть проявлятися у різних аспектах їхнього життя. Дітям складно розуміти багато ступеневі інструкції, їх краще розділяти на декілька маленьких. До прикладу коли педагог навчає дитину самостійно мити руки. Для вдалого результату дію «Мити руки» розділяємо на такі частини: підсунь рукави кофтинки; включи воду; спробуй температуру води; відреагуй якщо не комфортна; намочи руки; візьми мило потри руками; потри одну руку; потім наступну; закрив кран; візьми свій рушник; витри руки; спусти рукава кофти вниз. Дану інструкцію потрібно повторювати до повного запам'ятовування її дитиною. Важливо завжди говорити однакові фрази, щоб дитина не заплуталася.

Переважають діти з ІІІ мають труднощі з розумінням абстрактних понять, таких як: час, кількість,

емоції або причино-наслідкові зв'язки. В діалозі з дитиною краще уникати даних слів та структур мовлення, щоб її не перевантажувати. Із-за цього виникають труднощі з комунікацією з іншими людьми.

Для підтримки дітей з ІІІ важливо використовувати індивідуальний підхід, враховуючи їхні особливості та потреби. Використання візуальних матеріалів, простих та чітких інструкцій, а також регулярна практика можуть допомогти покращити їхнє розуміння та здатність до виконання завдань.

Важливо створювати сприятливе мовленнєве середовище, де вони будуть мати можливість активно взаємодіяти з дорослими та однолітками. Використання ігор, читання книг, співи та інші мовленнєві активності можуть допомогти стимулювати розвиток мовлення у дітей з ІІІ.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Розвиток мовлення у дітей з ІІІ є складним і багатограним процесом, який потребує комплексного підходу. Особливості мовленнєвої діяльності у таких дітей виявляються у затримці формування словникового запасу, спотвореній вимові звуків, низькому рівні розуміння мови, а також у труднощах побудови зв'язного мовлення. Основними причинами цих порушень є когнітивні обмеження, порушення мовленнєвої моторики, відсутність стимуляції та соціально-комунікативних навичок.

Для ефективної роботи з дітьми з ІІІ необхідно враховувати їхні індивідуальні потреби, використовуючи спеціальні методики, зокрема: візуалізацію, розбиття завдань на прості етапи, створення сприятливого мовленнєвого середовища, залучення ігор, казок, співів та інших інтерактивних форм роботи. Успішність розвитку мовлення залежить від регулярності, системності та підтримки з боку дорослих. Особливу увагу слід приділити комплексному розвитку пізнавальної, емоційно-вольової, сенсорної та моторної сфер.

Розвиток мовлення у дітей з ІІІ має важливе значення не лише для навчання, а й для їх соціалізації, покращення якості життя та інтеграції у суспільство. Під час подальших досліджень доцільно вивчити ефективність сучасних корекційних методик і розробити нові стратегії для підтримки дітей з ІІІ. Важливо створювати середовище, яке сприятиме розвитку мовленнєвих навичок, з акцентом на індивідуальні потреби кожної дитини. Це дозволить забезпечити їхній гармонійний розвиток, успішне навчання та соціалізацію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Белова О. Особливості розвитку мовлення у дітей з інтелектуальними порушеннями. Медична освіта. 2021. № 1. С. 5–10. URL: https://ojs.tdmu.edu.ua/index.php/med_osvita/article/view/11876/11299.
2. Боряк О. В. До питання логопедичної роботи з дітьми з порушеннями інтелектуального розвитку. О. В. Боряк. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2014. Вип. 27. С. 31–37.
3. Виготський Л. Мислення та мова. Харків: Майстри психології, 2021. 432 с.
4. Кротенко В., Оробей М. Загальна характеристика дітей із затримкою психічного розвитку. Науковий часопис. Спеціальна психологія. 2014. С. 338–341. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/7747/Krotenko.pdf;jsessionid=EB76AD52B9D2DA671E1F21AA6C159736?sequence=1>.
5. Соботович Е., Андрусишин Л., Бартенева Л., Данилавичюте Є., Тищенко В., Трофименко Л., 1998 Методика виявлення мовних порушень у дітей та діагностика їх готовності до шкільного навчання. К.: ПП «Актуальна освіта». 345 с.

Луканьова Людмила Олексіївна,

ORCID ID: 0009-0002-7392-2850

старший викладач спеціальної та інклюзивної освіти

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ТА МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

FEATURES OF ENVIRONMENTAL EDUCATION IN THE FORMATION OF THE PERSONALITY OF PRESCHOOL AND YOUNGER SCHOOL AGE CHILDREN WITH INTELLECTUAL DEVELOPMENT DISORDERS

У даній статті розкрито зміст та сутність, теоретичних та практичних напрямків екологічної освіти та виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку.

Визначено, що метою екологічної освіти є озброєння дітей знаннями про ключове значення природного довкілля для людського життя та взаємозв'язок екології і суспільства. Аргументовано, що природа – це основа існування людини, а людина її маленька частина.

Виховний аспект екологічного виховання полягає у формуванні свідомого, бережного ставлення до рідної природи, сприйнятті природного довкілля як глобальної загальнолюдської цінності, яку необхідно берегти, охороняти та примножувати.

Проведено порівняльний аналіз, обсягу, темпу та рівня засвоєння знань з екологічної тематики здобувачами освіти дошкільного та молодшого шкільного віку з типовим та порушеним інтелектуальним розвитком.

Описано психологічні передумови, які сприяють готовності дітей дошкільного та молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями до пізнання довкілля та надано практичні рекомендації щодо організації дослідницької та з природоохоронної роботи.

Вказано на необхідність збалансованого застосування наочних, словесних і практичних методів для формування екологічної обізнаності та екологічної культури здобувачів освіти означеної категорії. Доведено, що збільшення кількості практичних занять сприяє підвищенню активності і самостійності дітей з інтелектуальними порушеннями, вихованню позитивного та гуманного ставлення до природи через взаємодію з рослинами і тваринами, допомагає їм на практиці закріпити засвоєні екологічні знання та уявлення.

Ознайомлення дітей з природним довкіллям, рідною природою, екологічна освіта та виховання покликані сформувати у дітей стійку активну природоохоронну позицію.

Ключові слова: діти з порушеннями інтелектуального розвитку, інклюзивне навчання, екологічна освіта і виховання, екологічна культура.

This article reveals the content and essence of theoretical and practical areas of environmental education and upbringing of children of preschool and primary school age with intellectual disabilities.

It is determined that the purpose of environmental education is to arm children with knowledge about the key importance of the natural environment for human life and the relationship between ecology and society. It is argued that nature is the basis of human existence, and man is a small part of it.

The educational aspect of environmental education consists in the formation of a conscious, careful attitude to native nature, the perception of the natural environment as a global universal value that must be preserved, protected and multiplied.

A comparative analysis of the volume, pace and level of knowledge acquisition on environmental topics by preschool and primary school students with typical and impaired intellectual development was conducted.

The psychological prerequisites that contribute to the readiness of preschool and primary school children with intellectual disabilities to learn about the environment are described and practical recommendations are given for organizing research and environmental work.

The need for a balanced use of visual, verbal and practical methods for the formation of environmental awareness and environmental culture of students of this category is indicated. It is proven that an increase in the number of practical classes contributes to increasing the activity and independence of children with intellectual disabilities, fostering a positive and humane attitude towards nature through interaction with plants and animals, and helps them to consolidate the acquired environmental knowledge and ideas in practice.

Introducing children to the natural environment, their native nature, environmental education and upbringing are designed to form a stable active environmental protection position in children.

Key words: children with intellectual disabilities, inclusive education, environmental education and upbringing, ecological culture.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства однією з першочергових є проблема охорони природи та раціонального використання її ресурсів.

Людство не розв'яже екологічних проблем, які нагромадилися впродовж століть, якщо докорінно не перегляне свого способу життя. Необхідні самообмеження, помірність, самодисципліна, щоб на всіх не позначилося недбальство небагатьох. Надзвичайно актуальною постає проблема виховання екологічної відповідальності: відповідальність щодо самих себе, відповідальність щодо оточення, відповідальність щодо природного середовища. Правильне виховання відповідальності передбачає докорінну зміну в способі мислення і поведінці.

Сьогодні можна стверджувати – екологічне світорозуміння формується в процесі засвоєння екологічної культури суспільства, яка відображає досвід взаємодії людини й природи. Засвоюючи елементи екологічної культури, людина стає екологічно вихованою. Це нова якість особистості, яка виявляється в системі особистісних утворень, у свідомості, діяльності, в емоціях і почуттях.

Актуальність екологічної освіти і виховання зумовлена потребою суспільства, в якому збереження навколишнього середовища є однією з найбільш нагальних життєвих проблем сучасності.

Міжнародна педагогічна спільнота визнає найважливішим результатом екологічної освіти формування у дітей різнобічної екологічної культури.

Провідна роль у реалізації цих завдань належить батькам і педагогам. Саме вони мають подбати про створення оточення, в якому на особистому прикладі демонструватимуть дітям правильне ставлення до явищ довкілля, разом будуть піклуватися про них.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Увесь комплекс освітньо-корекційної роботи з дітьми з порушеннями інтелектуального розвитку ґрунтується на урахуванні закономірностей інтелектуального і психічного розвитку означеної категорії дітей, структури порушення, збережених можливостей, попередніх умов виховання та включає різні напрямки для гармонійного розвитку дитини. Одним із таких напрямків є екологічне виховання.

Значну увагу напряму екологічної освіти та екологічного виховання акцентували у своїх дослідженнях багато вітчизняних науковців, зокрема, зміст та напрямки екологічного виховання здобувачів освіти з типовим розвитком досліджували: В. Байбара, А. Захлебний, І. Зверев, І. Зюзікін,

Г. Ковальчук, а у корекційній психопедагогіці дослідженням сутності, змісту, форм, методів та прийомів екологічної освіти дітей з порушеннями інтелектуального розвитку займалися: Л. Стожок, А. Ульянова, Л. Співак, С. Миронова, В. Синьов В. Воронкова, О. Вержиховська

На їх думку, екологічне освіта та виховання дошкільників та молодших школярів з інтелектуальними порушеннями дає змогу сформувати екологічну культуру цієї категорії дітей. Заняття з «Ознайомлення з навколишнім», «Розвитку мовлення», «Образотворчої діяльності», «Трудового виховання» у дошкільному віці та «Рідної мови», «Читання», «Природознавства» у молодших школярів створюють позитивні умови виховної, практичної та корекційної спрямованості екологічної освіти дошкільників та учнів початкових класів з порушеннями інтелекту.

Мета статті полягає у означенні наукових та практичних положень екологічної освіти та виховання дошкільників та молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку.

Виклад основного матеріалу. Завдання дбайливого ставлення до природи та природоохоронної діяльності означені в Конституції України. Основний закон проголошує: «Кожен зобов'язаний не заподіювати шкоди природі» [2].

У навчальному закладі, особливо там, де виховуються діти з особливими потребами повинна панувати атмосфера доброзичливості та гармонії. Саме колективне почуття доброзичливості виступає тією величезною силою, що сприяє успішній реалізації завдань екологічного виховання. Дитину з інтелектуальними порушеннями складно логічно переконати, її можна упевнити лише особистим емоційним досвідом. Тому так важливо, щоб дорослі відчували себе добрими друзями природного довкілля та власним прикладом переконували у цьому дітей, мають відчуття, що виявлення турботи потребує значних зусиль, терплячості і знань. Отримавши навіть незначні результати, слід хвалити дітей, порадити разом, помилуватися довкіллям, приємними змінами, що відбулися. Переживання загального позитивного настрою дасть впевненість дітям у своїх силах, підтримає бажання бути готовим допомагати, не нашкодити довкіллю.

Ретроспективний досвід роботи щодо означеної проблеми засвідчує, що від педагога, його цілеспрямованості і систематичної роботи залежать подальше формування інтересу до природи, попередження безвідповідального ставлення до живого, проявів жорстокості, черствості і зневаги.

Однією з негативних рис, притаманних дітям дошкільного та молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями є безпосередня жорстокість. Як засвідчує практика, вони з легкістю, пізнаючи довкілля, можуть зламати гілку, зірвати та викинути квітку, розчавити комаху чи черв'яка, не усвідомлюючи своїх дій.

Тому, окреслюючи спектр завдань, які стоять перед педагогами в екологічному вихованні, слід пам'ятати, що вирішення їх можливе лише у тому випадку, якщо надати екологічного спрямування всьому процесу ознайомлення здобувачів освіти з природою і розпочати цю роботу вже з молодшого дошкільного віку, тоді, коли спілкування дитини з природою тільки починається.

З огляду на це, основними завданнями, які повинні реалізуватись у роботі з дітьми є:

- засвоєння здобувачами освіти системи знань про живу та неживу природу, які відображають основну залежність у природі – залежність організмів від умов існування;

- розкриття різнобічної цінності природи як джерела матеріальних та духовних сил суспільства. Це в першу чергу, засвоєння системи знань про значення рослин та тварин у природі та житті людини. Зокрема, ознайомлюючи дітей з будь – яким об'єктом чи явищем природи, педагог повинен розкрити у єдності цінність та доцільність його зовнішнього вигляду та властивостей. На основі цього у дітей виникає уявлення про те, що у природі немає нічого зайвого, непотрібного, потворного, що можна було б безболісно знищити;

- оволодіння прикладними знаннями, практичними вміннями та навичками раціонального природокористування (знання найпростіших правил поведінки у природі, вміння оцінювати стан навколишнього середовища, передбачати можливі наслідки своїх дій, та дій інших людей і не допускати негативних впливів на природу);

- розвиток у дітей потреби у спілкуванні з природою, прагнення до якомога більшого її пізнання;

- активізація діяльності дітей, спрямованої на поліпшення навколишнього природного середовища (догляд за живими об'єктами в куточку природи, за рослинами на території навчального закладу).

Головним результатом екологічного виховання має бути формування у дітей стійкого позитивного ставлення до навколишньої природи, яке ґрунтується на усвідомленні власної відповідальності за її стан. Для того, щоб правильно оцінити ефективність проведеної роботи, доречним буде

орієнтуватись на ряд критеріїв, котрі засвідчують рівень сформованості у дітей елементів екологічної культури:

- прояв позитивних емоційних реакцій на об'єкти та явища природи;

- прояв відповідного емоційного ставлення до виконання та порушення правил поведінки у природі;

- наявність системи знань про рослини та тварин, неживу природу, їх взаємозв'язок та взаємозалежність;

- знання основних правил природокористування, розуміння їх екологічної суті (слід охороняти корисні види рослин, тварин від винищення, не можна брати живих істот з місць їхнього існування, дбайливо ставитись до землі, води, повітря, оскільки це середовище, де мешкають живі істоти, обережно поводитись у природі, щоб не приносити їй шкоди);

- стійкий прояв турботи про мешканців куточка природи, позитивне ставлення до праці в природі, наявність відповідних навичок та вмінь;

- оволодіння конкретними способами поведінки під час прогулянок на території закладу освіти та екскурсій у природу згідно із засвоєними правилами.

Екологічна культура – це один з нових напрямків шкільної педагогіки, яке відрізняється від традиційного – ознайомленням дітей з природою [3].

Доцільно звертати увагу також на наявність у вихованців пізнавального інтересу до природи, розвивати та стимулювати його (запитання природничого змісту, спостереження та інші пізнавальні дії, які дитина здійснює самостійно, за власним бажанням, відтворення природничої тематики у різноманітних видах дитячої діяльності – гри, малюванні, ліпленні, мовній творчості, трудовій діяльності).

Починаючи роботу з екологічного виховання значну увагу варто приділяти формуванню у дітей з інтелектуальними порушеннями позитивного ставлення до природи, необхідною умовою виникнення якого є безпосереднє спілкування з природою, де перевага належить емоціям, а не повідомленню нових знань. Не менш важливою є емоційна підготовка до зустрічі з об'єктами природи, а також стимулювання дітей до активного прояву позитивних емоційних реакцій під час спостереження за об'єктами природи.

Важливим фактором є також емоційна мова педагога з використанням сюрпризних моментів: відгадування загадок, раптова поява об'єкта тощо. З метою підсилення позитивних емоцій, варто запропонувати дітям понюхати рослину, погладити, погодувати тварину. За такого підходу

ефективність засвоєння знань у дітей з інтелектуальними порушеннями буде набагато вищою.

Необхідно, також, враховувати роль естетичних переживань. Дорослий повинен навчати дітей бачити красу в природі та уміти оцінити її, а тому кожне спостереження в природі доречно починати з естетичної оцінки об'єкта. Світ природи сповнений дивовижних барв, чудових звуків, досконалих рухів і форм, тому варто розвивати дитячу спостережливість, яка тісно пов'язана з багатьма якостями особистості. Спостережлива дитина більше побачить, а це значить, більше дізнається. Навколишній світ вона буде сприймати життєрадісно, емоційно. Такий настрій сприятиме народженню таких моральних якостей як чуйність, милосердя, доброта і справедливість.

Діти дошкільного та молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку пізнають світ на рівні сенсорних відчуттів. Навколишній світ вони пізнають, в основному, практично, а свої дії поєднують зі спостереженням за їх результатами. Дитину приваблюють яскраві образи й зміна подій. Цими її особливостями варто скористатися. Показувати цікаві дії з водою, з піском, давати як найбільше посильних доручень (полити кімнатні рослини, погодувати рибку в акваріумі, насипати крихти в годівничку тощо). У роботі з школярами спектр доручень розширюється. Підчас спостережень поглиблюється оцінка об'єкта природи (умови життя, росту, тісний взаємозв'язок живої та неживої природи, єдність організмів і зовнішнього середовища). Але зрозуміти такі складні залежності дітям важко, тому цей процес вимагає щоденної постійної клопіткої праці педагога. Неабияку роль у сприйнятті об'єктів природи під час спостережень відіграють короткі емоційні розповіді дорослого та правильна побудова діалогу з дітьми, під час яких вони з допомогою педагога приходять до певних висновків: «Восени сонце мало гріє і земля стає холоднішою, а тому трава перестає рости, а листя опадає. Комахам нічого їсти, і вони поховалися. Птахи, які живляться комахами, відлетіли до теплих країв, де багато мошок і комарів». Педагог підводить підсумок: «Все в природі – Сонце, Земля, рослини, тварини – один одному потрібні». На нашу думку, у процесі закріплення знань про природу з школярами слід використовувати в роботі словесні логічні завдання, які спонукають дитину міркувати та дидактичні ігри: «Живе – неживе», «Літає – не літає», «Хто що їсть», «Хто кому потрібен» та інші, які допоможуть закріпити знання дітей.

Закріплювати цю інформацію можна долучаючи дітей до образотворчої діяльності прийомом

активізації спонтанної діяльності. Розвиток дітей успішніше відбуватиметься під час взаємодії дорослого з дітьми, в їх спільній діяльності, яка проходить у невимушеній, необов'язковій формі, де педагог – рівноправний партнер, який висловлює свої пропозиції, та приймає задуми дітей, демонструє різноманітні способи дій, вирішує проблеми разом з ними без негативних оцінок. Саме при такому підході діти з порушеннями розвитку отримують задоволення, виявляють цікавість, приймають правила гри.

Також важливою ланкою у розвитку дитини з порушеннями інтелектуального розвитку є ознайомлення з природою через рух. Через рух у дитини можна формувати математичні уявлення, розвивати мовлення, ознайомлювати з довкіллям. Також, паралельно з розвитком моторної сфери, збагаченням рухового досвіду дітей особливу увагу слід звертати на розвиток їхньої пізнавальної активності. Діти з великим задоволенням наслідують тварин, птахів, комах в іграх, фізкультурних хвилинках, під час організованих форм навчальної діяльності та на дозвіллі.

З метою екологічного виховання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку у навчально-виховному процесі доцільно використовувати народні прислів'я та приказки, народні казки, загадки, народні пісні які показують глибоке розуміння природи нашим народом. Народні прислів'я і приказки природознавчого змісту виникли у результаті встановлення і усвідомлення причинно – наслідкових зв'язків між неживою і живою природою. В дошкільному віці, доцільно використовувати казку для подання дітям першої екологічної інформації: знань про зовнішній вигляд та поведки тварин, умови необхідні для росту рослин, про взаємини людей з тваринами та рослинним світом. У шкільному віці доцільно присв'ячувати екологічним проблемам спеціальні заняття.

Вважаємо, що наслідком такої комплексної проведеної роботи стане наявність у дітей стійкого інтересу до природи рідного краю, бажання турбуватись про неї, берегти та примножувати її багатства.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Комплексний підхід та корекційна спрямованість процесу екологічної освіти та виховання дає змогу підвищити рівень екологічної культури дошкільників та школярів з порушеннями інтелектуальної діяльності. Вважаємо, що перспективним вектором дослідження є розвиток екологічної культури у дітей з порушеннями інтелекту дошкільного та молодшого шкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: редакція від 01.01.2020 р. / Верховна Рада України. Київ. 2020. 145 с. ідент. 254к/96-ВР
2. Малей О.В. Формування екологічної культури та свідомості у дітей дошкільного віку // Шляхи забезпечення екологічної безпеки населених пунктів України: збірка матеріалів до науково-практичної конференції. Миколаїв, 2012. С. 91–96.
3. Вержиховська О.М. Теорія і спеціальна методика виховання дітей особливостями інтелектуального розвитку: навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друк-Сервіс», 2013. 372 с.
4. Співак Я. О. Історичні витоки екологічного виховання розумово відсталих учнів на уроках природознавства // Корекційна та інклюзивна освіта очима молодих науковців: матеріали I Міжнародн. наук.-практ. конф. студентів та молодих учених, м. Суми, 25–26 квітня 2013 р. Суми, 2013. С. 324–332.

Чекан Оксана Іванівна,
ORCID ID: 0000-0002-3480-6366

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри дошкільної та спеціальної освіти
Мукачівський державний університет

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗМІНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ

INCLUSIVE EDUCATION IN PRESCHOOL INSTITUTIONS: NORMATIVE AND LEGAL CHANGES AND IMPLEMENTATION PROSPECTS

У статті проведено аналіз нової редакції Закону України «Про дошкільну освіту» (№ 3788-IX, 2024) у контексті забезпечення рівного доступу дітей з особливими освітніми потребами (ООП) до якісної освіти. Визначено провідні законодавчі нововведення, які спрямовані на розвиток інклюзивної форми освітнього процесу в закладах дошкільної освіти (ЗДО), а саме створення інклюзивних груп, розширення функцій інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ), удосконалення механізмів фінансування та підготовки педагогічних кадрів.

У процесі дослідження розглянуто сучасні наукові підходи до інклюзивної освіти та їх відображення у вітчизняному законодавстві. Окреслено ключові проблеми реалізації нових норм, серед яких нестача кваліфікованих фахівців, недостатнє фінансування на місцевому рівні, відсутність уніфікованих методичних рекомендацій та освітніх програм для дітей з різними видами порушень розвитку.

Проаналізовано світовий досвід упровадження інклюзивної дошкільної освіти та запропоновано перспективи вдосконалення української системи інклюзивної форми освітнього процесу ЗДО. Зокрема, наголошується на необхідності розширення програм підготовки педагогів, створення ефективних механізмів моніторингу реалізації законодавчих норм, посилення державної підтримки упровадження сучасних технологій у освітній процес.

Результати дослідження можуть бути використані за подальшого вдосконалення нормативно-правової бази інклюзивної освіти, а також задля доробки рекомендацій щодо оптимізації освітнього середовища у ЗДО відповідно до потреб дітей з ООП.

Ключові слова: дошкільна освіта, інклюзія, особливі освітні потреби, законодавчі зміни, заклади дошкільної освіти, інклюзивно-ресурсні центри, адаптація освітнього процесу.

The article analyzes the new edition of the Law of Ukraine “On Preschool Education” (№ 3788-IX, 2024) in the context of ensuring equal access to quality education for children with special educational needs (SEN). The main legislative innovations aimed at developing inclusive education in preschool institutions (PI) have been identified, including the creation of inclusive groups, the expansion of the functions of inclusive resource centers (IRC), and the improvement of funding mechanisms and teacher training.

The study examines modern scientific approaches to inclusive education and their reflection in national legislation. The key challenges in implementing the new regulations are outlined, including a shortage of qualified specialists, insufficient local funding, and the absence of standardized methodological guidelines and educational programs for children with various developmental disabilities.

The global experience of implementing inclusive preschool education has been analyzed, and perspectives for improving the Ukrainian system of inclusive learning have been proposed. In particular, the study emphasizes the need to expand teacher training programs, develop effective mechanisms for monitoring the implementation of legislative norms, and strengthen state support for the integration of modern technologies into the educational process.

The research findings can be used to further improve the regulatory framework for inclusive education, as well as to develop recommendations for optimizing the educational environment in preschool institutions in accordance with the needs of children with SEN.

Key words: preschool education, inclusion, special educational needs, legislative changes, inclusive resource centers, adaptation of the educational process.

Постановка проблеми. Інклюзивна освіта є важливим напрямом державної освітньої політики України, спрямованим на створення рівних можливостей задля навчання всіх дітей, незалежно від їхніх особливих освітніх потреб. Відповідно до

міжнародних зобов'язань, зокрема Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, Україна повинна забезпечувати доступність якісної освіти для дітей з особливими освітніми потребами (ООП) на всіх рівнях, починаючи з дошкільного [2; 8; 11; 12].

Закони України «Про освіту» та «Про дошкільну освіту» визначають інклюзію як пріоритетний напрям реформування освітньої системи. На наш погляд, реалізація інклюзивної форми освітнього процесу у закладах дошкільної освіти (ЗДО) стикається з низкою проблем, серед яких недостатня кількість підготовлених фахівців, обмежене фінансування, відсутність адаптованих освітніх програм і спеціального методичного забезпечення.

Останні зміни до Закону України «Про дошкільну освіту» (№ 3788-IX, 2024) містять нововведення, що спрямовані на вдосконалення механізмів упровадження інклюзії, забезпечення фінансової підтримки та розширення прав дітей з ООП. Важливим завданням є аналіз наявних змін та визначення основних викликів їх реалізації в освітньому процесі ЗДО [1].

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про організацію інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами», інклюзія в дошкільній освіті є необхідним етапом формування доступного освітнього простору, що сприяє наступності між рівнями освіти: рання допомога – дошкільна освіта – загальна середня освіта [3].

На практиці упровадження інклюзії в ЗДО залишається викликом через низку проблем, таких як недостатнє матеріально-технічне забезпечення, дефіцит кваліфікованих фахівців, складності у адаптації освітнього середовища. Натомість державна політика має забезпечити комплексний підхід до розвитку інклюзивної дошкільної освіти, що передбачає правові, організаційні та методичні механізми її ефективного упровадження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання інклюзивної форми освітнього процесу у закладах дошкільної освіти досліджується як на національному, так і міжнародному рівнях. У вітчизняних наукових працях (А. Колупаєва [5], Л. Савчук [6], В. Синьов [7]) значна увага приділяється організаційним і методичним аспектам адаптації дітей з ООП до освітнього середовища. Дослідники підкреслюють необхідність розробки індивідуальних освітніх траєкторій та підготовки педагогів до роботи в інклюзивних групах.

У міжнародних дослідженнях (R. Jordan [10], L. Florian [9], S. Powell [10]) аналізуються ефективні стратегії інклюзивної форми освітнього процесу, які базуються на використанні спеціальних педагогічних методів, технологій та мультидисциплінарного підходу. Дослідження показують, що

раннє включення дітей з ООП в інклюзивне середовище позитивно впливає на їхній подальший розвиток, соціалізацію та академічні успіхи.

Попри численні дослідження, недостатньо уваги приділяється практичному аспекту реалізації нових законодавчих норм у сфері дошкільної інклюзивної освіти. Наявне визначає необхідність проведення детального аналізу змін у Законі України «Про дошкільну освіту» та їхнього впливу на освітній процес у ЗДО.

Метою статті є аналіз нововведень у Законі України «Про дошкільну освіту» (№ 3788-IX, 2024) щодо забезпечення рівного доступу до якісної освіти для дітей з особливими освітніми потребами (ООП). Зокрема, дослідження спрямоване на розгляд ключових змін у законодавстві, що регламентують створення інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти (ЗДО), розширення функцій інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ) та механізми фінансування інклюзивної форми освітнього процесу [1].

Особлива увага приділяється аналізу організаційних і методичних аспектів упровадження інклюзії в закладах дошкільної освіти, оцінці актуальних проблем та викликів, з якими зустрічаються освітяни та батьки. Також у статті розглядаються перспективи розвитку інклюзивної освіти у ЗДО, включно з необхідністю вдосконалення кадрового забезпечення, адаптацією освітніх програм, застосуванням сучасних технологій задля підтримки освітнього процесу тощо.

Результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення нормативно-правового регулювання інклюзивної форми освітнього процесу в Україні та розробки рекомендацій для педагогічних працівників, які працюють з дітьми з ООП у системі дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. Зміни у Законі України «Про дошкільну освіту» спрямовані на удосконалення механізмів забезпечення рівного доступу дітей з ООП до якісної освіти. Провідні нововведення включають:

1 Рівний доступ до дошкільної освіти (ст. 3, 4, 5) [1].

Закріплення права дітей з особливими освітніми потребами (ООП) на рівний доступ до освіти є фундаментальним принципом державної політики у сфері освіти. Відповідно до статей 3, 4, 5 Закону України «Про дошкільну освіту», діти з ООП мають право на отримання освітніх послуг у всіх формах закладів дошкільної освіти (ЗДО), включаючи з державними, комунальними та приватними закладами.

Нововведенням є обов'язок кожного освітнього закладу забезпечити умови, що сприяють навчанню дітей з ООП, що передбачає:

- архітектурну доступність приміщень (безбар'єрне середовище, наявність пандусів, ліфтів, адаптованих санітарних приміщень);
- забезпечення спеціальних засобів навчання, а саме альтернативної та допоміжної комунікації (АДК);
- розробку методичних рекомендацій щодо адаптації освітнього середовища.

Одним із найбільш значущих аспектів нової редакції Закону є упровадження обов'язкових стандартів інклюзивного освітнього середовища у кожному закладі освіти. Відтепер усі ЗДО, незалежно від форми власності, повинні створювати умови для отримання освітніх послуг дітям з ООП. Означене сприятиме їхній інтеграції у суспільство та забезпечить можливість здобуття якісної освіти нарівні з іншими дітьми [1].

2. Організація інклюзивних груп у ЗДО (ст. 12, 13, 14) [3].

Зміни у статтях 12, 13, 14 Закону регламентують механізми створення інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти. Відтепер означені групи можуть формуватися у будь-якому ЗДО, що дозволяє значно розширити доступність інклюзивної форми освітнього процесу.

Організація інклюзивних груп передбачає:

- обов'язкове залучення до освітнього процесу асистента вихователя, який сприяє соціалізації дитини з ООП та допомагає адаптувати освітні завдання;
- співпрацю з логопедами, дефектологами, психологами, що забезпечує корекційно-розвитковий супровід;
- використання індивідуальних програм розвитку (ІПР), що розробляються на підставі висновків інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ).

Запровадження ІПР є ключовим нововведенням, яке дозволяє створити персоналізовану систему освітнього процесу, що відповідає особливим потребам кожної дитини. Наявне гарантує, що освітній процес буде максимально ефективним та сприятиме розвитку кожного вихованця [3].

На наш погляд реалізація означеного підходу вимагає додаткової підготовки педагогічного персоналу. Одним із викликів залишається дефіцит фахівців, які мають достатню кваліфікацію задля роботи в інклюзивних групах ЗДО, що зумовлює необхідність запровадження нових програм підготовки педагогів, зорієнтованих на інклюзивну освіту.

3. Фінансування інклюзивної освіти (ст. 22, 24) [1].

Фінансовий аспект залишається одним із ключових викликів у процесі упровадження інклюзивної форми освітнього процесу. Відповідно до статей 22, 24 Закону, передбачено нові механізми фінансування, що дозволять створити необхідні умови для освітнього процесу дітей з ООП.

Основні джерела фінансування інклюзії у ЗДО:

1. Державний бюджет – цільові субвенції на підтримку дітей з ООП, що покривають витрати на додаткових педагогічних працівників, закупівлю спеціалізованого обладнання та дидактичних матеріалів.

2. Місцеві бюджети – фінансування програм адаптації освітнього простору відповідно до потреб дітей з ООП.

3. Грантові програми та благодійні фонди – залучення додаткових ресурсів задля підтримки інклюзивної форми освітнього процесу.

Новою нормою Закону є механізм фінансової підтримки допоміжних засобів освітнього процесу, таких як тактильні книги, спеціальні комп'ютерні програми, засоби альтернативної комунікації. Наявне дозволяє значно покращити якість навчання дітей з ООП та зробити освітній процес доступнішим [1].

Попри означені нововведення, проблема недостатнього фінансування залишається актуальною, особливо на рівні місцевих громад. Здебільшого батьки дітей з ООП змушені самостійно шукати фінансову підтримку задля забезпечення необхідних умов навчання. Означене вимагає розробки більш дієвих механізмів розподілу бюджетних коштів та посилення державного контролю за їх використанням.

4. Розширення функцій інклюзивно-ресурсних центрів (ст. 20, 21) [4].

Згідно з оновленими статтями 20, 21, інклюзивно-ресурсні центри (ІРЦ) отримують розширені повноваження у сфері супроводу дітей з ООП.

Основні зміни включають:

- розширення функцій ІРЦ – центри не лише здійснюють комплексне оцінювання розвитку дитини, а й надають методичну підтримку педагогам під час освітнього процесу;
- обов'язковий моніторинг освітніх потреб дітей – відтепер ІРЦ повинні регулярно оцінювати прогрес дитини та вносити корективи у освітній процес;
- інформування батьків щодо доступних послуг та можливостей освітньої підтримки.

Наявні зміни спрямовані на підвищення ефективності інклюзивної форми освітнього процесу та покращення координації між батьками, педагогами та фахівцями ІРЦ.

Попри законодавчі гарантії рівного доступу до освіти, упровадження інклюзивної форми освітнього процесу у закладах дошкільної освіти (ЗДО) залишається складним і багатоетапним процесом [4]. Проаналізувавши Закон України «Про дошкільну освіту» (№ 3788-IX, 2024), можна стверджувати, що хоча нормативно-правова база значно зміцніла, реальна практика потребує комплексного підходу та усунення низки системних проблем.

Однією з ключових перешкод є дефіцит кваліфікованих фахівців, здатних ефективно працювати з дітьми з особливими освітніми потребами (ООП). Закон передбачає необхідність залучення асистентів вихователя, логопедів, дефектологів та психологів до роботи в інклюзивних групах, хоча на практиці не у всіх ЗДО наявні відповідні спеціалісти. Відсутність достатньої кількості спеціально підготовлених педагогів призводить до перевантаження наявних кадрів і може негативно впливати на якість освітнього процесу.

Ще однією проблемою залишається недостатнє фінансування, особливо на рівні місцевих громад. Законодавчо визначено механізми державного та місцевого фінансування інклюзивної освіти, зокрема можливість цільових субвенцій на облаштування безбар'єрного простору, закупівлю спеціалізованого обладнання та фінансування додаткових посад. На наш погляд у багатьох регіонах спостерігається нерівномірний розподіл коштів, що унеможливує належне забезпечення всіх дітей з ООП необхідними ресурсами.

Окремо зазначимо потребу у розробці адаптованих освітніх програм і освітніх матеріалів. Закон передбачає доробку індивідуальних програм розвитку (ІПР) для дітей з ООП на підставі висновків інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ). Натомість в Україні все ще бракує єдиних стандартів освітнього процесу для різних категорій дітей з ООП, що змушує педагогів адаптувати загальні програми власними зусиллями без належного методичного супроводу.

Аби подолати зазначені виклики та забезпечити ефективне упровадження нових законодавчих норм, необхідно здійснити комплексні заходи:

1. Розширення програм підготовки педагогів з інклюзивної освіти. Закон передбачає, що вихователі, які працюють у інклюзивних групах, повинні мати відповідну підготовку. Для цього

слід розширювати освітні програми у педагогічних вишах, інтегруючи курси щодо роботи з дітьми з ООП, альтернативних методів комунікації та використання спеціальних технологій.

2. Упровадження ефективних механізмів моніторингу реалізації законодавчих норм. Інклюзивно-ресурсні центри відіграють важливу роль у підтримці дітей з ООП та педагогів, натомість, їхня діяльність потребує системного аналізу ефективності. Необхідно розробити чіткі критерії оцінки якості роботи ІРЦ, а також концепції моніторингу ефективності упровадження інклюзії в ЗДО на місцевому рівні.

3. Забезпечення державної підтримки задля використання сучасних технологій під час освітнього процесу. Законодавство визначає, що навчання дітей з ООП може здійснюватися із застосуванням допоміжних засобів, зокрема цифрових ресурсів та спеціалізованого програмного забезпечення. Держава може активніше упроваджувати технологічні рішення, такі як мультимедійні освітні платформи, інтерактивні освітні додатки, системи альтернативної комунікації для дітей з порушеннями мовлення тощо.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз нової редакції Закону України «Про дошкільну освіту» (№ 3788-IX, 2024) свідчить про суттєвий прогрес у забезпеченні інклюзивної форми освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами (ООП). Законодавчі зміни передбачають створення інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти, розширення функцій інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ), фінансову підтримку адаптації освітнього простору, а також підготовку педагогів в роботі з дітьми з ООП. Відповідні заходи спрямовані на реалізацію провідних принципів інклюзивної освіти, таких як рівність можливостей, доступність навчання та соціальна інтеграція всіх дітей.

Попри позитивні зрушення у нормативно-правовій базі, на практиці упровадження інклюзії у закладах дошкільної освіти України стикається з низкою викликів. Зокрема, залишається проблема дефіциту кваліфікованих педагогічних кадрів, здатних працювати з дітьми з ООП. Освітні заклади не завжди готові до упровадження адаптованих освітніх програм, а рівень методичної підтримки для вихователів у багатьох регіонах залишається недостатнім. Також не у всіх громад наявне належне фінансування щодо модернізації матеріально-технічної бази закладів дошкільної освіти, що створює додаткові бар'єри задля реалізації інклюзивного освітнього простору.

Перспективи подальших досліджень у відповідній сфері спрямовані на доробку ефективних механізмів реалізації законодавчих змін на практиці. Зокрема, актуальним є вивчення найкращих міжнародних практик організації інклюзивного освітнього середовища в закладах дошкільної освіти та адаптація означених моделей до українських реалій. Необхідним є проведення досліджень щодо дозробки та упровадження спеціальних освітніх програм для підготовки педагогів до роботи в інклюзивних групах.

Крім того, важливо зосередитися на доробці механізмів ефективного фінансування інклюзивної освіти, які передбачатимуть рівномірний розподіл ресурсів між регіонами. Доцільно дослідити

вплив сучасних технологій на адаптацію освітнього процесу для дітей з ООП, а саме можливості використання цифрових платформ, мультимедійних освітніх матеріалів та спеціального програмного забезпечення для корекційного навчання.

Отже, подальші дослідження у сфері дошкільної інклюзивної освіти повинні бути комплексними, охоплювати законодавчі, організаційні, педагогічні та технологічні аспекти. За умови системного підходу до реалізації норм Закону України «Про дошкільну освіту» можна забезпечити повноцінний розвиток і якісну освіту для дітей з особливими освітніми потребами, що є одним із ключових завдань сучасної освітньої політики України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про дошкільну освіту»: від 21.12.2023 р. № 3788-IX. Відомості Верховної Ради України. 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text> (дата звернення: 02.02.2025).
2. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю: міжнародний документ від 13.12.2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 02.02.2025).
3. Про організацію інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами: постанова Кабінету Міністрів України від 15.08.2011 р. № 872. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-п#Text> (дата звернення: 02.02.2025).
4. Концепція розвитку інклюзивної освіти в Україні: наказ Міністерства освіти і науки України від 01.10.2010 р. № 912. URL: <https://mon.gov.ua> (дата звернення: 02.02.2025).
5. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: теорія, практика, перспективи. Київ: Педагогічна думка, 2021. 320 с.
6. Савчук Л. О. Інклюзивна освіта в системі дошкільної освіти: нормативно-правові аспекти та практичний досвід. Освітній простір XXI століття. 2022. № 4. С. 56–72.
7. Синьов В. М. Спеціальна педагогіка: навч. посіб. Київ: Видавничий дім «Слово», 2020. 276 с.
8. Інститут спеціальної педагогіки і психології НАПН України. Організація освітнього процесу для дітей з ООП у закладах дошкільної освіти: аналітичний звіт. Київ: НАПН України, 2023. 198 с.
9. Florian L. The Inclusive Classroom: Strategies for Effective Teaching. London: Routledge, 2021. 354 p. DOI: 10.4324/9781003199098 (<https://doi.org/10.4324/9781003199098>).
10. Jordan J. Inclusive Early Childhood Education: Strategies and Perspectives. Cambridge: Cambridge University Press, 2022. 298 p. DOI: 10.1017/9781108767481 (<https://doi.org/10.1017/9781108767481>).
11. UNESCO. Global Education Monitoring Report: Inclusion and Education. Paris: UNESCO Publishing, 2022. 480 p. URL: <https://en.unesco.org/gem-report/2022> (дата звернення: 02.02.2025).
12. Європейська агенція з розвитку спеціальної та інклюзивної освіти. Inclusive Early Childhood Education. Brussels: EASNIE, 2020. 212 p. URL: <https://www.european-agency.org/> (дата звернення: 02.02.2025).

РОЗДІЛ 4 ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ

УДК 378.02:372.881.1

DOI 10.32782/ped-uzhnu/2024-7-8

Бондарчук Юлія Андріївна,
ORCID ID: 0000-0002-4851-8701
кандидат філологічних наук, доцент,
докторантка Інституту педагогіки НАПН України,
доцентка кафедри іноземних мов
Навчально-наукового інституту міжнародних відносин
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

УМОВИ ЕФЕКТИВНОГО ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ СТРАТЕГІЙ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ

CONDITIONS FOR EFFECTIVE IMPLEMENTATION OF INNOVATIVE LANGUAGE LEARNING STRATEGIES

У статті здійснено детальний аналіз умов ефективного впровадження інноваційних стратегій у процес іншомовної підготовки здобувачів вищої освіти. Особлива увага приділяється використанню мультимедійних ресурсів, інтерактивних платформ і гейміфікації, які протягом першого курсу навчання демонстрували високий рівень ефективності. Результати анкетування, проведеного на початку другого курсу, показали, що інноваційні стратегії значно підвищують рівень знань, сприяють формуванню комунікативних компетентностей і стимулюють мотивацію до навчання. Інтерактивні платформи та мультимедійні ресурси визнано найбільш дієвими інструментами, які дозволяють адаптувати навчальний процес до індивідуальних потреб здобувачів. Водночас ідентифіковано основні виклики, серед яких недостатнє технічне забезпечення, брак підготовки викладачів до використання інноваційних технологій і проблеми доступності ресурсів. У статті підкреслено, що для ефективного впровадження новітніх стратегій необхідно розробляти комплексні моделі, які враховуватимуть технічні, методичні та організаційні аспекти. Крім того, важливо адаптувати найкращі міжнародні практики до українського контексту, враховуючи особливості вітчизняної системи освіти. Інноваційні підходи є ключовими для підвищення якості іншомовної підготовки, особливо в умовах глобалізаційних змін та зростання вимог до професійної мобільності. Отримані результати мають значний практичний потенціал, оскільки вони можуть бути використані для розробки рекомендацій з удосконалення освітніх програм, підготовки викладачів і покращення технічного забезпечення в закладах вищої освіти. Таким чином, стаття робить вагомий внесок у теорію та практику іншомовної підготовки, створюючи основу для подальших наукових досліджень і впровадження інновацій.

Ключові слова: іншомовна підготовка, інноваційні стратегії, інтерактивні платформи, мультимедійні ресурси, гейміфікація, комунікативні компетенції.

The article provides a detailed analysis of the conditions for the effective implementation of innovative strategies in the process of foreign language training for higher education students. Special attention is given to the use of multimedia resources, interactive platforms, and gamification, which demonstrated high efficiency during the first year of study. The results of the survey conducted at the beginning of the second year indicate that innovative strategies significantly improve knowledge levels, contribute to the development of communicative competencies, and enhance motivation for learning. Interactive platforms and multimedia resources have been recognized as the most effective tools, allowing the educational process to be tailored to individual needs. At the same time, the study identifies key challenges, including insufficient technical support, lack of teacher training in innovative technologies, and resource accessibility issues. The article emphasizes the necessity of developing comprehensive models that address technical, methodological, and organizational aspects for the successful integration of innovative strategies. Furthermore, adapting best international practices to the Ukrainian context is crucial, considering the specificities of the national educational system. Innovative approaches are essential for enhancing the quality of foreign language training, particularly in the context of globalization and the increasing demands for professional mobility. The findings have significant practical implications, as they can be utilized to develop recommendations for improving educational programs, training educators, and enhancing technical infrastructure in higher education

institutions. Thus, the article makes a substantial contribution to the theory and practice of foreign language training, providing a foundation for further research and the implementation of innovations.

Key words: foreign language training, innovative strategies, interactive platforms, multimedia resources, gamification, communicative competencies.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток суспільства та інтеграція України у світовий освітній простір ставлять нові вимоги до іншомовної підготовки здобувачів вищої освіти. Глобалізація, зростання міжнародної співпраці та конкурентоспроможність на ринку праці вимагають володіння англійською мовою на високому рівні, що є важливим чинником професійного становлення майбутніх фахівців. Водночас традиційні методи навчання, що здебільшого зосереджуються на граматично-перекладному підході та репродуктивному засвоєнню знань, не забезпечують необхідного рівня комунікативної компетентності.

Протягом першого курсу навчання здобувачів вищої освіти активно застосовувалися інноваційні стратегії іншомовної підготовки, зокрема інтерактивні платформи, мультимедійні ресурси, елементи гейміфікації та віртуальні класи. Ці підходи відкривали нові можливості для персоналізованого, гнучкого та ефективного навчання. На початку другого курсу було проведено опитування з метою оцінити ефективність застосованих методів і вивчити їхній вплив на рівень іншомовної підготовки здобувачів освіти.

Інноваційні методи дозволяють створювати середовище, де здобувач вищої освіти може активно взаємодіяти з матеріалом, викладачем та іншими учасниками навчального процесу. Однак, впровадження таких методів стикається з низкою викликів. По-перше, у деяких закладах вищої освіти спостерігається недостатній рівень технічного забезпечення, який унеможливає повноцінне використання сучасних технологій. По-друге, викладачі не завжди мають достатню підготовку для інтеграції інноваційних методів у свою практику. По-третє, здобувачі вищої освіти не завжди володіють достатньою мотивацією для використання інтерактивних ресурсів, особливо якщо вони стикаються з технічними або організаційними проблемами. Крім того, виникають питання щодо того, як саме інтегрувати інноваційні стратегії в існуючу систему навчання, не втрачаючи цінності традиційних методів. Отже, постає необхідність у науково обґрунтованому визначенні умов, за яких інноваційні методи можуть бути ефективно впроваджені у процес іншомовної підготовки, а також у розробці рекомендацій для їх реалізації. Такий підхід сприятиме підвищенню

якості навчання, формуванню ключових компетентностей, необхідних для професійного становлення, та забезпеченню відповідності освітнього процесу сучасним викликам глобалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інноваційні стратегії у навчанні англійської мови активно досліджуються як у вітчизняній, так і у зарубіжній науковій літературі. Багато дослідників наголошують на важливості впровадження сучасних технологій для підвищення ефективності навчального процесу та адаптації до викликів глобалізації. Робота Т. Erben “Teaching English Language Learners Through Technology” (2009) підкреслює значущість використання технологій для розвитку мовних компетентностей [14, с. 45]. Використання відео- та аудіоматеріалів сприяє покращенню сприйняття мови на слух, збагаченню словникового запасу та розвитку міжкультурної компетентності. Подібні ідеї висвітлено у посібнику Гуржія А. М., де акцентовано увагу на перевагах мультимедійних технологій у навчанні [5, с. 78]. В огляді популярних платформ (2023) зазначено, що інтерактивні ресурси, такі як Duolingo, Memrise та Quizlet, дозволяють здобувачам вищої освіти самостійно регулювати темп навчання та адаптувати його до власних потреб [8, с. 21]. Азарова Л. Є. також підкреслює значущість інформаційних технологій для ефективного засвоєння матеріалу [1, с. 15]. Використання ігрових елементів розглянуто у роботах Шелудченка С. Б. та Корень А. М. [13, с. 46]. Автори відзначають, що гейміфікація стимулює мотивацію та створює сприятливе навчальне середовище [13, с. 48]. Подібні висновки наведено у дослідженнях Тимошук Н., де підкреслено роль гейміфікації у професійно орієнтованому навчанні [10, с. 148]. Дослідження Бондарчук Ю. А. присвячені аналізу мотиваційних чинників та ефективних підходів у іншомовній підготовці [2, с. 5]. Автор акцентує увагу на проблемах недостатнього технічного забезпечення та підготовки викладачів [2, с. 7]. Робота Триуса Ю. В. розглядає комбіноване навчання як інноваційну освітню технологію, яка може стати основою для подолання цих викликів [11, с. 300].

Таким чином, аналіз останніх досліджень свідчить про значний інтерес до інтеграції інноваційних стратегій у навчальний процес. Проте

залишаються актуальними питання рівного доступу до технологій, підвищення кваліфікації викладачів та створення ефективних моделей інтеграції новітніх підходів у систему освіти.

Метою статті є визначення умов ефективного впровадження інноваційних стратегій у процес іншомовної підготовки здобувачів вищої освіти на основі результатів застосування цих методів протягом першого курсу навчання. Дослідження спрямоване на вивчення впливу мультимедійних ресурсів, інтерактивних платформ, елементів гейміфікації та інших сучасних підходів на якість навчання англійської мови. Також метою є аналіз основних викликів, які виникають під час інтеграції цих стратегій у навчальний процес, і розробка рекомендацій для їх оптимального впровадження.

Виклад основного матеріалу. Інноваційні стратегії навчання англійської мови є важливим елементом сучасного освітнього процесу, спрямованого на розвиток комунікативних компетентностей здобувачів вищої освіти. Давайте розглянемо результати дослідження впливу інноваційних методів на навчальний процес, проведеного серед студентів чотирьох провідних університетів України: Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національного університету «Києво-Могилянська академія», Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка та Київського національного університету технологій та дизайну.

Для визначення впливу інноваційних методів на процес вивчення англійської мови було проведено опитування серед здобувачів вищої освіти другого курсу. Основна мета анкетування полягала в оцінці того, наскільки мультимедійні ресурси, інтерактивні технології, гейміфікація та інші інноваційні підходи сприяють підвищенню рівня іншомовної підготовки. Анкета охоплювала питання, спрямовані на вивчення сприйняття інноваційних методів, їх ефективності, частоти використання та основних викликів, що виникають у процесі їх інтеграції. Опитування було розроблено таким чином, щоб забезпечити отримання як кількісних, так і якісних даних. Респонденти мали можливість висловити свої думки як через закриті, так і через відкриті запитання, що дало змогу глибше зрозуміти специфіку впровадження інноваційних стратегій у різних навчальних закладах.

А. Вплив інноваційних методів навчання на знання англійської мови

Результати показують, що більшість респондентів (71,1%) відчують значне покращення знань англійської мови завдяки застосуванню інноваційних методів навчання. Це свідчить про високу ефективність таких підходів, як мультимедійні ресурси, інтерактивні платформи та інші технологічні інструменти, що дозволяють адаптувати навчальний процес до індивідуальних потреб здобувачів вищої освіти. Значне покращення, зазначене більшістю опитаних, є індикатором того, що такі методи не лише підвищують рівень знань, але

Рис. 1. Чи відчуваєте ви покращення у своїх знаннях англійської мови після застосування інноваційних методів навчання (мультимедійні ресурси, інтерактивні платформи тощо)?

й створюють сприятливе середовище для активного залучення в навчання. Ще 20,5% респондентів вказали на незначне покращення. Це може бути пов'язано з різними факторами, такими як обмежений доступ до ресурсів, недостатній рівень технічного забезпечення або індивідуальні труднощі у сприйнятті нових методів. Цей аспект вказує на необхідність більш комплексного підходу до впровадження інновацій, зокрема забезпечення рівного доступу до технологій та підвищення рівня підтримки з боку викладачів. Лише 5% опитаних не відчували змін, що свідчить про можливу неефективність окремих підходів у певних умовах або недостатню інтеграцію інноваційних стратегій у традиційний навчальний процес. Додатково, 3,4% респондентів вагалися з відповіддю, що може бути ознакою недостатнього усвідомлення впливу інноваційних методів на їх навчання. Це підкреслює важливість роз'яснювальної роботи щодо переваг таких методів та їх потенційного впливу на результати навчання.

Отримані дані свідчать про те, що інноваційні методи мають значний позитивний вплив на процес навчання, особливо для тих, хто активно залучений у використання цих інструментів. Високий рівень ефективності, зазначений більшістю респондентів, вказує на доцільність їх подальшого впровадження у навчальні програми. Водночас, існує необхідність вдосконалення технічної та методичної підтримки, а також підвищення рівня обізнаності здобувачів щодо переваг інноваційних

стратегій. Це дозволить максимізувати їх вплив на якість іншомовної підготовки та зробити навчання доступнішим і цікавішим для всіх.

Б. Найбільш корисні інноваційні методи навчання

Результати показують, що серед запропонованих інноваційних методів навчання респонденти найчастіше виділяли відео-матеріали (YouTube, TED Talks тощо) як найбільш корисний інструмент (71,1%). Це свідчить про популярність і ефективність використання візуальних матеріалів, які дозволяють комбінувати слухання та перегляд для кращого засвоєння інформації. Другим за популярністю методом стали онлайн-платформи для вивчення мов, такі як Duolingo, Memrise та Quizlet, які отримали підтримку 55,4% опитаних. Їх інтерактивний формат і можливість персоналізованого навчання забезпечують високу зацікавленість і ефективність. Інтерактивні завдання на заняттях також отримали високі оцінки (54,2%), що свідчить про важливість активної участі здобувачів освіти у процесі навчання. Гейміфікація (42,2%) виявилася менш популярною, але все ж значною частиною респондентів визнана корисною, особливо для підвищення мотивації. Віртуальні класи (Zoom, Microsoft Teams тощо) отримали 53,0% голосів, що свідчить про їх ефективність в умовах дистанційного навчання. Використання мобільних додатків було найменш популярним серед опитаних (28,9%), що може свідчити про недостатню адаптацію цього методу в навчальному

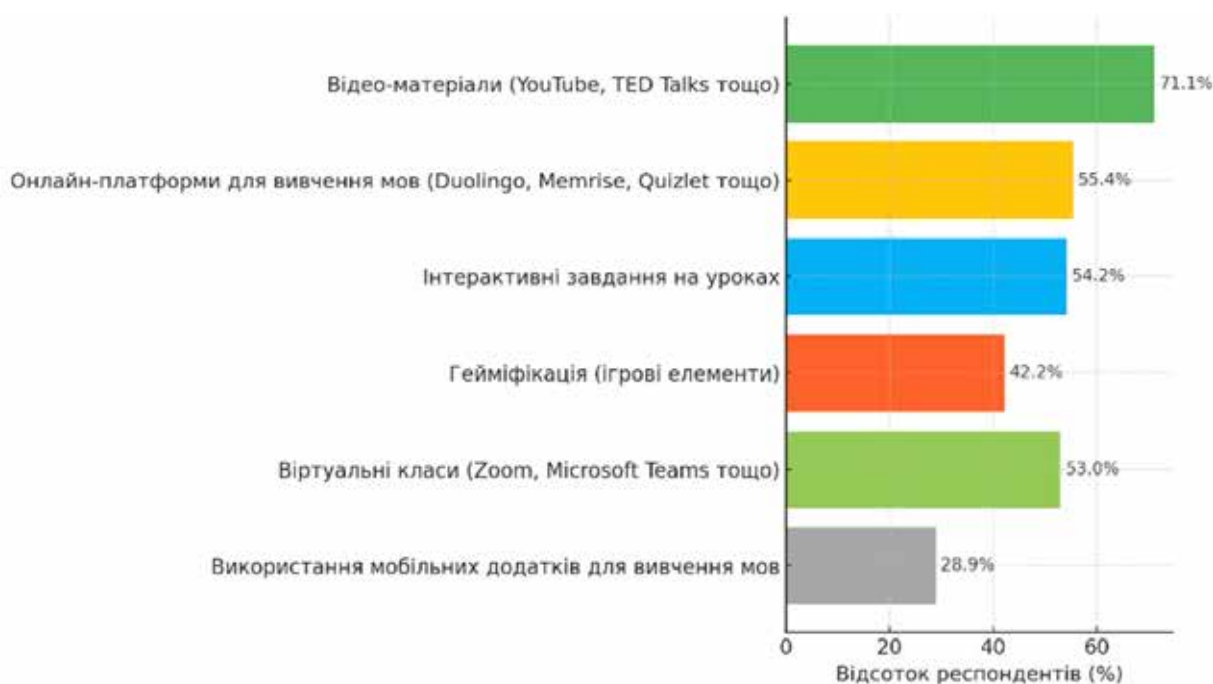

Рис. 2. Які інноваційні методи були найбільш корисними для вашого навчання? (можна вибрати декілька варіантів)

процесі або про обмеження в доступі до мобільних технологій.

Отримані дані свідчать, що інноваційні методи навчання мають різну популярність та ефективність серед здобувачів освіти. Найвищі результати показали відео-матеріали та онлайн-платформи, що підтверджує їх доцільність для подальшого використання. Менш популярні методи, такі як мобільні додатки, потребують додаткових досліджень та адаптації для підвищення їхньої ефективності.

В. Ефективність використання мультимедійних ресурсів

Результати анкетування свідчать про високу оцінку ефективності використання мультимедійних ресурсів у навчальному процесі. Майже 40% респондентів (39,8%) вважають їх «дуже ефективними», а ще 38,6% зазначили, що ці ресурси є «ефективними». Це підкреслює важливість інтеграції таких інструментів, як відео, аудіоматеріали та презентації, у процес вивчення англійської мови. 16,9% опитаних оцінили мультимедійні ресурси як «середньо ефективні». Цей результат може свідчити про різницю в доступності або якості використаних матеріалів, а також про індивідуальні уподобання респондентів щодо стилів навчання. Незначна частина респондентів (3,1%) вважає мультимедійні ресурси «не дуже ефективними», і лише 1,6% відзначили їх як «не ефективними». Такі результати можуть бути обумовлені недостатньою технічною підтримкою або

відсутністю підготовки викладачів до ефективного використання таких методів.

Мультимедійні ресурси визнані одними з найефективніших інструментів для навчання, оскільки вони сприяють підвищенню зацікавленості та доступності інформації для здобувачів вищої освіти. Для максимізації їхнього впливу необхідно забезпечити технічну підтримку, розробку якісних матеріалів та підготовку викладачів до використання цих технологій.

Г. Частота використання інтерактивних платформ для вивчення англійської мови

Результати опитування демонструють, що інтерактивні платформи є важливим інструментом у процесі вивчення англійської мови, причому найбільша кількість респондентів (43,4%) використовує їх кілька разів на тиждень. Це свідчить про високу популярність таких ресурсів, які сприяють регулярному навчанню та закріпленню знань. 24,1% опитаних зазначили, що використовують інтерактивні платформи щодня. Цей результат підкреслює важливість цих інструментів для активного та систематичного навчання. Регулярне використання платформ, ймовірно, пов'язане з їх доступністю та можливістю індивідуального налаштування навчання. 19,3% респондентів вказали, що звертаються до платформ раз на тиждень, а 10,8% – рідше ніж раз на тиждень. Це може бути пов'язано з недостатньою мотивацією, обмеженим доступом до ресурсів або пріоритетом інших

Рис. 3. Оцініть ефективність використання мультимедійних ресурсів (відео, аудіо, презентації) у вашому навчальному процесі

Рис. 4. Як часто ви використовуєте інтерактивні платформи для вивчення англійської мови?

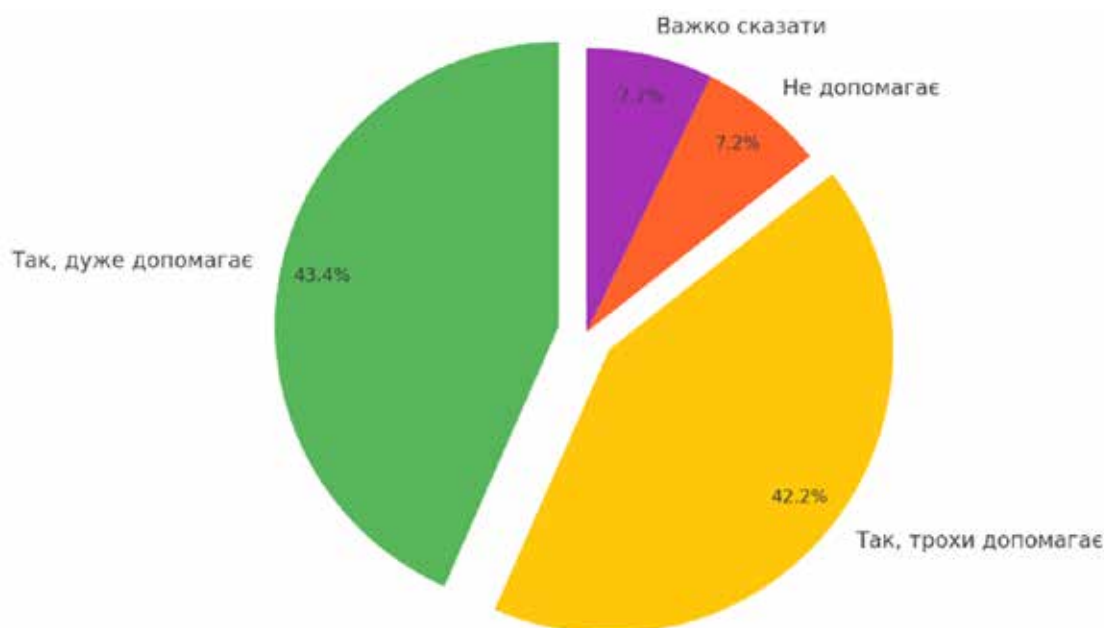

Рис. 5. Чи допомагає вам використання гейміфікації (ігрових елементів) у вивченні англійської мови?

методів навчання. Лише 2,4% опитаних повідомили, що ніколи не використовують інтерактивні платформи. Це може вказувати на технічні труднощі, низьку обізнаність про такі ресурси або небажання змінювати звичні способи навчання.

Дані свідчать про те, що більшість респондентів регулярно використовують інтерактивні платформи, що підтверджує їхню ефективність і доцільність у навчальному процесі. Проте певна

частина респондентів використовує їх рідко або взагалі не звертається до них, що вказує на необхідність подальшого впровадження цих ресурсів у навчальні програми та забезпечення технічної підтримки для їх активного використання.

Д. Використання ігрових елементів у вивченні англійської мови

Результати демонструють, що гейміфікація є корисним інструментом у навчанні англійської

мови. Зокрема 43,4% респондентів вказали, що використання ігрових елементів «дуже допомагає». Ще 42,2% зазначили, що гейміфікація «трохи допомагає». Таким чином, загалом 85,6% опитаних відчувають позитивний вплив цього підходу, що свідчить про його високу ефективність для підвищення мотивації та залучення здобувачів до навчального процесу. Однак 7,2% респондентів заявили, що гейміфікація їм «не допомагає», і стільки ж (7,2%) вагалися з відповіддю. Ці результати можуть бути обумовлені недостатньою інтеграцією ігрових елементів або їх невідповідністю стилям навчання окремих здобувачів.

Гейміфікація є перспективним інструментом у навчанні англійської мови, оскільки більшість респондентів вважають її корисною. Для підвищення ефективності цього підходу необхідно враховувати індивідуальні особливості здобувачів та забезпечувати якісну інтеграцію ігрових елементів у навчальний процес.

Е. Вплив інноваційних методів на зацікавленість здобувачів

Результати опитування підтверджують, що інноваційні методи значно підвищують цікавість до навчання англійської мови. Основні висновки з Рис. 6 є наступними – 73,5% респондентів вважають, що інноваційні методи роблять навчання «значно цікавішим». Це підкреслює ефективність новітніх підходів у підвищенні зацікавленості здобувачів освіти. Ще 18,1% зазначили, що навчання

стало «трохи цікавішим», що також свідчить про позитивний вплив інноваційних стратегій. Лише 6% респондентів не відчули різниці, і 2,4% вагалися з відповіддю. Це може бути пов'язано з індивідуальними особливостями навчання або недостатньою інтеграцією інновацій.

Інноваційні методи навчання мають сильний потенціал для підвищення мотивації та зацікавленості у вивченні англійської мови. Переважна більшість респондентів позитивно оцінили їх вплив, що свідчить про необхідність подальшого впровадження цих підходів у навчальні програми.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Результати дослідження підтверджують важливість впровадження інноваційних стратегій у процес іншомовної підготовки здобувачів вищої освіти. Використання мультимедійних ресурсів, інтерактивних платформ і елементів гейміфікації сприяє підвищенню ефективності навчального процесу, формуванню комунікативних компетентностей і зростанню мотивації здобувачів до вивчення англійської мови. Особливо вагомим є позитивний вплив таких методів на зацікавленість студентів, що підтверджує доцільність їх подальшого використання у навчальних програмах.

Водночас, дослідження виявило ряд викликів, пов'язаних із впровадженням інновацій. Недостатній рівень технічного забезпечення, брак підготовки викладачів до роботи з новітніми технологіями

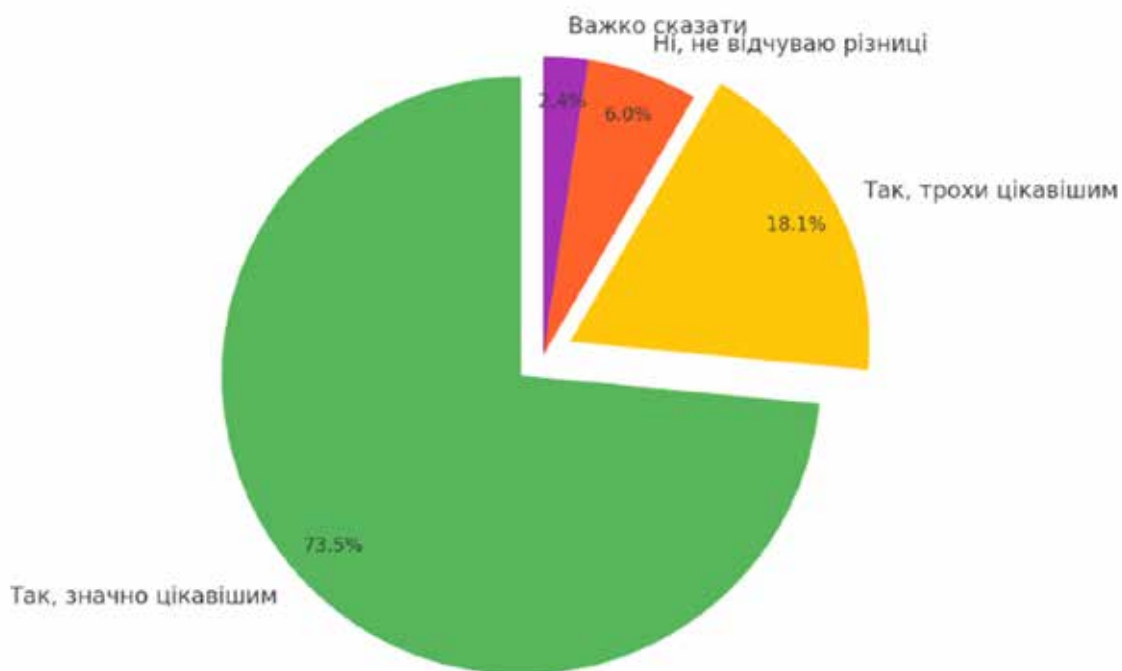

Рис. 6 Чи відчуваєте ви, що інноваційні методи роблять навчання англійської мови цікавішим?

та проблеми доступності ресурсів залишаються ключовими перешкодами. Ці аспекти потребують додаткової уваги для забезпечення максимальної ефективності застосування інноваційних підходів.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на розробку комплексних моделей інтеграції інноваційних стратегій, що враховуватимуть технічні, організаційні та методичні аспекти. Також необхідно поглиблено вивчити вплив інноваційних методів на розвиток конкретних аспектів

іншомовної компетентності, таких як говоріння, письмо, аудіювання та читання. Досвід інших країн у впровадженні новітніх технологій може стати важливим джерелом ідей для адаптації найкращих практик до українського освітнього середовища.

Таким чином, отримані результати та окреслені перспективи сприятимуть не лише підвищенню якості іншомовної підготовки здобувачів вищої освіти, але й адаптації освітнього процесу до сучасних викликів глобалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Азарова Л.Є. Лінгвоінформаційний підхід як базисна форма дослідження складних номінацій на структурному рівні. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2015. Вип. 53. С. 13–16.
2. Бондарчук Ю.А. Інноваційні стратегії іншомовної підготовки студентів: аналіз мотиваційних чинників та ефективних підходів. *Академічні студії. Серія «Педагогіка»*, 2024. Вип. 2. С. 3–11. <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2024.2.1>
3. Бондарчук Ю.А. Стратегії викладання іноземних мов у закладах вищої освіти. Освіта. *Інноватика. Практика*, 2024. Том 12, № 1. С. 32–38. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol12i1-005>
4. Бондарчук Ю. Стратегічне удосконалення навчання іноземних мов у закладах вищої освіти: інноваційні підходи в умовах динамічних змін. *Педагогічна Академія: наукові записки*, 2024. Вип. 6. <https://doi.org/10.57125/pedacademy.2024.05.29.09>
5. Гуржій А.М. Мультимедійні технології та засоби навчання: навчальний посібник. Нілан-ЛТД, 2017.
6. Клак І.Є., Яценюк Н.І. Формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх учителів іноземної мови засобами мультимедійних технологій навчання. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 2020. Том 76, № 2. С. 163–176. <https://doi.org/10.33407/itlt.v76i2.2691>
7. Коробейнікова Т.І. Формування англомовної компетентності в діалогічному мовленні майбутніх учителів з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання іноземних мов: германські мови». Київ, 2013.
8. Огляд популярних інтерактивних платформ. Training.qatestlab.com. 2023. <https://training.qatestlab.com/blog/technical-articles/overview-of-popular-interactive-platforms/>
9. Ставицька І.В., Куценюк Н.М., Корбут О.Г., Свиридова Л.Г. Особливості застосування інтерактивних ігор в умовах дистанційного навчання. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*, 2021. Вип. 79, т. 2. С. 126–129. <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2021.79.2.27>
10. Тимощук Н. Гейміфіковані елементи на заняттях з іноземної мови професійного спрямування. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 2020. Вип. 28, т. 4. С. 147–151. <https://doi.org/10.24919/2308-4863.4/28.208823>
11. Триус Ю.В. Комбіноване навчання як інноваційна освітня технологія у вищій школі. *Теорія та методика електронного навчання*, 2012. Вип. III. С. 299–308.
12. Холод І.В. Методика викладання англійської мови: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Умань: Візаві, 2018. 165 с.
13. Шелудченко С.Б., Корень А.М. Інструменти гейміфікації як мотиватор при навчанні англійської мови. *Академічні студії. Серія «Педагогіка»*, 2024. Вип. 2. С. 44–50. <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2024.2.7>
14. Erben T. Teaching English Language Learners Through Technology. Castaneda. New York, 2009. 220 p.

Ворначев Андрій Олександрович,

ORCID ID: 0000-0003-0342-0601

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземної філології і перекладу

Державний торговельно-економічний університет

ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

INDIVIDUALIZATION OF ENGLISH LANGUAGE FOR SPECIFIC PURPOSES TEACHING IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

У сучасному світі, де англійська мова стала глобальним засобом комунікації, підготовка конкурентоспроможних фахівців потребує впровадження інноваційних підходів, які враховують індивідуальні особливості студентів. У контексті навчання англійської мови індивідуалізація набуває особливої ваги, оскільки володіння мовою потребує не лише знання граматичних правил чи лексичного запасу, а й розвитку комунікативних навичок, критичного мислення та здатності адаптуватися до різних мовних ситуацій. Метою статті є дослідження та обґрунтування значення індивідуалізації навчання англійської мови у закладах вищої освіти як одного з ключових чинників ефективного формування мовних та комунікативних компетенцій студентів. Індивідуалізацію навчання визначено як освітній підхід, спрямований на врахування індивідуальних особливостей студентів під час навчального процесу. Вона полягає в адаптації змісту, методів, темпу та форми навчання до особистих потреб кожного студента, що дозволяє максимізувати його потенціал для досягнення успіху в навчанні. Впровадження індивідуалізованого підходу у навчанні англійської мови за професійним спрямуванням у закладах вищої освіти має як переваги, так і створює виклики. До переваг належать підвищення мотивації студентів, оптимізація навчального процесу, покращення результатів навчання, зниження стресу та тривожності, розвиток автономії та самостійності студентів. До викликів: необхідність високої кваліфікації викладачів, витрати часу та ресурсів, ризик нерівномірного прогресу студентів, технічні проблеми та якість доступності до ресурсів. Індивідуалізація не означає повного відокремлення студентів один від одного, тому важливо зберігати баланс між індивідуальними завданнями та груповою діяльністю. Практичні рекомендації викладачам щодо адаптації навчального процесу до індивідуальних потреб студентів навчання англійської мови у закладах вищої освіти: індивідуальний підхід до планування навчального процесу, різноманітність навчальних методів, створення мотиваційного середовища, розвиток самостійності студентів, застосування технологій, що дозволяє кожному студенту рухатися в межах власних можливостей і потреб та забезпечує більш ефективне та осмислене засвоєння матеріалу у закладах вищої освіти.

Ключові слова: англійська мова за професійним спрямуванням, індивідуалізація, студент, освіта, заклад вищої освіти.

In the modern world, where English has become a global means of communication, training competitive specialists requires the implementation of innovative approaches taking into account the individual characteristics of students. In teaching English, individualization takes on special importance, since mastering the language requires not only knowledge of grammatical rules or vocabulary but also the development of communication skills, critical thinking, and the ability to adapt to different language situations. The article aims to study and substantiate the importance of individualization of English language teaching in higher education institutions as one of the key factors in the effective formation of students' language and communicative competencies. Individualization of learning is defined as an educational approach aimed at taking into account the individual characteristics of students during the educational process. It consists in adapting the content, methods, pace, and form of learning to the personal needs of each student, which allows for maximizing his potential for achieving success in learning. Implementing an individualized approach to teaching English for Specific Purposes in higher education institutions has both advantages and challenges. The benefits include increasing students' motivation, optimizing the learning process, improving learning outcomes, reducing stress and anxiety, and developing students' autonomy and independence. The challenges include the need for highly qualified teachers, the cost of time and resources, the risk of uneven students' progress, technical problems, and the quality of access to resources. Individualization does not mean complete separation of students from each other, so it is important to maintain a balance between individual tasks and group activities. Practical recommendations for teachers on adapting the educational process to the individual needs of students studying English for Specific Purposes in higher education institutions can be an individual approach to planning the educational process, a variety of teaching methods, creating a motivational environment, developing students' independence, using technologies that allow each student to move within their capabilities and needs, and ensure more effective learning of the material in higher education institutions.

Key words: English for Specific Purposes, individualization, student, education, higher education institution.

Вступ. Індивідуалізація навчання є однією з провідних тенденцій сучасної освіти, зокрема у викладанні іноземних мов у закладах вищої освіти. У сучасному світі, де англійська мова стала глобальним засобом комунікації, підготовка конкурентоспроможних фахівців потребує впровадження інноваційних підходів, які враховують індивідуальні особливості студентів. Індивідуалізація процесу навчання дозволяє ефективніше враховувати здібності, потреби, інтереси та рівень підготовки кожного студента, що сприяє досягненню кращих результатів.

Одним із ключових аспектів індивідуалізації є створення навчального середовища, яке мотивує студентів до самостійної роботи та розвитку. Сучасні цифрові інструменти, такі як платформи для онлайн-навчання, інтерактивні програми та мобільні додатки, дозволяють адаптувати навчальні матеріали під конкретні потреби студента. Крім того, індивідуальні консультації та менторство допомагають краще зрозуміти сильні та слабкі сторони кожного студента, що дозволяє коригувати освітній процес. У контексті навчання англійської мови індивідуалізація набуває особливої ваги, оскільки володіння мовою потребує не лише знання граматичних правил чи лексичного запасу, а й розвитку комунікативних навичок, критичного мислення та здатності адаптуватися до мовних ситуацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Велика кількість зарубіжних науковців зробила вагомий внесок у розвиток теоретичних і практичних підходів до індивідуалізації навчального процесу, що знайшло застосування у викладанні англійської мови. Варто згадати Говарда Гарднера (Howard Gardner), який розробив теорію множинного інтелекту, яка активно застосовується для індивідуалізації навчання; Джона Дьюї (John Dewey), який займався дослідженням освітніх підходів, що орієнтовані на індивідуальні потреби студентів; Карла Роджерса (Carl Rogers), який розвивав ідеї гуманістичного підходу до освіти, наголошуючи на значенні особистісно орієнтованого навчання; Риту Данн (Rita Dunn), яка досліджувала стилі навчання та методики їхнього використання для індивідуалізації освітнього процесу; Бенджаміна Блума (Benjamin Bloom), який розробив таксономію навчальних цілей, яка дозволяє адаптувати освітні завдання до індивідуальних потреб; Пітера Скехана (Peter Skehan), який вивчав вплив індивідуальних когнітивних відмінностей на успішність у вивченні другої мови; а також Сьюзен Елліс (Susan Ellis), яка досліджувала

диференційований підхід до викладання англійської мови як другої мови та використання технологій для індивідуалізації навчання.

Проблему індивідуалізації навчання англійської мови у закладах вищої освіти досліджували також українські науковці. Так, Богдан Калиняк вивчав індивідуалізацію навчання англійської мови за професійним спрямуванням у технічних університетах. Юліана Лавриш вивчала концептуальні засади індивідуалізації навчання іноземних мов, зокрема використання цифрових технологій. Олена Осадча розглядала застосування стратегій множинного інтелекту як засобу індивідуалізації процесу вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти. Олена Тимчук розробила дидактичну систему індивідуалізації навчання іноземної мови у вищих навчальних закладах, впроваджуючи елементи автономії. Оксана Коваленко досліджувала методи індивідуалізації навчання англійської мови у немовних вищих навчальних закладах. Ірина Гуменюк вивчала вплив індивідуалізованого підходу на формування комунікативних компетенцій студентів. Світлана Мельник розглядала використання інформаційно-комунікаційних технологій для індивідуалізації навчання англійської мови. Людмила Бондаренко досліджувала психолого-педагогічні аспекти індивідуалізації навчання іноземних мов у вищій школі. Тетяна Шевченко звертала особливу увагу на методи адаптації навчальних матеріалів з англійської мови до індивідуальних потреб студентів. Марина Іванова розглядала питання індивідуалізації навчання англійської мови у контексті міжкультурної комунікації. Вікторія Кравченко вивчала вплив індивідуалізованого підходу на мотивацію студентів до вивчення англійської мови.

Однак, глобалізація сьогодення та зростання ролі англійської як мови міжнародного спілкування підвищують попит на фахівців, які володіють нею на високому рівні. Різноманітність студентської аудиторії вимагає врахування індивідуальних особливостей, таких як рівень знань, стилі навчання, мотивація та особистісні якості, що сприяє більш ефективному засвоєнню матеріалу і вимагає практичних рекомендацій для викладачів закладів вищої освіти щодо адаптації навчального процесу до індивідуальних потреб студентів, що і визначає актуальність нашого дослідження.

Метою статті є дослідження та обґрунтування значення індивідуалізації навчання англійської мови у закладах вищої освіти як одного з ключових чинників ефективного формування мовних

та комунікативних компетенцій студентів. Предметом статті є методи, підходи та засоби індивідуалізації навчання англійської мови у закладах вищої освіти, а також їх вплив на розвиток мовних і комунікативних компетенцій студентів. Об'єктом статті є процес навчання англійської мови у закладах вищої освіти в контексті впровадження індивідуалізованого підходу.

Нами було використано наступні методи дослідження: аналіз наукової літератури для вивчення існуючих теоретичних напрацювань у галузі лінгводидактики та методики викладання англійської мови, систематизація для загальнення різних підходів до індивідуалізації навчання, спостереження для аналізу навчального процесу під час занять англійської мови з метою виявлення ефективності індивідуалізованого підходу, опитування для збору даних від студентів та викладачів щодо їхнього досвіду, потреб та ставлення до індивідуалізації навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Індивідуалізація навчання є важливим аспектом у навчанні англійської мови, особливо у закладах вищої освіти, де студенти мають різний рівень знань, навичок і мотивації.

Індивідуалізація навчання передбачає створення умов, за яких кожний студент може розвиватися згідно зі своїми здібностями, інтересами та потребами. Основні принципи індивідуалізації включають урахування індивідуальних потреб студента, гнучкість та адаптивність, різноманіття методів та форм роботи, співпрацю та взаємодію. Індивідуалізація навчання передбачає використання технологій та підходів, серед яких виділяються диференційований підхід, індивідуальні плани навчання, використання сучасних технологій, робота у малих групах, індивідуальні консультації [5, с. 310].

Індивідуалізація навчання полягає в адаптації навчальних матеріалів, темпу та підходів до потреб кожного студента. Хоча навчальні цілі можуть бути спільними для всіх студентів, кожен з них може мати різний темп засвоєння матеріалу. Це дозволяє створити гнучке навчальне середовище, де кожен студент може працювати відповідно до власних потреб і можливостей [7].

Т. Дніпровська та О. Кондрашова систематизували найбільш розповсюджені визначення поняття «індивідуалізація навчання»: 1. Індивідуалізація навчання – як організація дидактичного процесу, при якій вчитель вибирає способи, прийоми, темп навчання, враховуючи індивідуальні особливості учнів, ступінь їх здібностей до оволодіння

знаннями; 2. Індивідуалізація навчання – як розуміння сильних і слабких сторін особистості, врахування особливостей і створення умов для їх розвитку; 3. Індивідуалізація навчання – як індивідуальна робота учнів чи студентів; 4. Індивідуалізація навчання – як організована пізнавальна діяльність індивіда, що здійснюється у відносній незалежності від педагогічних дій [4, с. 140].

У нашому дослідженні індивідуалізацію навчання визначено як освітній підхід, спрямований на врахування індивідуальних особливостей студентів під час навчального процесу. Вона полягає в адаптації змісту, методів, темпу та форми навчання до особистих потреб кожного студента, що дозволяє максимізувати його потенціал для досягнення успіху в навчанні.

Індивідуалізація має на меті сприяння розвитку особистості, самостійності, а також підвищення ефективності засвоєння знань і навичок. Цей процес може включати адаптацію навчальних матеріалів, організацію різних форм роботи, застосування інноваційних методів та технологій.

Індивідуалізація навчання сприяє створенню особливого навчально-розвивального особистісно орієнтованого середовища, в якому кожен студент отримує можливість максимально розкрити свій потенціал [6, с. 376].

О. Барановська характеризує такі види індивідуальної форми роботи: індивідуальна (самостійне виконання студентами однакових завдань у єдиному темпі), індивідуалізована (отримання студентом окремого завдання, що враховує його навчальні можливості), індивідуалізовано-групова (створення умов, за яких є можливість не допустити відставання більш слабких студентів, та умов для розвитку обдарованих більш обдарованих) [1, с. 56].

Методика індивідуалізованого навчання студентів англійської мови за професійним спрямуванням будувалася на 4-х рівнях: науковому, методичному, практичному і творчому. На науковому рівні реалізації методики обґрунтовано основні підходи, цілі, зміст, принципи і найбільш доцільні методи індивідуалізованого навчання. До основних цілей індивідуалізації процесу навчання іноземної мови віднесено розвиток інтелектуального кругозору, психічних процесів і якостей особистості, які відіграють провідну роль в оволодінні англійською мовою; формування індивідуального стилю оволодіння англійською мовою; формування і розвиток умінь самостійної роботи, творчої діяльності тощо. На методичному рівні методики побудовано методи, організаційні форми, завдання для

самостійної роботи, теми рефератів, проектів та творчих робіт, вправи для індивідуалізованого навчання англійської мови за професійним спрямуванням, розроблено критерії оцінювання досягнень студентів тощо. Практичний рівень методики навчання був спрямований на формування у студентів практичних умінь і навичок вирішення індивідуальних проблемних та професійних ситуацій такими методами як брейн-ринг, парні та групові змагання, тренінги, рольові ігри, проектів, відпрацювання кейсів тощо. Творчий рівень забезпечував здійснення стимулювання навчальної і творчої діяльності студентів, активізував їх зусилля і створював позитивний емоційний фон та толерантне іншомовне освітнє середовище, що сприяє прояву творчості і врахуванню особливостей особистості студентів [4, с. 140–141].

Наш практичний досвід дозволяє стверджувати, що специфіка індивідуалізації у викладанні англійської мови за професійним спрямуванням полягає в:

1. Адаптації навчальних матеріалів і завдань. Викладач може розробити різні за складністю завдання для різних груп студентів, що дозволяє кожному працювати з матеріалом, який відповідає його поточним можливостям. Для студентів з високим рівнем знань можуть бути запропоновані додаткові завдання для поглиблення теми, а для тих, хто має низький рівень, – завдання, що дають змогу закріпити базові знання.

2. Використанні різноманітних методів навчання. Це можуть бути традиційні методи (лекції, семінари, практичні заняття) або інноваційні методи (проектна діяльність, рольові ігри, дебати, використання цифрових платформ і мобільних додатків). Наприклад, студенти, які мають візуальний стиль навчання, можуть використовувати відео та презентації, а ті, хто має аудиторний стиль навчання, можуть більше працювати з аудіо матеріалами та інтерактивними вправами.

3. Врахуванні інтересів і мотивації студентів. Викладач може адаптувати теми, підбирати матеріали і завдання відповідно до сфери інтересів студентів, що сприяє підвищенню їхньої мотивації до вивчення мови. Наприклад, для майбутніх економістів можна створювати завдання на основі спеціалізованих текстів, що стосуються їхньої професійної діяльності. Це дозволить студентам не лише покращити рівень володіння мовою, а й застосувати знання англійської в конкретних професійних контекстах.

4. Використанні сучасних технологій. Застосування онлайн-курсів, мобільних додатків для

вивчення мови, інтерактивних платформ дозволяє студентам працювати в зручному для них темпі, а також отримувати індивідуальні відгуки від викладачів. Наприклад, онлайн-тести та завдання дозволяють студентам пройти самостійне навчання, а віртуальні класи – взаємодіяти з іншими студентами та отримувати миттєві консультації від викладачів. Такі підходи дозволяють студентам мати більше контролю над власним навчанням.

До найбільш розповсюджених засобів інтерактивного навчання, які сприяють індивідуалізації навчальної (навчально-пізнавальної) діяльності можуть бути віднесені: віртуальні лабораторії (Virtual Laboratories): використання веб-платформ або спеціалізованих програм для проведення експериментів і вирішення завдань у віртуальному середовищі; симуляції та ігри (Simulations and Games): використання комп'ютерних симуляцій або навчальних ігор для стимулювання активного навчання та розвитку студентів [3, с. 17].

5. Підвищенні автономії студентів. Студенти мають можливість самостійно обирати теми для досліджень, визначати темп свого навчання та взаємодіяти з викладачем через сучасні комунікаційні засоби (електронні листи, форуми, чати). Це дозволяє їм краще організувати свій навчальний процес і забезпечує вищий рівень залученості в навчання.

При навчанні іншомовного мовлення, процес індивідуалізації являє собою цілісну систему, що об'єднує наступні складові – цілі, види, прийоми і засоби індивідуалізації процесу навчання. Цілі можуть бути класифіковані як основні та допоміжні, але вони можуть бути досягнені лише шляхом реалізації наступних видів індивідуалізації навчання іноземній мові – розвиваючої, мотивуючої, формуючої та регулюючої [2].

Вважаємо, що впровадження індивідуалізованого підходу у навчанні англійської мови за професійним спрямуванням у закладах вищої освіти має як переваги, так і створює виклики. Як переваги констатуємо:

– підвищення мотивації студентів. Індивідуалізований підхід дозволяє студентам працювати над матеріалом, який відповідає їхнім інтересам і рівню володіння мовою. Це сприяє зростанню внутрішньої мотивації, оскільки студенти відчувають, що навчання є більш персоналізованим і наближеним до їхніх потреб. Коли матеріал цікавий і доступний, студенти з більшим ентузіазмом приступають до його вивчення;

– оптимізація навчального процесу. Індивідуалізація дає можливість адаптувати темп і рівень

складності навчання до конкретних потреб студентів;

– покращення результатів навчання. Завдяки адаптації змісту, методів і темпу навчання до особистих потреб, студенти можуть глибше засвоїти матеріал;

– зниження стресу та тривожності. Індивідуалізація дає можливість працювати в комфортному для кожного темпі, знижуючи рівень стресу і тривожності, пов'язаних із навчанням;

– розвиток автономії та самостійності студентів. Індивідуалізований підхід стимулює розвиток самостійності, оскільки студенти можуть приймати рішення про те, як саме вони хочуть вчити англійську мову, обираючи теми, завдання і навіть методи навчання.

До викликів впровадження індивідуалізованого підходу у вивченні англійської мови за професійним спрямуванням слід віднести:

– необхідність високої кваліфікації викладачів. Вони повинні мати високий рівень професіоналізму та здатність адаптувати свої методи навчання до потреб кожного студента. Це може вимагати додаткових знань у педагогіці, психології та використанні новітніх технологій. Крім того, викладачам потрібно постійно моніторити прогрес студентів, що вимагає часу і зусиль;

– витрати часу та ресурсів. Індивідуалізація навчання вимагає значних часових та ресурсних витрат. Викладачам потрібно розробляти індивідуальні плани навчання для кожного студента, що може забирати багато часу. Також для впровадження персоналізованого підходу потрібні відповідні навчальні матеріали, технології та платформи, що також вимагає фінансових та матеріальних витрат;

– ризик нерівномірного прогресу студентів. Незважаючи на переваги індивідуалізації, вона може призвести до того, що студенти прогресуватимуть з різною швидкістю, що може створювати дисбаланс у групі. Студенти, які рухаються швидше, можуть втрачати інтерес, а ті, хто йде повільніше, можуть відчувати себе відсталими;

– технічні проблеми та якість доступності до ресурсів. Використання онлайн-платформ та цифрових технологій вимагає наявності відповідної технічної інфраструктури, інколи навіть фінансових витрат до доступу. Не всі студенти можуть мати на це можливості, що може призвести до обмеження індивідуалізованого навчання.

Варто також зазначити, що індивідуалізація не повинна означати повного відокремлення студентів один від одного. Групова робота і взаємодія з іншими

студентами є важливими елементами навчання мов. Тому важливо зберігати баланс між індивідуальними завданнями та груповою діяльністю.

Нами було сформовано практичні рекомендації викладачам щодо адаптації навчального процесу до індивідуальних потреб студентів навчання англійської мови у закладах вищої освіти, що передбачають:

1. Індивідуальний підхід до планування навчального процесу, що передбачає аналіз потреб студентів та гнучке планування.

2. Різноманітність навчальних методів (диференційовані завдання, індивідуалізація завдань на основі стилів навчання, інтерактивні та цифрові технології).

3. Створення мотиваційного середовища (індивідуальне заохочення та підтримка, залучення студентів до вибору навчальних матеріалів і створення позитивної атмосфери на заняттях).

4. Розвиток самостійності студентів (навчання самоорганізації, створення умов для самостійної роботи та залучення до процесу самооцінки).

5. Застосування технологій для підтримки індивідуалізованого навчання, що дозволяють студентам працювати самостійно, контролюючи свій темп і рівень знань. Використання цих інструментів може бути частиною домашнього завдання або додаткових вправ.

Індивідуалізація навчання англійської мови за професійним спрямуванням у закладах вищої освіти має важливе значення для підготовки студентів до професійної діяльності в глобалізованому світі, оскільки вона дозволяє враховувати різні рівні знань, інтересів і потреб студентів, надаючи можливість ефективно розвивати специфічні навички, необхідні для успіху на міжнародному ринку праці. У контексті глобалізації, де професійні вимоги постійно змінюються, індивідуалізований підхід допомагає студентам адаптуватися до швидких змін та освоювати нові технології. Це дозволяє майбутнім фахівцям краще підготуватися до конкурентних вимог і викликів на міжнародному рівні в різноманітних професійних середовищах.

Висновки. Сучасний ринок праці вимагає від випускників закладів вищої освіти вільного володіння англійською мовою, що підвищує значення якісного навчання, адаптованого до індивідуальних потреб студентів. Використання цифрових технологій розширює можливості персоналізованого підходу. Це також відповідає концепції компетентнісного підходу, який акцентує увагу на розвитку комунікативної компетентності, критичного

мислення та самостійності студентів. Індивідуалізація допомагає підвищувати мотивацію студентів, враховуючи їхні інтереси й особисті потреби. Виклики дистанційного та змішаного навчання підкреслюють важливість адаптації освітнього процесу до нових умов. Крім того, індивідуалізація

розвиває автономність студентів, що є ключовою вимогою сучасної освіти. Таким чином, індивідуалізація навчання дозволяє кожному студенту рухатися в межах власних можливостей і потреб, що забезпечує більш ефективне та осмислене засвоєння матеріалу у закладах вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Барановська О. В. Розвиток творчої особистості в умовах диференційованого навчання. Райдуга творчості : Практично зорієнтований посібник / Гол. ред. В. І. Сафіюлін. К. : Освіта України. 2010. С. 53–60.
2. Грицай І. С. Основи індивідуалізації процесу навчання іноземних мов. 2015. URL: https://kamts1.kpi.ua/sites/default/files/files/hrytsai_osnovy_indyvidualisatsii.pdf.
3. Демчук О. Дидактичний потенціал змішаної форми організації освітнього процесу щодо індивідуалізації навчально-пізнавальної діяльності студентів. Освіта. Інноватика. Практика. Вип. 12(3). 2024. С. 14–19.
4. Дніпровська Т.В., Кондрашова О.В. Методика індивідуалізованого навчання студентів закладів вищої освіти англійської мови за професійним спрямуванням. *Інноваційна педагогіка*. Вип. 68. Т. 1. 2024. С. 138–141.
5. Осадча О. Індивідуалізація процесу вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти через застосування стратегій множинного інтелекту. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 71, Т. 2. 2024. С. 308–313.
6. Патлайчук О., Брюховецька І. Індивідуалізація освітнього процесу у закладі вищої освіти в умовах змішаного навчання. *Grail of Science*. Вип. (37). 2024. С. 375–377.
7. Bray B., McClaskey K. Personalization vs Differentiation vs Individualization Report (PDI) v3. 2012. URL: <https://www.slideshare.net/bbray/personalization-vs-differentiation-vs-individualization>.
8. Kostolányová K. Nedbalova S. Individualization of Foreign Language Teaching through Adaptive eLearning. *International Journal of Distance Education Technologies*, 2017. 15(2). P. 1–17.

Denisova Svitlana Vasylivna,

ORCID ID: 0000-0002-5080-0116

senior academic

Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University

THE INFLUENCE OF DISTANCE LEARNING OF AVIATION ENGLISH ON THE QUALITY OF KNOWLEDGE ACQUISITION BY STUDENTS OF AERONAUTICAL SPECIALTIES

ВПЛИВ ДИСТАНЦІЙНОГО ВИВЧЕННЯ АВІАЦІЙНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ НА ЯКІСТЬ ЗАСВОЄННЯ НЕОБХІДНИХ ЗНАНЬ СТУДЕНТАМИ ЛЬОТНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

The object of the study is the process of mastering aviation English by students using distance learning tools and considering the results of the analysis of linguistic and methodological foundations, existing regulations, modern standards and requirements for recommended methods and ways to improve the level of aviation English.

The purpose of the study is to improve the effectiveness of teaching aviation English through distance and online education.

Research methods – analysis of the methodological foundations and substantiation of recommendations for improving the effectiveness of teaching aviation English through distance and online education.

Modern learning environments pose challenges to all participants in the educational process: researchers, teachers, and students. Under the influence of the rapid development of information and communication technologies, more and more research and experiments are devoted to the problems and advantages of distance learning. The distance learning system is in the center of attention of modern trends. The change in the form of education has become a challenge for academic staff and students of higher education institutions, as previously distance learning was present in educational programs only as part of the curriculum of the discipline. Instead, it has now become a fundamental way to maintain the level of knowledge and further education.

Distance learning is gaining considerable popularity today due to simplified access to teaching materials, time savings, and transparency of the learning process. There are many advantages of both face-to-face and distance learning, but there is no doubt that distance education is recognized and its importance and demand is growing worldwide.

The paper proposes the analysis, development, substantiation and further implementation of scientific and methodological recommendations on the use of distance education for teaching aviation English at the university.

Key words: teaching; distance learning; higher education; methodology; aviation English.

Об'єктом дослідження є процес оволодіння студентами авіаційною англійською мовою з використанням засобів дистанційного навчання та з урахуванням результатів аналізу лінгвістичних та методичних засад, існуючих нормативних документів, сучасних стандартів та вимог до рекомендованих методів та шляхів підвищення рівня володіння авіаційною англійською мовою.

Мета дослідження – підвищити ефективність викладання авіаційної англійської мови засобами дистанційної та онлайн-освіти.

Методи дослідження – аналіз методологічних засад та обґрунтування рекомендацій щодо підвищення ефективності викладання авіаційної англійської мови засобами дистанційної та онлайн-освіти.

Сучасні умови навчання ставлять виклики перед усіма учасниками освітнього процесу: дослідниками, викладачами та студентами. Під впливом стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій все більше досліджень та експериментів присвячується проблемам та перевагам дистанційного навчання. Система дистанційного навчання знаходиться в центрі уваги сучасних тенденцій. Зміна форми навчання стала викликом для науково-педагогічних працівників та студентів вищих навчальних закладів, адже раніше дистанційне навчання було присутнє в освітніх програмах лише як частина навчальної програми дисципліни. Натомість зараз воно стало основоположним способом підтримки рівня знань та підвищення кваліфікації.

Дистанційне навчання сьогодні набуває значної популярності завдяки спрощеному доступу до навчальних матеріалів, економії часу та прозорості навчального процесу. Існує багато переваг як очного, так і дистанційного навчання, але безсумнівним є те, що дистанційна освіта є визаною, а її важливість та попит на неї зростає у всьому світі.

У статті пропонується аналіз, розробка, обґрунтування та подальше впровадження науково-методичних рекомендацій щодо використання дистанційної освіти для викладання авіаційної англійської мови в університеті.

Ключові слова: викладання; дистанційне навчання; вища освіта; методика; авіаційна англійська мова.

1. INTRODUCTION

Formulation of the problem. One of the directions of the process of informatization of society is the informatization of education. An effective means of solving this problem in the educational sector is the use of distance learning technologies. Given that academic education is an integral part of society, the introduction and widespread use of distance learning technologies in higher education institutions is one of the priorities of Ukrainian education.

The main goal of introducing, using and developing distance learning is to create conditions for providing high-quality modern educational services based on the use of information technology and in compliance with the basic principles of distance learning by all categories of users, regardless of their place of service or work, in accordance with state educational standards.

Distance learning of aviation English in the training of future specialists in flight specialties can be used in conditions where the possibilities of physical attendance are limited or non-existent, and traditional control and certification tools cannot be applied: official necessity; staying in the area of operations; natural disasters; quarantine measures and other circumstances).

Analysis of recent research and publication.

As defined in the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine (MES) of 25.04.2013 No. 466 "On Approval of the Regulation on Distance Learning", registered with the Ministry of Justice of Ukraine on April 30, 2013 under No. 703/23235, distance learning is an individualized process of acquiring knowledge, skills, abilities and methods of human cognitive activity, which takes place mainly through the indirect interaction of remote participants in the educational process in a specialized environment that operates on the basis of modern psychological, pedagogical and information and communication technologies.

The aspect of distance learning for aviation students is relatively new for Ukraine. However, the use of the wide capabilities of modern technologies and a wide range of teaching methods will have a positive impact on the methodology and level of training of future specialists. Starting in the spring of 2019, educational institutions began to change the form of classes. However, such a forced step gave rise to new research and allowed scientists and educators to better understand the algorithms for working with various distance learning programs, as well as highlighted the challenges and benefits of working with them.

The concept of "distance learning" was first formulated by such scholars as M. Thompson, M. Moore, A. Clark, and D. Keegan. Each of these authors covered a separate aspect of this method. Thus, the main characteristics of distance learning include:

- the use of a much larger number of technical means and platforms than in the traditional form of education;
- separation of students and teachers in space, and sometimes even in time, because in addition to online classes, there is the use of pre-created audio and video recordings, textbooks, electronic forms, etc;
- relative accessibility and visibility of teaching materials, and free access to them;
- the ability to create interactive forms of training;
- the ability to individually regulate the pace of the scientific material.

Graham mentions three main reasons why it is worth introducing elements of distance learning into the educational process: it improves pedagogy; increases access to educational materials (flexibility); increases cost-effectiveness; etc.

The objective of this work is to determine the impact of distance learning of aviation English on the quality of mastering the necessary knowledge, skills and abilities by students of aeronautical specialties and to find ways to improve the efficiency of teaching aviation English through distance education.

2. RESEARCH RESULTS

Modern global trends in the spread of networked information technologies have opened up new prospects for the development of the educational process. The rational combination of such technologies with existing teaching methods has become the key to successful learning activities of both teachers and students. Today, almost all higher education institutions are actively developing and implementing distance learning. Distance learning of academic subjects is a special form of organizing the educational process based on the use of new information and communication technologies and ensuring effective interactive interaction between all participants in educational activities regardless of their location.

The purpose of distance learning in higher education, in particular at our university, is to provide students with the opportunity to independently work on educational material and receive the necessary consultations at a convenient time for them, regardless of their location. Distance

learning of aviation English is not a form of distance learning or a type of independent activity. It is built in accordance with the content and goals of full-time education. However, the way and specifics of presenting the learning material and the forms of interaction between the teacher and the students are significantly different due to the new capabilities of the information environment. Distance learning can be successfully applied to foreign language learning by students at any stage of their education.

It should be noted that distance learning of special subjects has its own characteristics. When developing a lesson plan, the teacher considers the methods and pedagogical techniques that need to be used to achieve the lesson goals.

In accordance with the regulations of the Ministry of Education and Science of Ukraine, the educational process in distance learning is carried out in the following forms: independent work, training sessions, practical training, control measures. To implement all these forms, various Internet resources, educational platforms, social networks, and video conferences (lectures or practical classes in real time) are used. Modern information technologies have a positive impact on the educational process and significantly expand the possibilities of learning, providing visual, demonstrative, easy-to-understand presentations. Students learn better and faster if the teaching methods used correspond to their preferred learning styles. With the advent of online education, the relationship between students and teachers can be radically changed, because students are involved in the learning process and become more interested and motivated in learning and increasing self-esteem. The use of modern information technologies can improve students' motivation to learn, their responsibility, level of self-realization, formation of communication skills and intercultural competence. It can motivate stronger students to help others and strengthen interaction between participants in the educational process. They can also provide them with a platform for discussing topics covered in the auditorium and outside the university.

Pedagogical methods and techniques used in distance learning can be classified as follows: learning methods through the interaction of the learner with educational resources with minimal participation of the teacher and students (self-study, asynchronous learning). The development of these methods is characterized by a multimedia approach, when educational resources are created using a variety of means:

- printed, audio, video materials and educational materials coming from computer networks;
- methods of individualized teaching and learning, which are characterized by the interaction of one student with one teacher or one student with another student (“one-to-one” learning). These methods are implemented in distance learning mainly using technologies such as telephone, e-mail.

Most of the practical lessons in aviation English during the quarantine were carried out using the methods of synchronous distance learning, which require participants in the educational process to be simultaneously present in the virtual environment of a cloud service or program. This is done by organizing a simultaneous meeting of training participants through various services for online communication (ZOOM, Skype, Microsoft Teams) in the format of a video conference, which has now become one of the modern methods of communication, allowing classes to be held in the so-called “remote classrooms”, when those who study and the teacher are at a distance. Therefore, discussions and decision-making, debates, and project defenses take place in real time. One of the main tasks of the teachers was to develop a strategy for teaching aviation English in a distance format in order to make their practical classes based on online platforms as effective as during classes in the auditorium. Our university has had the Moodle educational platform for many years, which partially solves the problem, but it cannot meet the requirements of a communicative approach when teaching aviation English to future flight specialists. After discussing and evaluating the possibilities of existing distance learning tools, their advantages and disadvantages, a combination of two educational tools was chosen to conduct aviation English classes: Zoom (for video conferencing) and Moodle (for independent study and assessment).

The priority in teaching aviation English to prepare future aeronautical specialists for the ICAO standard exam should be speaking and listening exercises. This is both the specificity of the discipline and the main difficulty in teaching aviation English in a distance mode, especially in the process of developing speaking skills. Considering the large volume of lexical material that students at the university's flight faculty need to learn, teachers use such methodological techniques and lexical games in regular classes, which are aimed at increasing the efficiency of memorizing lexical units on the topic of the lesson. Analyzing the experience of conducting classes in the video conference mode, it should be

noted that some types of work with lexical material were no less effective than during classes in the classroom. For example, the teacher suggests that students write words in chat mode that they associate with the topic of the lesson, then give examples of sentences with these words. The teacher can also divide the cadets into groups (the advanced version of ZOOM has the Break-out rooms function, which allows this to be done), then the students make a list of the words they learned in the lesson (the time for completion is limited), compare their lists of words, and make sentences with them (this type of work can be organized as a competition between subgroups). The ZOOM educational platform has an annotation function that allows students to comment/write down their thoughts and ideas on a virtual whiteboard during brainstorming. This same function allows them to perform certain types of lexical exercises in the textbook they see on the screen (exercises on determining the correct answer, combining parts of a sentence, true/false, single or multiple choice of correct answers, matching definitions and answer options). One of the important skills of flight faculty students is describing a picture in English. This type of work is also quite possible during a class based on the ZOOM platform. Students, looking at the picture, take turns providing a description of the image. The project method also works well during online classes, when students, working together in smaller groups, reproduce their results on the screen. For senior students, it is advisable to perform and present part of the tasks in the form of presentations, since they can show and comment on them on a shared screen. When developing methodological techniques for distance learning in aviation English, it is important to remember that the effectiveness of any type of distance learning depends on four factors:

- effective interaction between the teacher and the student, despite the fact that they are separated by distance;
- pedagogical techniques used;
- effectiveness of methodological materials and ways of their delivery;
- effectiveness of feedback.

3. CONCLUSIONS

The effectiveness of distance learning in aviation English depends on the quality of the methodological content that accompanies it. Methodological materials for distance learning should be aimed at the independent development of foreign language communicative competence of those who study, the acquisition and training of all necessary

linguistic skills, provide the necessary conditions for the assimilation of new language material with subsequent practical use, and encourage active creative search.

The role of the teacher is to help those who are learning aviation English, to stimulate them to independent reflections, discoveries, new views on the discipline of study. At the same time, the teacher and the student remain participants in this process in an active dialogue of attempts.

The teacher always uses combined methods, the choice of which depends on the pressing problems of the students. In our case, we are dealing with the influence of the professional environment in which students are from the first days of their studies at a higher educational institution. Such conditions of everyday life can be considered special and such that they require physical and psychological readiness for educational activities, as well as regulation of their own behavior, development of creativity along with adaptation to the fulfillment of requirements in the conditions of study at a higher educational institution.

Based on the results of the work, we will substantiate the main points of the methodological foundations of teaching aviation English using distance learning tools for aviation English, which must be taken into account when drawing up the work program of the aviation English academic discipline:

- the use of various distance learning methods when training future aviation English specialists will allow achieving a high level of competence in disciplines taught in English in order to guarantee flight safety on international air routes and during international exercises;
- the use of distance education platforms for teaching aviation English in a higher education institution is of high importance and requires academic staff to have an appropriate level of training, professionalism, and personal responsibility;
- the student must be sufficiently and personally interested and motivated in mastering aviation English using methods and means of distance learning of the subject;
- the relevance of the educational material must meet the requirements of distance learning for teaching aviation English and coincide with the real professional activities of the future aviation specialist;
- a positively minded scientific and pedagogical employee of the university must support students on the chosen path in acquiring knowledge, skills and abilities to be fluent in aviation English.

BIBLIOGRAPHY:

1. Driscoll, M. (2002, March). Blended Learning: Let's Go beyond the Hype. Learning and Training Innovations Newslite. Retrieved Oct 5, 2005 from Wigfield, A., Tonks, S., and Klauda, S. L. (2016). "Expectancy-value theory," in Handbook of Motivation in School, 2nd Edn. eds K. R. Wentzel and D. B. Mielecpepnm (New York, NY: Routledge), P. 55–74.
2. Flipping the Aviation English class for distant learning: experience from the field. Oksana Pershukova, Olga Matviyenko, Oksana Vasiukovych, and Nina Nikolska. SHS Web of Conferences 104. 7 p.
3. Graham, C.R. et al. (2003). Benefits and Challenges of Blended Learning Environments.
4. Manual on the implementation of ICAO language proficiency requirements (Doc 9835), II edition – International Civil Aviation Organization. 2010.
5. Tetiana Fursenko, Bohdana Bystrova, Jurii Druz. Integrating quizlet into aviation english course1. Published by Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute. P. 118–128.
6. Guidelines for Aviation English Language Program: ICAO Cir 323-An / 185. ICAO, 2009. 63 p.
7. Актуальні проблеми в системі освіти: загальноосвітній навчальний заклад – доуніверситетська підготовка – вищий навчальний заклад: Зб. наук. праць матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції, 27 квітня 2017 р., м. Київ, Національний авіаційний університет / під ред. Н. П. Муранова. К.: НАУ, 2018. С. 222–226.
8. Вступ до відкритого та дистанційного навчання [Електронний ресурс] Retrieved from <http://www.osvita.org.ua/distance/intro>].

Дужик Наталія Степанівна,

ORCID ID: 0000-0001-7211-6617

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри ділової іноземної мови та міжнародної комунікації

Національний університет харчових технологій

ЦИФРОВА ОСОБИСТІТЬ ЗДОБУВАЧА У ГРУПОВИХ ЧАТАХ: ВИЯВИ ТА ФОРМУВАННЯ

STUDENT DIGITAL PERSONALITY IN GROUP CHATS: FEATURES AND DEVELOPMENT

У статті аналізується роль месенджерів у освітньому процесі у зв'язку з їх перевагами для академічного навчання, особистісного розвитку та соціальної взаємодії. Популярність комунікації в групових чатах часто пояснюється наявністю технічних параметрів, таких як легкість поширення файлів, одночасний обмін повідомленнями з багатьма користувачами, збереження інформації у чаті та інтеграція мультимедійних елементів. Поняття «цифрова особистість» у сервісах для миттєвого обміну пов'язується зі свідомою, цілеспрямованою діяльністю людини, обумовленою особистісними рисами (світоглядом, психічними властивостями, мотивацією, рівнем володіння мови та ін.).

Анонімна самоідентифікація є типовою ознакою студентських профілів. Приховування реальної особи здійснюється з міркувань кібербезпеки і є спробою захистити себе від небажаної уваги чи осуду. Більше того, анонімність допомагає невпевненим у собі здобувачам соціалізуватися. Залучення студентів до професійних онлайн-спільнот, привернення уваги до профілів авторитетних учасників мотивує студентів свідомо ставитися до свого віртуального образу та здобувати компетентності, необхідні для успішної участі у професійних мережах.

На основі аналізу нещодавно опублікованих теоретичних та емпіричних праць було описано основні функції повідомлень у месенджерах. Вони стосуються навчального, дискурсивного, емоційного аспектів роботи в групових чатах, а також інформаційної та соціальної підтримки. Ці функції розглядаються з огляду на поведінкові моделі, що є виявами цифрової особистості.

Аналіз тематики повідомлень виявляє сфери навчальної діяльності, які вимагають реагування з боку викладача чи одноклассників. На когнітивному рівні студенти можуть мати потребу у поясненні чи уточненні матеріалу. На емоційному рівні вони можуть поділяти почуття інших членів групи, висловлюючи особисте ставлення до поширюваної інформації та освітніх викликів. Інформаційна та соціальна підтримка в чаті покращує стосунки в колективі та допомагає студентам розвивати компетенції, необхідні для командної роботи. Навчальна діяльність в месенджерах є актуальним напрямком дослідження, адже вона удосконалює навички здобувачів, які використовуються для конструювання їхніх цифрових особистостей.

Ключові слова: вища освіта, сервіси обміну миттєвими повідомленнями, цифрова особистість, анонімність, залученість.

The paper analyzes the role of instant messaging in the educational process in relation to its benefits for academic studies, personal development and social interaction. The popularity of communication in group chats is often explained by the availability of technical features such as easy file sharing, the simultaneous exchange of messages with many users, the chat memory, and integrated multimedia elements. The concept of a digital personality in instant messaging is associated with the person's conscious, purposeful activities influenced by individual characteristics, such as social outlook, mental traits, motivation, and language proficiency.

Anonymous self-identification is typical for students' profiles. They conceal their true identity for cybersecurity reasons as well as for protection from unwanted attention or criticism. Moreover, anonymity helps insecure users to socialize. Engaging students in professional communities, drawing their attention to the profiles of online authorities motivate students to be conscious of their virtual images and to acquire the competencies necessary for skilled participation in professional networks.

Based on an analysis of recently published theoretical and empirical contributions, the main functions of posts in instant messengers were determined. The functions cover educational, discursive, emotional aspects of work in group chats, as well as informational and social support. They are considered in connection to behavioral patterns as manifestations of digital personalities.

A content analysis of messages indicates the areas of students' learning which require a response from instructors or classmates. At the cognitive level, students might need somebody to explain and clarify the material under study. At the emotional level, they might share feeling with other group members, expressing personal attitudes toward the information being provided and educational challenges. Informational and social support in the chat improves relationships within the team and helps students to develop the competencies necessary for collaborative

work. Investigating academic activities in messengers are of significant relevance because they contribute to broadening students' skills employed in constructing their digital personalities.

Key words: higher education, instant messaging, digital personality, anonymity, engagement.

Постановка проблеми. Онлайн-месенджери (WhatsApp, Viber, Telegram, Facebook Messenger та ін.) стали повсякденним атрибутом сучасної освіти завдяки технічним характеристикам, які змінили звичасну практику комунікації. Глобальне охоплення, простота у використанні, можливість надсилати необмежену кількість повідомлень та миттєво спілкуватися з багатьма користувачами активізували використання групових чатів у освітньому процесі під час пандемії ковіду-19 та повномасштабної війни Росії проти України. За відсутності прямого контакту, університетська спільнота послуговується цифровими технологіями не тільки для дистанційного навчання, але й для налагодження постійної соціальної взаємодії у віртуальному середовищі та емоційної підтримки.

Студентська молодь вправно послуговується онлайн-месенджером у спілкуванні з рідними, друзями, ровесниками. З одного боку, вона демонструє цифрові компетентності, а з іншого, необхідність удосконалення навиків, пов'язаних з комунікативною діяльністю в академічному, а згодом і професійному середовищі. Здобувачі практикують свої письмові навички поза межами університетських аудиторій в соціальних мережах, у яких звичними є сумнівна риторика та неформальний стиль спілкування. Через уявну безпеку у кіберпросторі, можливість анонімно висловити свою думку, студенти переймають неприйнятні стандарти комунікації (емоційно оперують неперевереними фактами, зневажливо реагують на невласливі їм погляди та зосереджують увагу на особистості опонента замість обговорення його ідей). Тому аналіз інформаційної діяльності здобувачів у месенджерах виявляє прогалини у формуванні необхідних компетентностей і спонукає до застосування ефективних методів у формуванні цифрової особистості.

Сучасна освіта поступово збагачується методами, які стимулюють пізнавальну активність завдяки цифровим технологіям. Значна увага приділяється формуванню компетентностей, необхідних для реалізації професійних та особистих цілей у цифровому світі. Однак поняття цифрової особистості є порівняно новим і мало дослідженим у ракурсі вищої освіти. Відповідно огляд зарубіжної та вітчизняної наукової літератури є відправною точкою у дослідженні виявів цифрової особистості здобувача у групових академічних чатах, а також ключових аспектів її формування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі особливості комунікації у групових чатах аналізуються у зв'язку зі специфікою медіума. Адже інформаційний обмін у месенджерах має дещо інший характер, ніж за реальних обставин. Він позбавлений невербальних комунікативних стимулів, притаманних живому спілкуванню, а тому залежний від контексту і потребує вміння декодувати значення і конотації [11, с. 248]. Віртуальний контакт між учасниками групи є оперативним і динамічним, хоча не завжди відбувається синхронно, а з можливими паузами у спілкуванні, коли користувач редагує текст перед тим, як надіслати його співрозмовнику, або відповідає не одразу після отримання повідомлення, адже повідомлення зберігаються і є доступними після появи у месенджері [15, с. 3]. Отже, комунікація у групових чатах може мати синхронний і асинхронний характер.

Ініціаторами створення групових чатів є зазвичай викладачі, які використовують можливості месенджерів під час дистанційного, змішаного та традиційного навчання в аудиторії. Навчальні матеріали тепер доступні у вигляді файлів різного формату та розміру, мультимедійних елементів, інтегрованих за допомогою покликань. Завдяки відео, фото, gif-зображенням, емодзі, голосовим повідомленням можна передати більший обсяг контекстуалізованої інформації порівняно із традиційною розмовою [2, с. 195; 15, с. 3]. Мультимедійні елементи надають своєрідного колориту груповій бесіді, привертають увагу до повідомлень і певною мірою утримують інтерес до контенту чату [16].

З-поміж термінів, якими описують учасників віртуальної комунікації, використовують сполуку «цифрова особистість». Видається за доцільне його вживати, коли йдеться про свідому, цілеспрямовану діяльність, обумовлену комплексом різнопланових чинників (світоглядом, шкалою цінностей, психічними властивостями, мотивацією, рівнем володіння мовою, соціальними потребами), що впливають на вибір мовно-інформаційних засобів вираження думки та віртуальну самопрезентацію. Поділяємо погляд О. Харитонової та Є. Харитонова, що електронна чи цифрова особистість – це «віртуальний, цифровий відбиток реальної людини», який сприймається у сукупності поширеної інформації і сприяє формуванню враження про неї [4, с. 10]. Аналіз зарубіжних та

вітчизняних праць переконує, що групові месенджери містять достатньо матеріалу, щоб пов'язати набір онлайн-дій та даних з особистісними рисами і робити узагальнення якщо не про цифрову особистість загалом то про хоча б про її вияви [4; 5; 8; 9; 16].

Соціальна взаємодія, опосередкована цифровими технологіями, накладає свій відбиток на ідентифікацію особи у віртуальному середовищі [4, с. 6]. А ідентифікація, своєю чергою, є показником індивідуального вибору, що характеризує цифрову особистість. Досить поширеною практикою є анонімність, коли користувачі остерігаються вказувати реальні дані про себе з міркувань особистої безпеки. З-поміж інших факторів, які впливають на самоідентифікацію особи, є невпевненість у собі та боязнь негативного сприйняття чи критики однолітками та іншими користувачами [5, с. 135; 10, с. 1058]. Проте анонімна самоідентифікація, на думку учених, має певні переваги. Зокрема, деякі користувачі охоче беруть участь у групових дискусіях, коли їхня особистість прихована [17]. Однак, попри узвичаєну практику анонімності в соціальних мережах та онлайн-взаємодіях, користувачі воліють знати, з ким вони насправді взаємодіють [5, с. 135]. Очевидно, користувачі, чий профіль містить реальну інформацію та особисті фотографії, користуються більшою довірою у членів спільноти чи спільнот, до яких вони належать. Їхня інформаційна діяльність зазвичай соціально-мотивована (спілкування з друзями, пошук нових знайомих, обговорення актуальних проблем сучасності, самореклама, збагачення соціальним, професійним чи культурним досвідом та ін.).

Мета статті полягає в огляді зарубіжних і вітчизняних праць, у яких розглядається поняття цифрової особистості та способів її вираження у віртуальному просторі. Аналіз зосереджується на особливостях спілкування здобувачів у групових чатах з огляду на поширене використання месенджерів в освітньому процесі. Систематизація теоретичних результатів та власних спостережень націлена на виявлення віртуальних параметрів самовираження та шляхів успішного формування цифрової особистості у закладах вищої освіти

Виклад основного матеріалу. Спостереження за профілями студентів у месенджерах, які використовуються з навчальною метою, не дають підстав для реконструкції цифрової особистості, адже зазвичай користувачі створюють кілька профілів та взаємодіють у різних соціальних мережах – від

розважальних платформ до професійних хабів, а тому очікувати послідовності у самоідентифікації та маніфестації особистісних рис не варто. Однак дослідження електронної комунікації в академічних групових чатах виявляють низку практичних та теоретичних аспектів, дотичних до проблем формування цифрової особистості.

На початковому етапі роботи з академічною групою увагу викладачів привертає різноманітність студентських профілів. Наші спостереження за навчальними чатами у Telegram і Viber протягом 2023–2024 рр. показали, що порівняно невелика частина студентів (приблизно 20%) використовують свої імена та прізвища. Більшість студентів (у межах 75%) послуговуються одними іменами або їхніми варіаціями (Дімас, Саньок, Леночка). Окремі студенти скорочують свої імена до кількох літер (Влд) або складають аббревіатури з перших літер свого прізвища, імені та по-батькові. Практично у кожній групі є студенти, чия самоідентифікація не має нічого спільного з реальним ім'ям та прізвищем. Замість імені можна побачити довільний набір кирилических чи латинських літер – самостійно чи у сполученні з цифрами, слова і вирази іноземними мовами та ін. (5%).

Доречним елементом профілю є особисті фотографії, які допомагають ідентифікувати здобувачів, особливо коли вони приховують реальні імена. Зазвичай студенти дбають про те, щоб їхні профілі сприймалися позитивно. Однак окремі учасники (переважно на бакалаврському рівні освіти) репрезентують себе непривабливо. Зокрема, доводилося бачити, замість реальних фотографій, страхітливих персонажів з фільмів жахів чи комп'ютерних ігор або анімованих осіб, які курять чи випивають. Але навіть приваблива візуалізація (яскраві квіти, милі фотографії тварин, мальовничі пейзажі) не відповідають навчальним завданням академічної групи. Закономірно постає запитання: «Чи потрібно реагувати на анонімні профілі та суперечливі візуальні образи в електронному середовищі? І якщо потрібно, то як?». У зв'язку з цим відчувається потреба у діалозі із викладачами ЗВО. З одного боку, самоідентифікація є світоглядним виявом особи, маніфестацією її суспільної зрілості, а з іншого боку, вона здатна чинити вплив на інших людей, бо, на думку науковців, «свідомість людини в кіберпросторі є більш уразливою та відкритою для маніпулювання» [4, с. 6]. Коли сумнівні образи не мають впливу на одних здобувачів, то інші можуть відчувати дискомфорт від наявності їх у групі. А ще хтось може наслідувати неналежну цифрову поведінку. Крім того,

анонімність є своєрідним бар'єром, який утруднює комунікацію, особливо перший час у групах з великою кількістю студентів.

Питання анонімної самоідентифікації не є однозначним. Анонімність розглядається як свідомий вибір особи, яка намагається захистити свої персональні дані та особисте життя від стороннього втручання [5, 135]. Практика використання популярних застосунків переконує, що користувачі мають підстави для такого вибору. Наприклад, нещодавно в українських університетах викладачі і студенти перестали використовувати Telegram у службових та навчальних цілях з міркувань безпеки [1].

Варто звернути увагу на те, що профілі, які презентують студентів в академічних групах, переважно були створені раніше для спілкування з рідними, друзями чи шкільним колективом або для участі у різних онлайн-спільнотах, де анонімна авторизація була природною, наприклад на ігрових майданчиках, а тому користувачі не вважали за потрібне вносити зміни в особистий профіль, особливо в перші роки навчання в університеті. Ситуація суттєво змінюється з часом, коли студенти занурюються у фахову підготовку, розробляють власні або спільні проекти разом з представниками бізнесу, професійних, наукових чи громадських організацій. Тоді майбутні фахівці усвідомлюють необхідність у свідомому конструюванні реалістичного образу в професійних мережах, що відповідає усталеним зразкам онлайн-соціуму, який допомагає знаходити однодумців, потрібну інформацію та досягати поставлених цілей.

На противагу бакалаврам, студентам-магістрам не властива негативна самоідентифікація. Частина здобувачів презентує себе в месенджерах так, як і в реальному житті, надаючи ім'я та прізвище та особисту фотографію (25%). Більшість обирає часткову анонімність, вказуючи імена та викладаючи свої фотографії (60%). І тільки невеликий відсоток (15%) обходиться без жодних фотографій і послуговується власними іменами або вигаданими назвами у профілі.

Реальна інформація у профілях полегшила би процес спілкування у месенджерах, не відволікаючи увагу на другорядні моменти. Однак не вважаємо за доцільне спонукати студентів до змін, а рекомендуємо опосередковано впливати на їх вибір. Зокрема, результативним є залучення до суспільно активних онлайн-спільнот, де здобувачі зможуть вивчати профілі авторитетних учасників мережі і знаходити мотивацію для успішного

навчання та професійної підготовки. Крім того, взаємодія з науковцями, провідними фахівцями чи громадськими діячами в процесі навчання, відвідування онлайн заходів за їх участю сприяє ідентифікації здобувачів з певною спільнотою, чинить позитивний вплив на формування низки компетентностей, необхідних для успішної комунікації у віртуальному середовищі.

Попри незручності з анонімною ідентифікацією, взаємодія викладачів і студентів у чатах стала більш студентоспрямованою, сприяючи засвоєнню знань. Здобувачі можуть звернутися за роз'ясненнями чи уточненнями до викладача і отримати швидку відповідь у будь-який час [7; 10; 16]. Зі свого боку, викладач модерує комунікацію у чаті, поширює навчальні матеріали, повідомляє про важливі події та дати, виправляє некоректну інформацію. Його присутність у чаті спонукає студентів більш відповідально ставитися до поширюваної інформації та утримуватися від небажаних емоційних реакцій на дописи одногрупників. Разом з тим, віртуальне спілкування – це додаткова можливість для викладачів ближче познайомитися зі студентами, завоювати їхню довіру та зміцнити стосунки.

Аналіз академічних групових бесід дав підстави ідентифікувати основні функції повідомлень, серед яких першочергове значення має навчальна функція [7; 15]. Доступ до різних джерел інформації стимулює мотивацію здобувачів та інтерес до предмета, а також навиків самостійної роботи [14]. Наявність навчального матеріалу у месенджері уможливорює опрацювання тем синхронно, разом з групою, або у властивій студентам манері, коли вони потребують більше часу на засвоєння знань або вивчають матеріал пізніше через відсутність або хворобу.

Хоча комунікація в месенджерах є менш придатною для розлогого і глибокого обміну думками, вона створює враження про учасників групи на підставі спостережень за їхньою залученістю. Як показує практика, серед студентів, зареєстрованих у академічних чатах, є такі, що протягом навчального року не поширили жодного повідомлення. Інформаційна пасивність може мати технічні причини (обмежений інтернет-зв'язок), особистісний характер (сором'язливість, зволікання, очікування на повідомлення інших учасників чату, відсутність інтересу до теми, залежність від ігрових, розважальних та інших мобільних додатків, що відволікають від навчання), а може бути спричинена невмілим адмініструванням з боку викладача [10; 12].

Участь студентів у груповій бесіді можна оцінити за різними критеріями, серед яких показовими є кількість повідомлень, їхня роль (наприклад, ініціювання розмови чи пізніший внесок) [15, с. 9] та тематика (стосується опанування навчального матеріалу чи освітнього процесу).

Дискурсивна функція стосується обговорення окремих фактів та інформації загалом [15, с. 5]. З погляду особистої участі, це пов'язано з потребами у роз'ясненні, уточненні, підтвердженні інформації, із взаємним обміном повідомленнями з іншими учасниками, обґрунтуванням своїх поглядів. Через дискурсивну активність реалізується когнітивний процес на рівні розуміння / нерозуміння теми, її обдумування. Така діяльність властива активним, допитливим, відповідальним студентам, з високим рівнем мотивації та інтересом до навчальної дисципліни. Як правило, студенти, які демонструють розуміння теми, характеризуються більшою соціальною присутністю у чатах, порівняно з менш успішними одногрупниками.

Повідомлення, що стосуються організації навчання (продовження терміну здачі завдань, завчасне / пізнє надсилання роботи, попередження про відсутність на занятті чи запізнення) є своєрідними поведінковими маркерами, які виявляють особливості навчального стилю студентів. Вони можуть мати послідовний чи випадковий характер.

Емоційна функція полягає у вираженні особистого ставлення до засвоюваного матеріалу (захоплення, інтерес, спантеличеність, нерозуміння), описі свого емоційного стану, спричиненого взаємодією з одногрупниками та подоланням освітніх викликів (схвалення, обурення, ентузіазм, задоволення, занепокоєння, розчарування, страх та ін.). Емоційно конотовані повідомлення створюють відкриті, небайдужі, впевнені у собі студенти, які не соромляться виявляти власні емоції, бо комфортно почуваються в електронному середовищі. З огляду на повномаштабну агресію Росії проти України, викладачі повинні приділяти особливу увагу психологічному стану студентів, адже в умовах невизначеності та загрози життю студентська молодь позбавлена безпосереднього контакту з іншими учасниками освітнього процесу, і відчуває потребу у безпеці й стабільності [3].

Не менш важливою є функція інформаційної та соціальної підтримки, яка забезпечує успішне засвоєння знань, а також доброзичливе і продуктивне спілкування у групі. Усіляко заохочуючи уважне ставлення до потреб інших, взаємоповагу, готовність допомогти, викладачі спрямовують

траєкторії індивідуального розвитку у сферу загальнолюдських цінностей, які допомагають досягти успіху не тільки в особистому, але й професійному житті. Завдяки регулярній онлайн-соціалізації зростає відчуття належності до студентського колективу, удосконалюється низка компетенцій, пов'язаних з груповою взаємодією (когнітивна гнучкість, емпатія, взаємодопомога, довіра, емоційна підтримка, налагодження особистих стосунків та ін.). Позитивні реакції викладача та одногрупників на повідомлення заохочує невпевнених у собі студентів до участі у груповій діяльності та удосконалення їхніх комунікативних вмінь [18, с. 2113].

Для того, щоб належно позиціонувати себе у віртуальному соціумі, студенти повинні підвищувати свій рівень медіакультури. Зокрема, вкрай важливими є вміння критично сприймати й аналізувати повідомлення, ефективно опрацьовувати великий обсяг інформації, дотримуватися культури спілкування у мережі, опановувати та доречно використовувати мовні та електронні засоби. Мовна тактовність і ввічливість, що є ключовими рисами привабливої цифрової особистості [8], є стандартом спілкування за будь-яких обставин. Ці риси формуються у курсі вивчення спеціальних дисциплін рідною та іноземною мовою, а також засвоюються у міру залученості до професійних мережевих спільнот.

Ефективність комунікації у мережі значним чином залежить від правильного розуміння контексту, який часто може бути неповним або незрозумілим. Відповідно завдяки освоєнню різних стилів і жанрів та постійній мовній практиці удосконалюється вміння письмово формулювати думку. Саме нецифрові компетентності, дотичні до мовно-психологічного образу користувача, а ще свідоме ставлення до власного цифрового сліду гарантують ефективний обмін ідеями та отримання позитивних емоцій від спілкування.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Сучасна практика використання месенджерів в освітньому процесі ґрунтується на низці переваг, завдяки яким забезпечується доступ до різноманітних ресурсів та змінюється характер взаємодії між викладачем і здобувачем, а також всередині студентського колективу. Серед технічних характеристик насамперед вказують на глобальне охоплення, простоту у використанні, забезпечення одночасної миттєвої взаємодії багатьох учасників групової бесіди, синхронність та асинхронність комунікації, поширення файлів, посилань на медіаресурси. Ці та інші переваги надають можливість

здійснювати багатофункціональну комунікативну діяльність у групових месенджерах.

Аналіз особливостей самоідентифікації здобувачів у віртуальному середовищі й надалі залишатиметься актуальним напрямком наукового дослідження, адже онлайн-профілі певною мірою

характеризують світогляд, особисті уподобання та є показником індивідуального вибору. Дослідження цифрової діяльності у довгостроковій перспективі є показовим з погляду відстежування динаміки змін, а також факторів, що спричинили їх появу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ковальова А. КНУ імені Шевченка та «Могилянка» почали обмежувати використання Telegram – деталі рішення. 2024. 20 листопада. URL: <https://ain.ua/2024/11/20/u-knu-obmezili-telegram/> (дата звернення: 24.01.2025)
2. Лебедєва С.Л., Лебедєв М.К. Месенджер Telegram як основний і додатковий канал комунікації в освітньому процесі. *Інформаційно-комунікаційні технології в освіті*. 2022. Вип. 54. Т. 2. С. 193–195. <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2022/54.2.38>
3. Макаров З. Ю., Момот А. В., Демченко, О. М. Оцінювання впливу чат-бесід на залученість та успішність здобувачів вищої освіти. *Педагогічна Академія: наукові запуски*. 2024. Вип. 5. <https://doi.org/10.57125/pedacademy.2024.04.29.07>
4. Харитонов О.І., Харитонов О.Є. Цифрова людина, цифрова особа та цифрова особистість: до проблеми співвідношення. *Часопис цивілістики*. 2023. Вип. 49. С. 5–13.
5. Asmaak S., Nayan, S., & Osman, N. Constructing identity through Facebook profiles: Online identity and visual impression management of university students in Malaysia. *Procedia – Social and Behavioral Science*. 2012. 65. P. 134–140. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.11.102>
6. Avci, H., & Adiguzel, T. A case study on mobile-blended collaborative learning in an English as a foreign language (EFL) context. *International Review of Research in Open and Distance Learning*. 2017. 18(7), P. 45–58. <https://doi.org/10.19173/irrodl.v18i7.3261>.
7. Bouhnik, D. & Deshen, M. WhatsApp Goes to School: Mobile Instant Messaging between Teachers and Students. *Journal of Information Technology Education: Research*. 2014. Vol. 13. P. 217–231. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2006.11.017>
8. Graham, S. L. Disagreeing to agree: conflict, (im)politeness and identity in a computer-mediated community. *Journal of Pragmatics*. 2007. 39 (4). P. 742–759. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2006.11.017>
9. Ho, V. Constructing identities through request e-mail discourse. *Journal of Pragmatics*. 2010. 42. P. 2253–2261. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2010.02.002>
10. Le Roux, D. & Parry D. An exploratory investigation of the use and effects of academic instant messaging groups among university students. *Educational and Information Technologies*. 2022. 27. P. 1055–1080.
11. Merunková, L. & Šlerka, J. Goffman's theory as a framework for analysis of self presentation on online social networks. *Masaryk University Journal of Law and Technology*. 2019. Vol. 13: 2. P. 243–276. <https://doi.org/10.5817/MUJLT2019-2-5>
12. Pimmer, C. & Rambe, P. The Inherent Tensions of “Instant Education”: A Critical Review of Mobile Instant Messaging. *International Review of Research in Open and Distance Learning*. 2018. 19 (5). P. 218–237. <https://doi.org/10.19173/irrodl.v19i5.3765>
13. Poláková, P. Use of a mobile learning application in the process of foreign vocabulary learning. *Procedia Computer Science*. 2022. Vol. 207. P. 64–70. <https://doi.org/10.1016/j.procs.2022.09.038>.
14. Roman, P., Ballesteros, C., & Noguera, M. Academic whatsapp groups as alternative communication and motivation systems in higher education. *Revista Espacios*, 2018. 39 (10).
15. Schindler, J., Bartsch, A., Bürgel, C., & Rockenstein, C. “Check this out! ☺”: Collective functions of instant messaging about media content. *New media & Society*, 2024. 0(0). <https://doi.org/10.1177/14614448241262808>
16. Tang, Y., Hew, K.F. Effects of using mobile instant messaging on student behavioral, emotional, and cognitive engagement: a quasi-experimental study. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*. 2022. 19 (3). <https://doi.org/10.1186/s41239-021-00306-6>
17. Willemse, J. J. Undergraduate nurses' reflections on whatsapp use in improving primary health care education. 2015. *Curationis*. 38(2), 1512. <https://doi.org/10.4102/curationis.v38i2.1512>
18. Yammanuru, P., Reddy, & Khan, Z. Online social networks and their influence. *International Journal of Research Publication and Reviews*. 2022. Vol. 3, No 6. P. 2113–2115. <https://doi.org/10.55248/gengpi.2022.3.6.53>

Kovalova Olena Borysivna,
ORCID ID: 0000-0003-1414-776X
Lecturer, Department of the English Language
for Humanities,
National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

THE ROLE OF CASE METHOD IN TEACHING FUTURE MANAGERS A FOREIGN LANGUAGE

РОЛЬ КЕЙС-МЕТОДУ В НАВЧАННІ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

The article aims at researching the role and expediency of using the case method while teaching future managers a foreign language. The research is based on the work of the scientists who contributed to studying the topic of implementation the method and its effect on developing the students' both language and soft skills during the educational process. During the research, it was found that there were many different opinions on the feasibility of introducing case technology into the educational process of Ukrainian higher education. Some scientists deny such feasibility, motivating this by the fact that a student is not able to work using several types of educational activities at the same time or working simultaneously with a whole package of educational materials. Others argue that this type of training motivates students' educational activities, forms a positive interest in learning in them. Therefore, the main objectives of the article are revealing the essence of case technology; and development of the main provisions for the implementation of case technology in the process of educational and cognitive activity in the training of future managers in the humanitarian disciplines, in particular foreign languages, as a means of forming the professional competence of the above-mentioned subjects of the educational process. As a result, it is concluded that the case method is by its nature an intensive method, has good prospects for application in the process of teaching a foreign language to students of higher education, at the same time, requires thorough creative training of both teachers and students. Students of different levels can be involved in cases, but the most effective work occurs at the average and high levels of foreign language proficiency. Among the shortcomings, one can note the situation of insufficient professional training of junior students, who are usually taught a professional foreign language course.

Key words: case method, teaching a foreign language, teaching future managers, forming foreign language competence, developing soft skills.

Метою статті є дослідження ролі та доцільності використання кейс-методу під час навчання майбутніх менеджерів іноземній мові. Дослідження базується на роботі вчених, які зробили внесок у вивчення теми впровадження методу та його впливу на розвиток як мови, так і навичок спілкування студентів під час навчального процесу. У ході дослідження виявилось, що існує багато різних думок щодо доцільності впровадження кейс-технологій у навчальний процес української вищої школи. Деякі вчені заперечують таку доцільність, мотивуючи це тим, що студент не може працювати, використовуючи декілька видів навчальної діяльності одночасно або працюючи одночасно з цілим пакетом навчальних матеріалів. Інші стверджують, що такий вид навчання мотивує навчальну діяльність студентів, формує в них позитивний інтерес до навчання. Тому основними завданнями статті є розкриття сутності кейс-технології; та розробка основних положень щодо впровадження кейс-технології в процес навчально-пізнавальної діяльності під час підготовки майбутніх менеджерів з гуманітарних дисциплін, зокрема іноземних мов, як засобу формування професійної компетентності вищезазначених суб'єктів. навчального процесу. У результаті зроблено висновок, що кейс-метод за своєю природою є інтенсивним методом, має добрі перспективи застосування в процесі навчання іноземної мови студентів вищої освіти, водночас потребує ґрунтовної творчої підготовки обох викладачів. та студентів. До кейсів можуть залучатися студенти різного рівня, але найбільш ефективна робота відбувається на середньому та високому рівнях володіння іноземною мовою. Серед недоліків можна відзначити ситуацію з недостатньою професійною підготовкою здобувачів молодших курсів, яким, як правило, викладається професійний курс іноземної мови.

Ключові слова: кейс-метод, навчання іноземної мови, навчання майбутніх менеджерів, формування іншомовної компетенції, розвиток soft skills.

Problem statement. The list of components of education of a modern person necessarily includes the ability to speak a foreign language. Therefore, teaching English to students of higher education institutions remains a relevant issue at the moment. The concept of the development of the English language in the sphere of higher education notes that «Ukraine recognizes... English as a key competence in the conditions of integration and globalization of the economy, a tool of international communication, a means of joining the European educational, scientific and professional space, a condition for effective integration and a factor of economic growth of the country». The need to obtain knowledge and practical skills in this area is understood not only by university teachers, but also by students themselves, who today expect to receive as a result of their studies such knowledge that will really help them in future employment. This goal increases the motivation of future specialists to study foreign languages, and especially English, and at the same time increases their requirements. Teachers need to use modern methods that help to connect academic learning with practice.

Modern development of the higher education system requires the relevant institutions to radically change their curricula. Ukraine's accession to the Bologna Convention necessitates the transition of higher education from theoretical-practical to practical-theoretical aspects of training future specialists. Society's requirements for the ability of young specialists to make decisions quickly, navigate in any situations, act unconventionally and actively determine the reorientation of education from general to more specialized. The relevance of applying the latest methods and technologies for training students, future managers, also lies in the fact that many new subjects, mainly specialized, appear.

In the process of forming students' foreign language competence, among various teaching methods, the case method is highlighted, which, is considered to be one of those methods that helps achieve the set goal.

Among modern Ukrainian developments in the methods of training future managers, one of the leading places is occupied by the implementation of case technology. There are many different opinions on the feasibility of introducing case technology into the educational process of Ukrainian higher education. Some scientists deny such feasibility, motivating this by the fact that a student is not able to work using several types of educational activities

at the same time or working simultaneously with a whole package of educational materials. Others argue that this type of training motivates students' educational activities, forms a positive interest in learning in them. Therefore, it is expedient to set the goal of substantiating the feasibility of introducing case methods into the training of Ukrainian managers based on the similar experience of American teachers and researchers.

Literature Analysis. For the first time, the method of situational analysis, or cases, was developed by Harvard Business School. Later, it spread both abroad and in Ukrainian higher education institutions, but was associated with business management methods. These issues were covered by A. James, R.K. Jean and M.R. Linders. P. Dale in his work in *The Internet TESL Journal* [3, p. 37] analyzes different types of cases. General concepts, methodology, types of cases and the process of formation of this method in Ukraine are considered by Yu. Surmin and E. Mikhailova. O. Burba, N. Denisova, T. Smolyanska develop catalogs of educational cases and situational exercises in the field of "Public Administration" [7, p. 20].

The objectives of the article are to research and analyse the role of case method implementation while teaching future managers to master a foreign language and its effect on both improving their language level and developing their soft skills. The article also aims at revealing the essence of case technology; and development of the main provisions for the implementation of case technology in the process of educational and cognitive activity in the training of future managers in the humanitarian disciplines, in particular foreign languages, as a means of forming the professional competence of the above-mentioned subjects of the educational process.

Discussion of the main material. The concept of "case technology" came to our pedagogy from American. Case (from English case – box, case, bag) means "comprehensive active study of the material, both under the guidance of a teacher and in group, in order to obtain as much information as possible from the problem being studied, for analysis and adoption of the optimal solution to the practical situation" [1]. It should be noted that neither in Ukrainian nor in Western pedagogy there is a clear definition of case technology, although the model itself is developed quite well. In American pedagogy, two types of case tasks are distinguished: "small case" (tasks arranged on one page, containing a description of the situation with a minimum of qualitative and quantitative

information on the problem) and “general case” (tasks containing extended and detailed information). Some scientists also include such a type of work as jigsaw (from the English jigsaw – puzzle) as case tasks. This is a task that contains confusing information about the research problem and which students must solve, based on the previous database, their own experience and practical intuition.

Case technology has been developed for at least two centuries. Although jigsaws began to be introduced in 1762 by the English artist John Spilsbury for the study of geography and graphics, now jigsaws are also used in the study of foreign languages, in particular English. Western teachings have contributed to the development of case studies: J. Erskine, M. Linders, P. Hutchings, R. Lewis, R. Merry, J. Reynolds, M. Stanford and many others. Among domestic teachers, M. Smetansky, V. Galuziak, V. Korol and some others have addressed this problem at one time. All scientists argue that any case task should develop students’ creative abilities, be professionally oriented, have a scientific basis and connections with other subjects studied by the student. Case methods, when used correctly, are closely intertwined with problem-based learning, small group learning, and independent work of students [3, p. 38].

The first stage of implementing case methods is to identify conditional typological groups of students according to their independent learning skills. In further work, this will allow us to prepare tasks of appropriate complexity for each such group. As a rule, it is customary to divide students into three conditional typological groups: “strong” (students with formed and developed skills and abilities for independent learning), “average” (students with formed but undeveloped skills and abilities to learn independently) and “weak” (students in whom such skills and abilities are not formed). For the first group, we prepare tasks of a creative and inventive nature, for the second – of a partially exploratory nature, and for the third – of a reproductive and familiarization nature. This is how we individualize learning, orient the educational process to a specific individual, with their individual abilities and skills. The second stage of combining case methods and independent work of students is determining the goals of introducing this type of work into the educational process. At this stage, each teacher determines what goal he plans to achieve as a result of the work. The general goal is to acquire new knowledge, develop new skills and practical skills when working on a particular

topic or section. The next stage is the preparation of material, technical and methodological and informational support for students’ educational activities. For the latter, appropriate workplaces should be created, methodological instructions and guidelines for completing case tasks should be developed. Then a schedule and forms of a system for monitoring students’ independent educational activities are developed, the organization and nature of consultations are planned.

Directly, case tasks for the educational and cognitive activities of future economists in English can be theoretical (provisions of language grammar), theoretical-practical (study of language aspects and their application in practice), purely practical (solving certain practical language situations) and interdisciplinary (combining the study of a foreign language with professional training of future specialists). Currently, all but the first are used due to the fact that no theory can be separated from practice, otherwise it will be knowledge that is “hanging in the air”. Case tasks should be designed for careful study and processing by an individual student, then comparison of results in a small group (6–8 students) and a final “plenary” discussion in a large group (academic group or specialty stream). As we can see, the main work is done individually, hence independently. Therefore, it is important that the student, working independently, manages to achieve the result that is closest to the correct one. To do this, in addition to attending consultations and lectures by the teacher, it is necessary to constantly improve the theoretical and practical level by studying the main and additional literature, to conduct constant searches on the Internet, comparing the knowledge gained in printed sources with the latest knowledge of the world wide web. According to R. Merry, when using the case method, the student focuses his educational activities on a joint or individual search for a solution to the task, and not on perceiving and reproducing the knowledge already prepared and transmitted by the teacher.

As noted in the European recommendations on language education, in terms of communicative competence, this type of learning focuses on certain lexical fields of the linguistic component (for example, presentation and description) and some sociolinguistic norms. Case method in foreign language teaching is used to place students in simulated situations related to their main subject of study. The goal is to motivate them to speak a foreign language while solving problems that interest the students or are related to their future profession.

The teacher using this method must carry out some preparatory work, which is complicated by the need to involve purely professional material from other specialties, but brings the work to related professional facets that the student needs in his future profession. First, the necessary lexical material is provided and the problem as a whole is introduced, the main question is highlighted and proposals are formed, which are put forward by groups of students. The proposed solutions are analyzed and the most optimal one is selected. And in the end, the activity is evaluated by students and the teacher.

This type of work is the most effective with students with intermediate and advanced levels of proficiency in a foreign language. However, since it is possible to use home-made materials, students of different levels can participate in the work.

Researchers of the case method note the importance of maintaining team spirit during the case – this can increase the level of the final result. It is also necessary to clearly outline the plan for the case, distribute roles. During the presentation, the need to involve as many participants as possible is justified, and diagrams of the distribution of roles in the presentation are provided [2, p. 391].

To combine the case method and independent work of students, it is only necessary to provide the latter with opportunities for individual creativity, without limiting them to the framework of the program material. The teacher only needs to direct the students' activities in the right direction, correct mistakes in a timely manner, warn against making false steps in research, and promptly, without delay, carry out control and evaluation of the results of student work.

In order to achieve positive results in the educational process and to activate student activity, the tasks should contain real or close to real professional tasks related to a foreign language. For example, we offer the following case tasks to 4th-year students: “You work as an international relations consultant at a company that manufactures agricultural machinery units. Your company received a fax from an American corporation that would like to purchase some of your company's products (specify specific types of products). The director has set you the task of preparing a fax response with price lists

and terms of cooperation using Incoterm data. To complete the task, you are given... (indicate the time for completing the task)”; or “Representatives from... (indicate the name of the corporation, company) are coming to a company that deals with export-import trade operations. You have been invited to translate at a meeting of delegations. Your task is to prepare a 15–20 minute report on the export-import legislative situation in Ukraine in English and a 15–20 minute report on the import-export laws of... (name of the country whose representatives are part of the foreign delegation). The report should be ready for approval by the representatives of the parties meeting during... (indicate the time for preparation)”. This type of task develops the professional competence skills of future economists, encourages them to search for additional information on the Internet, in the library, expands their dictionary of foreign words of professional vocabulary, develops skills in grammar and business English.

Conclusions and possibility of the future research. Therefore, case technology, as a universal means of developing students' creative abilities, can be safely used in organizing and planning the educational training of future managers, and it will also contribute to the development of independence in learning; case tasks in this case should be scientifically sound, professionally interesting, have an individual character (be complex, simple), encourage students to search for additional sources of information, and have interdisciplinary connections.

Thus, it can be concluded that the case method is by its nature an intensive method, has good prospects for application in the process of teaching a foreign language to students of higher education, at the same time, requires thorough creative training of both teachers and students. Students of different levels can be involved in cases, but the most effective work occurs at the average and high levels of foreign language proficiency. Among the shortcomings, one can note the situation of insufficient professional training of junior students, who are usually taught a professional foreign language course.

Obviously, the issue of using the method and developing interesting cases for students of various specialties requires further theoretical and practical developments.

BIBLIOGRAPHY:

1. Arboleda-Arboleda A., & Castro-Garcés, A. Y. Fostering Language Learning in the University EFL Class-room through Literature: A Task-Based Approach. *Gist Education and Learning Research Journal*. No. 19 (July – December, 2019). P. 101–127.
2. Cinque M. Soft skills development in European countries. *Tuning Journal*. 2016. № 2. С. 389–427.
3. David Thomas, Case studies for ELT: a source of motivation. *Approches pratiques de l'enseignement des langues de spécialité*. Vol. XXII. # 2. 2003. P. 59–37. URL: <https://journals.openedition.org/apliut/3730?lang=en>
4. Haselberger D. *Mediating Soft Skills at Higher Education Institutions: Guidelines for the design of learning situations supporting soft skills achievement*. California: Modes, 2012. 133 с.
5. Mosquera I. Ideas to bring soft skills into the English classroom. *British Council. Teaching English 2019: веб-сайт*. URL: <https://www.teachingenglish.org.uk/blogs/>
6. Сурмін Ю. П. Кейс-метод: становлення та розвиток в Україні. *Вісник НАДУ*. 2015. № 2. С. 19–28.

Kocherhina Svitlana Stanislavivna,

ORCID ID: 0009-0008-7768-2974

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Language

and Humanitarian Disciplines,

LLC "Technical University "Metinvest Politechnika"

Khoroshailo Olena Stanislavivna,

ORCID ID: 0000-0002-4193-6804

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Language

and Humanitarian Disciplines,

LLC "Technical University "Metinvest Politechnika"

THE FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCIES IN TECHNICAL HIGHER EDUCATION STUDENTS IN THE PROCESS OF LEARNING FOREIGN LANGUAGES

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ТЕХНІЧНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ

This article is devoted to the problem of developing communicative competences among students of technical specialties when learning a foreign language, which is extremely important in the modern globalized world. The authors consider the key aspects of communicative competence, namely: grammatical, sociolinguistic, discursive, and strategic, offering a variety of practical tasks and tools for their development.

The article defines the main concepts, emphasizing the importance of not only having grammatical knowledge but also the ability to use a foreign language in various social and professional contexts for students. Subsequently, some methods and exercises for improving grammatical competence are considered, including gap-filling tasks, using conditional sentences, describing technical processes, debates and translation.

The authors pay special attention to the development of sociolinguistic competence. They offer tasks that simulate real situations of professional communication, such as negotiations with international colleagues, culturally conditioned presentations, and analysis of speech acts, and the development of business correspondence.

The article also covers aspects of the development of discursive competence. It offers exercises on creating coherent and logical texts, describing technical processes, and writing instructions and technical reports. The importance of the ability to build clear arguments and propose solutions through group discussions is especially emphasized.

Finally, strategic competence is considered and tools are proposed for developing the ability to compensate for language deficiencies, such as: paraphrasing games, clarification tasks, situational exercises, role-plays, and the use of visual aids.

In general, the authors provide a comprehensive approach to the development of communicative competences when learning a foreign language, offering a wide range of practical tasks aimed at forming the skills necessary for successful professional activity in the technical field. It emphasizes the need to integrate grammatical knowledge, social awareness, logical thinking and strategic communication skills.

Key words: professional communication, integration into the international community, globalization, communicative competence, foreign language.

Дану статтю присвячено проблемі розвитку комунікативних компетентностей у студентів технічних спеціальностей при вивченні іноземної мови, що є вкрай важливим в умовах сучасного глобалізованого світу. Автори розглядають ключові аспекти комунікативної компетентності, а саме: граматичну, соціолінгвістичну, дискурсивну та стратегічну, пропонуючи різноманітні практичні завдання та інструменти для їх розвитку.

Стаття визначає основні поняття, підкреслюючи важливість володіння студентами не тільки граматичними знаннями, але і вмінням використовувати іноземну мову в різних соціальних та професійних контекстах. Розглядаються методи та вправи для покращення граматичної компетенції, включаючи завдання на заповнення пропусків, використання умовних речень, опис технічних процесів, дебати та переклад.

Особлива увага авторами приділяється розвитку соціолінгвістичної компетенції. Пропонуються завдання, які моделюють реальні ситуації професійного спілкування, такі як переговори з міжнародними колегами, культурно-обумовлені презентації, аналіз мовленнєвих актів та розробка ділового листування.

Стаття також охоплює аспекти розвитку дискурсивної компетенції. Пропонуються вправи на створення зв'язних та логічних текстів, опис технічних процесів, написання інструкцій та технічних звітів. Особливо підкреслюється важливість вміння будувати чіткі аргументи та пропонувати рішення в рамках групових дискусій.

Насамкінець, розглянуто стратегічну компетенцію та запропоновано інструменти для розвитку вміння комунікувати мовні недоліки, такі як: ігри з перефразування, завдання з уточнення, ситуаційні вправи, рольові ігри та використання візуальних засобів.

Загалом, автори надають комплексний підхід до розвитку комунікативних компетентностей при вивченні іноземної мови, пропонуючи широкий спектр практичних завдань, спрямованих на формування навичок, необхідних для успішної професійної діяльності в технічній сфері. Він акцентує увагу на необхідності інтеграції граматичних знань, соціальної обізнаності, логічного мислення та стратегічних комунікативних навичок.

Ключові слова: професійна комунікація, інтеграція в міжнародну спільноту, глобалізація, комунікативна компетенція, іноземна мова.

Problem statement. The formation of communicative competencies in the process of learning foreign languages among students of technical universities is a complex task that requires the implementation of effective pedagogical technologies and approaches. Despite the considerable number of studies dedicated to this topic, significant differences exist in the methods and approaches used by Ukrainian and international educators. This raises the need for the systematization and analysis of existing research to identify the most effective methods and approaches for developing communicative competencies.

Analysis of recent research and publications. The studies of Ukrainian and international scholars such as N.Aristova [7], A.Ptushka [9], H.Troian [10], N.Lukianchuk [8], John M. Swales [5], Esther Usó-Juan [6], and Ken Hyland [3] emphasize the importance of developing communicative competence in technical university students while learning foreign languages. Ukrainian researchers focus on fostering professional communication skills within the context of technical disciplines and preparing students for work in international environments. International scholars, particularly Swales and Hyland, highlight academic and scientific writing as well as genre analysis, which are crucial for communication in technical fields. According to their works, integrating linguistic and content-based skills proves to be an effective method for achieving a high level of communicative competence.

The aim of the article. The aim of this article is to analyse scientific publications by Ukrainian and international educators on the development of communicative competencies in technical university students during foreign language learning, as well as to identify effective methods and approaches to enhance this process.

Presenting main material. Modern society has very high demands for the level of communicative

competencies of specialists, including graduates of technical universities. In the context of globalization and integration into the international professional community, knowledge of a foreign language has become one of the obligatory requirements for professional training. This situation is complicated by the fact that students of technical specialties face problems with foreign languages, mainly due to a lack of time and motivation and the peculiarities of their educational activities.

Thus, the importance of this research is triggered by the requirement for a detailed review of scientific publications on this subject to find out best practices and developments applicable to educational practices in technical universities.

An American linguist Dell Hymes first introduced the concept of communicative competence in 1966 in response to the limitation of the traditional approach to language study that focused exclusively on grammatical competence [8]. According to Hymes, successful communication requires knowledge of how and when to use certain structures in the language on appropriate social occasions. He presented an idea that would highlight effective usage considering the cultural and social aspects.

Jürgen Habermas, a European scholar, helped a lot in making the idea of communicative competence [2]. Habermas saw communicative competence as part of a bigger picture in his theory of talking actions, where it is key for getting to know each other and working together in society.

John M. Swales discusses the possibility of developing communicative skills through a study of genres of academic and scientific writing in English for students of technical disciplines [5].

Esther Usó-Juan and Alicia Martínez-Flor discuss modern approaches to developing the four language skills and communicative competence for students of varied disciplines and more specifically for those in technical fields [6].

Ken Hyland analyses the strategies for teaching English for academic purposes that can greatly assist technical university students in improving their communicative competence [3].

Ukrainian scholars have also explored this subject considerably. Natalia Lukianchuk and Natalia Klymova concentrated on pedagogical aspects of fostering communicative competence among students and schoolchildren [8]. N. O. Aristova examined the conformation of communicative competencies in future specialists of different fields [7].

Multitudinous studies specifically address the development of communicative competence among technical university students during foreign language literacy.

G. V. Troian highlights the significance of fostering professional competence among technical students to meet modern labour market demands and ameliorate proficiency in both native and foreign languages for effective transnational communication [10].

A. S. Ptushka examines modern tutoring styles and tools designed to enhance the effectiveness of forming foreign language communicative competence among technical university students [9]. The study emphasizes maintaining situations of cognitive interest during students' independent work on foreign languages.

These studies give precious perceptivity and methodological recommendations for developing communicative competencies among technical university students during foreign language literacy.

The results of these studies are a precious base for the development of effective styles of learning a foreign language for students of technical specialties, which contribute to the development of their communicative competence. For a better understanding of this conception, let us turn to the model proposed by Michael Canale and Merrill Swain, which distinguishes grammatical, sociolinguistic, discursive and strategic factors of communicative competence [1]. Grounded on these factors, we propose to consider a number of practical tasks related to the development of communicative competence when learning a foreign language in the conditions of a technical university.

Using our experience of tutoring foreign languages in a technical university, we would like to propose a series of practical task exemplifications for developing each of these competencies.

Grammatical competence is knowledge of grammar, vocabulary, phonology, and spelling of the language. Effective tasks for developing this competence include:

1. Filling in the gaps in specialized text: Propose students a specialized text (e.g., instructions, equipment descriptions, specialized reports) with gaps that need to be filled using the correct grammatical forms, for illustration:

- If – clauses for describing equipment operating conditions: If the pressure exceeds the limit, the system, (to shut down) automatically.

2. Describing specialized processes: Ask students to describe a production process or how a machine works, using the passive voice, for illustration:

- The metal is heated to a specific temperature, and then it is melded into the required shape.

3. Grammatical debates: Organize a discussion on topics similar to: If we apply new technologies, what will be to the environment? or What would be if renewable energy sources were used in all industries?

4. Translating technical sentences from the native language into English: Give students sentences containing technical terms, for example:

- Divagation from norms leads to system malfunctions.

5. Role-playing. Specialized Presentation

- Ask students to prepare a presentation where they describe a new specialized device, using Present Perfect for describing achievements (e.g., We've improved the effectiveness by 20%) and Future Simple for predictions (e.g., This device will reduce energy consumption.)

6. Rephrasing sentences:

- Give students a specialized text containing sentences that they need to rewrite in different words, using indispensable grammatical structures, for example:

The machine cannot operate without regular conservation. → Regular maintenance is necessary for the machine to operate.

7. Writing instructions

- Students are to write a manual for operating equipment, for example: Turn on the power. Ensure the settings are correct. You must not open the panel during operation.

8. Grammatical quests: Create a quest, where each stage requires a grammatical answer, for example:

- Find the error in the judgment. The data was reused precisely and the results have been verified.

- Transform the sentence: We are developing a new prototype (Passive voice).

II. Sociolinguistic competence is the competence to use and understand language in different social surroundings, taking into account social morals, cultural traditions, and the specifics of the

communication situation. Tools for developing sociolinguistic competence may include:

1. Role Play:

- Communication with international colleagues.

One student plays the part of an engineer agitating a specialized design with a co-worker at an international conference. Another student plays the part of a director with whom the design budget needs to be discussed. In the first case, formal language should be used, while in the alternate, semi-formal language is needed.

2. Culturally – Driven Presentations:

- Ask students to prepare a presentation on the topic: Business Communication Practices in Different Countries (e.g., Communication in Germany, Japan, or the USA). During the discussion, punctuate how cultural factors affect communication strategies.

3. Speech Act Analysis. Provide students with a set of situations:

- Write a polite request to a professor (formal style).

- Discuss a problem with a co-worker (neutral style).

- Ask for help from a friend (informal style).

- Ask students to compare their responses and identify the verbal structures used in each case.

4. Business Negotiation Simulation

- Divide students into two groups: suppliers and customers of technical equipment. Their task is to conduct negotiations, using applicable speech formulas (e.g., We appreciate your offer, but, could you clarify the delivery terms?). Encourage students to concentrate on using polite language, applicable formal expressions, and negotiating strategies in both written and oral forms.

5. Case Study: Resolving a Conflict Situation

- Provide students with a case, for example: on an international project, a specialized error has passed, and both parties are condemning each other. Their task is to discuss the issue in groups and produce an action plan for peaceful resolution, using polite expressions (e.g., Let's find a result together..., We need to address this issue constructively...). Focus on tutoring students on how to handle conflict in a professional and culturally sensitive manner while maintaining effective communication.

6. Business Correspondence Writing

- Write an official email request to a partner company. Students are assigned to compose a formal email to request information or explanation from a partner company.

- Write an internal memo to colleagues reminding them about a design deadline. Students

will produce a short internal memo emphasizing the urgency of meeting the design deadline.

- Discussion: After completing the tasks, students should discuss how the style and tone of the communication change depending on the recipient. They should dissect the differences in formality, wording, and approach when writing to external business partners versus internal colleagues.

7. Group Discussion

- Environmental inventions. Ask students to imagine they are part of a team of international experts agitating for a new technology aimed at reducing emigration. Each group should propose a result, taking into account different perspectives and artistic approaches to addressing environmental issues. After the discussion, students should reflect on how cultural differences affect their approaches to problem solving and how these differences could affect the perpetration of the proposed technology in different regions.

III. Discourse Competence is the competence to make speech coherently and logically, icing its consonance and cohesion. To ameliorate this skill, the following tools can be used:

1. Description of a Technical Process or Equipment Operation

- Choose a technical process (e.g., the operation of a solar panel or a 3D printer). Ask students to explain how this process works, using logical connectors (e.g., first, also, next, eventually). This task can be performed either orally or in writing.

2. Writing Instructions

- Ask students to produce instructions for setting up software or operating a specialized device. Focus on the sequence of way and the use of applicable connectors (e.g., make sure to, in case of, as soon as).

3. Creating a Technical Report

- Ask students to write a report on the results of testing new equipment or technology. The text should include an introduction, problem description, methods, results, and conclusions. Encourage the use of expressions for text structuring, similar as: This report aims to..., The results indicate that...

4. Discussion: Solving a Technical Problem:

- Imagine a situation: a specialized problem has arisen in the product process (e.g., equipment overheating). Students are to discuss possible causes, suggest results, and justify their choices.

The task encourages the use of constructions similar as: One possible reason could be..., To address this..., We propose....

5. Comparing Alternative Technologies

- Ask students to compare two technologies (e.g., traditional machines vs. electric motors). They should

punctuate the advantages, and disadvantages, and draw a conclusion, using connectors similar to: on the one hand, on the other hand, thus.

6. Text Analysis and Summary Creation

- Provide students with an article on a technical issue. Ask them to produce a brief summary, pressing the crucial points. Discuss which expressions help structure the text, similar as: the main point is., the author suggests that.

7. Creating a Project Presentation

- Ask students to prepare a presentation on the content of enforcing a new technology in their field. Pay attention to the structure preface, main body, and conclusion. Recommend using expressions like: Let's start by, The coming step is., In conclusion.

8. Writing an Email:

- Give a script where the student needs to write an email to his partner who's requesting information about the technical specifications of a product. Students should write a clear and logical text, using polite formulas and structure (introduction, main body, and conclusion).

9. Creating a Dialogue: Interview with a customer

- One student plays the part of a customer who wants to learn about the specialized details of a product, while the other plays the part of a technical consultant. The dialogue should be structured and use constructions similar to: Let me explain..., To clarify..., we offer....

10. Interactive Game: Problem Solving

- Students are given a case with a specialized problem (e.g., failure in the operation of an automated system). In groups, they must discuss and present a result, easily stating their arguments and conduct.

IV. Strategic competence is the competence to compensate for gaps in knowledge or misconstructions using communication strategies similar as: paraphrasing, explanation, and the use of non-verbal means.

1. Game: Explain Another Word (Rephrasing Game)

- Give students specialized terms or generalities (e.g., circuit breaker, solar panel). Ask them to explain these terms without using the exact word, by using antonyms, exemplifications, or descriptions (e.g., It's a device that stops the inflow of electricity when there's a problem...). The other students must guess which term it is.

2. Asking for explanation

- Prepare a dialogue between students, where one side describes a complex specialized process. The other side should ask clarifying questions (e.g., Could you explain that in simpler terms?, What exactly do

you mean by...?). After the discussion, dissect the effectiveness of the strategies used.

3. Survival in a Technical Environment Game

- Give students a situation, similar to: You need to describe a machine malfunction to an engineer who is a native speaker, but you do not know all the words. They should use circumlocution strategies, similar to: describing, comparing, or demonstrating (e.g., It's the part of the machine that moves up and down).

4. Interactive Presentation

- Ask students to prepare a short presentation on specialized content. During the presentation, other students may ask questions or request explanations of unclear points. The presenter must snappily adapt, using strategic skills (e.g., providing exemplifications, simpler explanations, and circumlocutions).

5. Technical Problem Drawing Task

- One student is given a specialized problem (e.g., a broken conveyor belt). Their task is to explain this problem to another student using drawings and simple words, avoiding complex terms.

6. Limited Vocabulary Debate

- Choose a specialized content for discussion (e.g., the advantages of robotics).

Give each group a list of allowed words that includes introductory vocabulary, and enjoin the use of complex terms. Students must find indispensable ways to argue their positions.

7. Expert and Novice Role Play

- One student plays the part of a specialized expert explaining how a device works (e.g., a 3D printer). The other student is a novice who knows nothing about the technology. The expert must adapt their explanation, using simple words, exemplifications, and comparisons.

8. Word Replacement Challenge

- Give students a specialized text with stressed complex terms. Their task is to replace these words with antonyms, descriptions, or explanations. For illustration, rather than Automation, they can use – the process where machines do tasks automatically.

9. Incomplete Scenario Task

- Produce a script where some information is missing (e.g., part of the specialized specifications is unknown). Students must fill in the gaps using suppositions, questions, or suggestions. For illustration, they might say, I'm not sure..., but I suppose it might be....

10. Video Work: Reproducing the Explanation

- Show students a short video about a specialized process. Their task is to explain this process to their partner using their own words, drawings, or exemplifications if they do not know the specific terms.

Conclusions. Communicative competence is a multifaceted concept that encompasses not only language knowledge but also the competence to use it in different sociocultural surroundings. It remains pivotal for effective interpersonal and professional communication in the modern world.

The development of communicative competence among students of technical universities is a crucial task of modern advanced education, especially in the field of foreign language literacy.

In a world where globalization and technological progress demand international communication and collaboration, technical specialists must not only retain technical knowledge but also be able to communicate effectively both within their professional communities and beyond. Communicative competence ensures the competence to change ideas, unite effectively in international teams, present their own development, and achieve success in the professional field.

The development of communicative competences is particularly important in the study of foreign languages. Mastery of a foreign language not only expands access to scientific and specialized information but also promotes the development of intercultural communication skills, critical thinking,

and flexibility. Language proficiency enables students in specialized fields to interact effectively with partners from other countries, and share in transnational conferences, externships, and research projects.

The process of developing communicative competences includes the improvement of factors similar to grammatical accuracy, lexical richness, sociolinguistic perceptivity, the competence to engage in dialogue, and the adaptation of speech to different communicative situations. Practical foreign language assignments, discussions, role-playing games, and projects are effective methods for developing these skills. They allow students to use the language in real or nearly simulated situations, which helps consolidate the assimilation of language material and boosts their confidence in their communicative abilities.

Therefore, learning a foreign language becomes an important tool for forming communicative competence, which is a necessary condition for preparing competitive specialists in technical fields. The integration of communicative skills into professional training not only supports students' particular development but also facilitates their successful adaptation to the demands of the modern labour market.

BIBLIOGRAPHY:

1. Canale, M., & Swain, M. Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing. *Applied Linguistics*. 1. 1980. P. 1–47.
2. Habermas J. On the Pragmatics of Social Interaction: Preliminary Studies in the Theory of Communicative Action. MIT Press, 2002. 192 p.
3. Hyland, K. English for Academic Purposes. *The Routledge Companion to English Studies*. 1 ed. London, 2014. 13 p.
4. Hymes D. The ethnography of speaking. *The ethnography of communication*. The Hague, 1962. P. 99–138.
5. Swales J. Genre Analysis: English in Academic and Research Settings. Cambridge University Press. Cambridge, 1990. 260 p.
6. Usó-Juan E. and Martínez-Flor A. Current Trends in the Development and Teaching of the four Language Skills. De Gruyter Mouton. Berlin, 2006. 499 p. URL: <https://doi.org/10.1515/9783110197778>
7. Арістова Н. О. Інноваційні методи формування іншомовної комунікативної компетентності у вищій школі України. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Вип. 42. 2014. С. 183–185.
8. Лук'яничук Н. В. Теорія та практика підготовки педагогічних працівників до формування комунікативної компетентності обдарованих старшокласників з використанням інформаційних технологій: методичний посібник. ТОВ Інформаційні системи. Київ, 2011. 184 с.
9. Птушка А. С. Формування іншомовної комунікативної компетентності студентів технічних спеціальностей в умовах змішаного навчання. *Наукові записки кафедри педагогіки*. № 53. 2023. С. 46–56. URL: <https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-53-06>
10. Троян Г. В. Формування комунікативної компетенції у студентів технічних напрямків підготовки. *Матеріали XLV Науково-технічної конференції ВНТУ*. Вінниця, 2016. URL: <http://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-ininv/all-ininv-2016/paper/view/1304>

Лавриш Юліана Едуардівна,

ORCID ID: 0000-0001-7713-120X

доктор педагогічних наук,

професор кафедри англійської мови технічного спрямування № 2

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Галацин Катерина Олександрівна,

ORCID ID: 0000-0003-3297-8284

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри англійської мови технічного спрямування № 2

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Фещук Алла Михайлівна,

ORCID ID: 0000-0003-3683-099X

викладач кафедри англійської мови технічного спрямування № 2

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ІННОВАЦІЇ У МІЖКУЛЬТУРНІЙ ОСВІТІ: ДОСВІД ВІРТУАЛЬНИХ ОБМІНІВ

INNOVATIONS IN INTERCULTURAL EDUCATION: EXPERIENCE OF VIRTUAL EXCHANGES

Стаття присвячена аналізу потенціалу та методологічних аспектів впровадження віртуальних обмінів у процес іншомовної підготовки студентів технічних спеціальностей. В умовах глобалізації й цифровізації освіти віртуальні обміни набувають все більшого значення як інструмент міжкультурної комунікації, професійного зростання та розвитку мовних навичок. У ракурсі проблематики статті постає необхідність комплексного аналізу методології віртуального обміну, його впливу на розвиток професійних компетенцій, міжкультурної комунікації та готовності до роботи в міжнародному середовищі. Ці проєкти дозволяють студентам співпрацювати зі студентами з інших країн у рамках міжнародних віртуальних обмінів, вирішуючи реальні професійні завдання. Особливу увагу приділено моделям таких обмінів, як COIL (Collaborative Online International Learning) та телеколаборація, які забезпечують розвиток міжкультурної компетентності та ключових професійних навичок.

Дослідження базується на аналізі наукової літератури, документів, а також інтерв'ю з викладачами, які реалізували такі проєкти. На основі аналізу наукової літератури виявлено переваги віртуальних обмінів: розширення світогляду, покращення комунікативних навичок, підготовка до роботи у глобалізованому світі, розвиток професійних компетенцій і технічних навичок. Водночас визначено ключові виклики, серед яких технічні проблеми, мовні бар'єри та потреба у підготовці викладачів. Виокремлено основні етапи підготовки та проведення віртуальних обмінів.

Результати дослідження свідчать, що для ефективного впровадження віртуальних обмінів необхідно забезпечити якісну методичну підготовку викладачів, інтеграцію цих проєктів у освітні програми та створення національної платформи для координації обмінів. Не менш важливим є вибір актуальних тем для проєктів, а також можливості їх масштабування та довготривалого впливу на освітній процес. Зазначені рекомендації спрямовані на розвиток ключових компетенцій у студентів як майбутніх фахівців, здатних до співпраці у міжнародному середовищі.

Ключові слова: віртуальний обмін, міжкультурна комунікація, цифрові інструменти, колаборативне навчання, міжнародне середовище.

The article analyses the potential and methodological aspects of introducing virtual exchanges into the process of foreign language training of students of technical specialties. In the context of globalisation and digitalisation of education, virtual exchanges are becoming increasingly important as a tool for intercultural communication, professional growth and language skills development. In the context of the article, there is a need for a comprehensive analysis of the methodology of virtual exchange, its impact on the development of professional

competencies, intercultural communication, and readiness to work in an international environment. These projects allow students to collaborate with students from other countries in international virtual exchanges, solving real professional problems. Particular attention is paid to models of exchanges such as COIL (Collaborative Online International Learning) and telecollaboration, which ensure the development of intercultural competence and key professional skills.

The study is based on the analysis of scientific literature, documents, and interviews with teachers who have implemented such projects. Based on the analysis of the scientific literature, the benefits of virtual exchanges are identified: broadening of the worldview, improvement of communication skills, preparation for work in a globalised world, development of professional competencies and technical skills. At the same time, key challenges are identified, including technical problems, language barriers and the need for teacher training. The main stages of preparing and conducting virtual exchanges are highlighted.

The results of the study show that for the effective implementation of virtual exchanges, it is necessary to provide high-quality methodological training for teachers, integrate these projects into educational programmes, and create a national platform for coordinating exchanges. Equally important is the choice of relevant topics for projects, as well as the possibility of their scalability and long-term impact on the educational process. These recommendations are aimed at developing key competencies in students as future professionals capable of working in an international environment.

Key words: virtual exchange, intercultural communication, digital tools, collaborative learning, international environment.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації світ невпинно стає все більш інтегрованим. Наступні покоління повинні володіти необхідними компетенціями для вирішення глобальних проблем, які здебільшого є міжкультурними та міждисциплінарними. Участь у програмах віртуальних обмінів надає можливість ознайомитися з міжнародним середовищем та набути навичок міжкультурного спілкування.

Віртуальні обміни дозволяють отримати досвід реального міжкультурного спілкування та підготуватися до навчання або роботи в міжнародному середовищі. Проекти віртуального обміну не тільки допомагають подолати мовні бар'єри, але й створюють умови для розвитку різноманітних комунікативних навичок у безпечному та інтерактивному навчальному середовищі. Віртуальний обмін – це інноваційний підхід до вивчення мов, який дозволяє студентам з усього світу спілкуватися та співпрацювати онлайн. Така взаємодія передбачає партнерство студентів з різних іноземних освітніх установ, де викладачі в співпрацюючих установах розробляють завдання та проекти, які студенти виконують самостійно.

Аналіз наявних досліджень з проблеми. За останні два десятиліття віртуальні обміни, відомі також як телеколаборація [5, с. 91–109] або онлайн-культурний обмін [8, с. 21–66], набули визнання як інноваційний метод навчання іноземних мов. Його різновиди, такі як е-тандем [11, с. 41] та культурна телеколаборація [9, с. 2–4], дозволяють студентам не лише опановувати мовні навички, але й розвивати міжкультурну компетентність. Завдяки використанню комп'ютерних технологій та мережевого навчання, віртуальний обмін відкриває нові можливості для мовної освіти.

Мета нашого дослідження полягає у проведенні комплексного аналізу методології віртуальних обмінів, спрямованих на студентів технічних спеціальностей. Ми прагнемо дослідити, як такі обміни впливають на розвиток професійних компетенцій, міжкультурної комунікації та готовності до роботи в міжнародному середовищі. Крім того, ми плануємо оцінити ефективність різних моделей віртуальних обмінів та визначити оптимальні підходи для інтеграції їх у навчальний процес технічних університетів.

Для досягнення мети дослідження було обрано порівняльний дизайн, що дозволив детально проаналізувати особливості інтеграції та імплементації програм віртуального обміну та міжнародного колаборативного онлайн-навчання (COIL) в українському освітньому контексті. Методологія дослідження передбачала комплексний аналіз наукової літератури, аналіз документів та проведення емпіричного дослідження. Зокрема, було здійснено систематичний огляд публікацій та ініціатив в європейських та північноамериканських університетах, а також проведено аналіз документів українських вищих навчальних закладів, що реалізують такі програми. Для забезпечення валідності отриманих результатів було застосовано метод триангуляції даних, який включав аналіз документів, наукових досліджень та інтерв'ю з викладачами.

Виклад основного матеріалу. Вивчення колаборативного навчання та міжкультурного обміну стало важливим напрямком сучасної педагогіки, особливо у контексті глобалізації та цифровізації освіти. Різноманітні моделі віртуального обміну пропонують різні підходи до навчання. Однією з найпопулярніших є COIL (міжнародне колаборативне онлайн навчання), яка передбачає спільну

розробку навчальних програм викладачами з різних країн [12, с. 75–79]. Інша модель – телеколлаборація – більш зосереджена на розвитку мовних навичок через онлайн-взаємодію [10, с. 1–7]. Перевагами віртуальних обмінів експерти визначають:

1) розширення світогляду, адже спілкування зі студентами з різних культурних контекстів допомагає студентам зрозуміти різноманітність світу та сформуванню толерантне ставлення до інших;

2) розвиток комунікативних навичок, оскільки студенти мають виконати завдання спілкуючись в міжнародних командах;

3) розуміння організації глобалізованого світу, де міжнародна співпраця є ключовою;

4) фокус на професійному зростанні, співпрацюючи з однолітками з різних країн над спільними проектами, студенти отримують унікальний досвід та набувають таких професійних компетентностей як креативність, критичне мислення, лідерство та здатність працювати у міжнародній команді;

5) вдосконалення практичних технічних навичок коли студенти працюють над реальними інженерними проектами спільно зі студентами з інших країн. Така співпраця сприяє розвитку технічної компетентності, а також вмінню презентувати свої ідеї та захищати свою точку зору в міжнародному середовищі.

Дослідники методології міжнародного колаборативного навчання в Україні, Донченко [1] та Красуля [7], підкреслюють значущу роль колаборативного навчання у розвитку як індивідуальних, так і колективних компетенцій студентів. Так, Донченко [1] акцентує увагу на тому, що колаборативні методики сприяють формуванню критичного мислення, розвитку навичок командної роботи та підвищенню рівня залученості студентів до навчального процесу. Дослідниця зазначає, що інтерактивні завдання та спільні проекти стимулюють активну пізнавальну діяльність студентів, сприяючи глибшому засвоєнню навчального матеріалу. Красуля [7], у свою чергу, підкреслює міждисциплінарний характер колаборативного навчання та його потенціал для розвитку міжкультурної компетентності. Авторка наголошує, що спільна робота над проектами з однолітками з різних культурних контекстів дозволяє студентам не лише опанувати нові знання, але й розвивати навички толерантності, взаємоповаги та ефективної комунікації в багатокультурному середовищі. В обох дослідженнях наголошується на ролі викладача як фасилітатора, який створює

сприятливі умови для співпраці та взаємодії студентів.

Експерти з проведення та організації віртуальних обмінів [3; 6] зазначають, що методологія такого обміну базується на принципах проєктного та проблемного навчання, що забезпечує активну взаємодію студентів у міжнародних командах. Виокремлюють такі основні етапи підготовки та проведення віртуальних обмінів:

1. Планування та постановка цілей. Викладачі спільно обирають тему або проблему, яка стане основою для обміну. Тема повинна бути актуальною, зрозумілою та викликати інтерес у студентів. Заздалегідь визначаються очікувані результати, критерії оцінювання та формат представлення результатів.

2. Підготовка та проведення синхронної ознайомчої зустрічі. На цьому етапі студенти знайомляться з проєктом, його метою та завданнями. Викладачі пояснюють структуру роботи, терміни виконання та очікувані результати. Ознайомча зустріч є нагодою для встановлення першого контакту між учасниками, обговорення організаційних питань та формування взаєморозуміння між студентами та викладачами. Також презентуються цифрові інструменти, які будуть використовуватися впродовж проєкту.

3. Формування міжнародних команд. Студенти об'єднуються у команди з представників різних університетів. Це сприяє розвитку навичок комунікації та співпраці. Кожна команда отримує чітке завдання, яке потребує дослідження, аналізу та спільного вирішення.

4. Виконання завдань. Команди працюють над проєктом, використовуючи цифрові інструменти для синхронної та асинхронної комунікації. Основними елементами роботи є: дослідження проблеми або теми; обмін ідеями та розробка рішень; створення спільного продукту (презентації, звіту, відео тощо).

5. Фасилітація та підтримка. Викладачі виконують роль фасилітаторів, забезпечуючи організаційну та методичну підтримку. Вони допомагають вирішувати конфлікти та забезпечують доступ до необхідних ресурсів.

6. Оцінка та рефлексія. Завершальним етапом є презентація результатів роботи команд та обговорення досягнень. Викладачі та студенти надають зворотний зв'язок, аналізують успішність проєкту та рефлексують над набутим досвідом. Збирається зворотний зв'язок від усіх учасників проєкту щодо його організації, змісту та результатів. Це дозволяє вдосконалити процес проведення віртуальних обмінів у майбутньому.

Для дослідження методології віртуальних обмінів було проведено напівструктуровані інтерв'ю з викладачами, які брали участь у реалізації таких проєктів. Питання інтерв'ю охоплювали такі аспекти:

- Які переваги ви спостерігали у використанні віртуального обміну?
- З якими викликами ви стикнулися під час реалізації віртуального обміну?
- Що, на вашу думку, можна покращити у майбутніх проєктах?

Викладачами кафедр англійської мови технічного спрямування та гуманітарного спрямування за останні 3 роки було проведено 8 віртуальних проєктів з викладачами партнерами з університетів США, Іспанії, Німеччини, Данії, Словенії, Японії. З зазначених кафедр 15 викладачів та близько 500 студентів різних технічних факультетів взяли участь у віртуальних проєктах. Маючи такий досвід, викладачі позитивно оцінили наступні аспекти: розвиток міжкультурної комунікації та співпраці між студентами з різних країн; покращення навичок використання цифрових інструментів; можливість застосування теоретичних знань на практиці через проєктну діяльність. Також викладачі зазначили, що віртуальні обміни підвищують мотивації та зацікавленість студентів у навчанні, роблять його більш цікавим та актуальним.

Основними викликами були технічні проблеми, мовний бар'єр, відсутність достатньої підготовки викладачів, різниця у навчальних підходах та очікуваннях між студентами з різних освітніх систем, складнощі з об'єктивною оцінкою результатів участі студентів у віртуальних обмінах та включення віртуальних обмінів у навчальні програми. Більшість викладачів висловили думку, що для подолання цих викликів важливо забезпечити якісну підготовку як студентів, так і викладачів до організації та проведення віртуальних міжкультурних обмінів.

Завдяки досвіду проведення віртуальних обмінів, ми розробили рекомендації для більш ефективного впровадження цієї методології у навчальне середовище. Для успішної та ефективної імплементації віртуальних проєктів критично важливо ввести певні зміни на рівні університетської політики щодо організації та управління такими проєктами. Залучення інституції дозволить створити ефективний механізм підтримки віртуальних проєктів та визнання академічних досягнень студентів, отриманих під час проєктів.

Не менш важливим є підвищення кваліфікації викладачів для проведення та фасилітації

віртуальних обмінів. Успішна реалізація проєктів вимагає від викладачів високого рівня обізнаності з методологією, навичок міжкультурної комунікації та цифрової грамотності. Українські викладачі відчувають нестачу знань та навичок у цій галузі, тому слід організувати навчальні центри, онлайн-курси, вебінари та конференції для інтеграції цієї сфери в український освітній ландшафт. Національна онлайн-платформа з базою потенційних партнерів, запропонована університетами, може значно допомогти у пошуку колаборації чи ідей.

Тематика проєктів віртуального обміну повинна обиратися зважено, з урахуванням актуальних потреб освіти в Україні та ширших глобальних освітніх трендів. Проєкти мають бути не лише релевантними, а й цікавими для студентів, відповідаючи їхнім інтересам та навчальним цілям. Особлива увага має приділятися розробці проєктів, які сприяють розвитку таких компетенцій, як міжкультурна комунікація, критичне мислення та креативність, і які, водночас, є актуальними для майбутньої професійної діяльності студентів. Таким чином, проєкти віртуального обміну можуть стати не лише засобом для отримання нових знань, але й платформою для самореалізації та професійного зростання молоді. Проєкти можуть бути орієнтовані на розвиток навичок, які є затребуваними на сучасному ринку праці. Залучення представників бізнесу до розробки та оцінки проєктів може зробити їх більш практично орієнтованими.

Для забезпечення довготривалого ефекту від проєктів віртуального обміну необхідно зосередитися на їхній стійкості та масштабованості. Проєкти повинні бути спроектовані таким чином, щоб їх можна було легко інтегрувати в існуючі навчальні програми та поширювати на інші навчальні заклади. Важливо також забезпечити, щоб результати проєктів мали практичне застосування та були релевантними для потреб сучасного суспільства.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Віртуальний обмін став потужним інструментом у сучасній освіті, який дозволяє студентам з різних куточків світу взаємодіяти, співпрацювати та навчатися разом. Цей підхід не обмежується лише вивченням іноземних мов, а охоплює широкий спектр дисциплін та культур. Для досягнення максимальної ефективності проєкти віртуального обміну повинні бути не лише цікавими для студентів, але й мати потенціал для масштабування та довготривалого впливу на освітню систему. Важливо, щоб результати таких проєктів

були релевантними для сучасних освітніх викликів та сприяли розвитку ключових компетенцій у студентів. Поширення успішних практик та створення мережі для обміну досвідом є ключовими факторами для забезпечення стійкого розвитку віртуальних обмінів в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Донченко В. М. Віртуальна мобільність як форма інтернаціоналізації вищої освіти. Подолання мовних та комунікативних бар'єрів: освіта, наука, культура: матеріали VIII Міжн. наук.-практ. конф., Київ, 20–21 лист., 2020 / НАУ. Київ, 2020. С. 76–79.
2. Пічик К.В., Гуменна О. В., Човнюк Л. Ю. Віртуальна мобільність як інноваційний підхід у навчанні. *Економічний журнал Одеського політехнічного університету*. 2020. 4 (14). С. 42–52. DOI: 10.15276/EJ.04.2020.6
3. Barbier R., Benjamin E. From 'CoCo'to 'FloCoCo': the evolving role of virtual exchange (practice report). *Telecollaboration and virtual exchange across disciplines: in service of social inclusion and global citizenship*. 2019. P. 23–29. <https://doi.org/10.14705/rpnet.2019.35.936>
4. Elliott-Gower S., Hill K. W. The Soliya Connect Program: two institutions' experience with virtual intercultural. *eJournal of Public Affairs*. 2015. 4(1). P. 114. <https://doi.org/10.21768/ejopa.v4i1.66>
5. Guadamillas Gómez M. V. Building global graduates and developing transnational professional skills through a telecollaboration project in foreign language education. In C. Álvarez-Mayo, A. GallagherBrett, & F. Michel (Eds), *Innovative language teaching and learning at university: enhancing employability*. 2017. P. 49–58. <https://doi.org/10.14705/rpnet.2017.innoconf2016.654>
6. Helm F., Guth S., Shuminov E., Van der Velden B. Erasmus+ virtual exchange. *Journal of the European Higher Education Area*. 2020. 37(1). P. 91–109. <https://hdl.handle.net/11577/3396216>
7. Krasulia A. V., Pistor P. Virtual internationalisation – how COIL and other models can support cross-border exchange. *The Internationalisation of Higher Education Perspectives from the THEA Ukraine Project and Beyond*. 2021. P. 98–108.
8. Lewis T., O'Dowd R. Online intercultural exchange and foreign language learning: A systematic review. *Online intercultural exchange*. 2016. P. 21–66.
9. O'Dowd R. From telecollaboration to virtual exchange: state-of-the-art and the role of UNICollaboration in moving forward. *Journal of Virtual Exchange*. 2018. № 1. P. 1–23. <https://doi.org/10.14705/rpnet.2018.jve.1>
10. O'Dowd R., O'Rourke B. New developments in virtual exchange for foreign language education. *Language Learning & Technology*. 2019. 23(3). P. 1–7. <http://hdl.handle.net/10125/44690>
11. O'Rourke B. Models of telecollaboration (1): eTandem. *Languages for Intercultural Communication and Education*. 2007. 15. P. 41.
12. Rubin J. Nautical musings on local and global innovation and change: the disruptive pedagogy of COIL. *Global and local internationalization*. 2016. P. 75–79.
13. Rubin J., Wimpenny K., Portillo B. G., Besana G., Haug E., Leibowitz J.,... O'Brien R. Taking Coil Virtual Exchange to Scale: 2004 to 2020. *The Guide to COIL Virtual Exchange*. 2022. P. 152–184.

Лукіна Лія Русланівна,

ORCID ID: 0000-0001-6133-5902

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки,

старший викладач кафедри прикладної лінгвістики,

зарубіжної літератури та журналістики

Уманський державний педагогічний університет

імені Павла Тичини

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ

COMMUNICATIVE COMPETENCE AS AN IMPORTANT COMPONENT OF THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF POLISH LANGUAGE

У статті розглянуто сутність та значення комунікативної компетентності як невід'ємної складової професійної підготовки майбутніх учителів польської мови. Проаналізовано сучасні підходи до визначення поняття «комунікативна компетентність». У контексті нашого дослідження комунікативну компетентність визначено як сукупність знань, умінь та навичок, які забезпечують ефективну міжособистісну та професійну взаємодію в умовах сучасного освітнього середовища.

Особливу увагу приділено ролі комунікативної компетентності у процесі навчання польської мови як іноземної. Наголошено, що успішне засвоєння мовленнєвих знань потребує сформованого вміння ефективно спілкуватися, враховуючи культурні та соціальні особливості мовного середовища. Констатовано, що саме комунікативна компетентність забезпечує інтеграцію теоретичних знань з практичними навичками та сприяє підвищенню якості освітнього процесу. Висвітлено роль лінгвістичних та соціокультурних аспектів у розвитку здатності до дієвої комунікації, підкреслено важливість практичного оволодіння іноземною мовою в різних комунікативних ситуаціях. Зазначено, що лише володіння мовою недостатньо для забезпечення якісної професійної діяльності, адже майбутній учитель повинен вміти адаптувати свої комунікативні стратегії до особливостей аудиторії та навчального процесу. Акцентовано увагу на важливості створення полікультурного освітнього середовища, яке забезпечує міжкультурну взаємодію та сприяє формуванню толерантного ставлення до мовних та культурних традицій інших народів.

Зроблено висновок, що формування комунікативної компетентності є важливим чинником професійного становлення майбутніх учителів-полоністів. Інтеграція міждисциплінарного підходу, цифрових технологій, активних методів навчання та увага до соціокультурних особливостей сприяє підготовці кваліфікованих фахівців, здатних забезпечити продуктивну взаємодію учасників освітнього процесу.

Ключові слова: професійна підготовка, комунікативна компетентність, комунікативні стратегії, учитель польської мови, міжкультурна комунікація.

The article deals with the essence and significance of communicative competence as an integral part of the professional training of future Polish language teachers. Modern approaches to the definition of "communicative competence" are analyzed. In the context of our study, communicative competence is defined as a set of knowledge, skills and abilities that ensure effective interpersonal and professional interaction in the modern educational environment.

Particular attention is paid to the role of communicative competence in the process of teaching Polish as a foreign language. It is emphasized that the successful acquisition of language knowledge requires the ability to communicate effectively, taking into account the cultural and social characteristics of the language environment. It is stated that it is communicative competence that ensures the integration of theoretical knowledge with practical skills and contributes to improving the quality of the educational process. The role of linguistic and socio-cultural aspects in the development of effective communication is highlighted, the importance of practical mastery of a foreign language in various communication situations is emphasized. It is noted that language proficiency alone is not enough to ensure quality professional activity, as a future teacher must be able to adapt communication strategies to the peculiarities of the audience and the educational process. Attention is focused on the importance of creating a multicultural educational environment that ensures intercultural interaction and promotes tolerance to the linguistic and cultural traditions of other peoples.

It is concluded that the formation of communicative competence is an important factor in the professional development of future language teachers. The integration of an interdisciplinary approach, digital technologies, active teaching methods and attention to socio-cultural features contributes to the training of qualified specialists capable of ensuring productive interaction of participants in the educational process.

Key words: professional training, communicative competence, communication strategies, Polish language teacher, intercultural communication.

Постановка проблеми. Сучасні соціокультурні та освітні реалії вимагають від педагогів високого рівня професійної підготовки, яка включає не лише володіння предметними знаннями, але й сформованість ключових компетентностей, серед яких особливе місце займає комунікативна компетентність. Водночас практика показує, що в процесі підготовки майбутніх учителів не завжди приділяється достатня увага цілеспрямованому формуванню комунікативної компетентності. Зокрема, існують проблеми інтеграції міждисциплінарного підходу, відсутність системності у застосуванні інноваційних методів навчання, недостатній рівень залученості здобувачів вищої освіти до міжкультурної взаємодії. Крім того, змінюються вимоги до учителів іноземних мов, адже вони повинні бути не лише носіями знань, а й фасилітаторами, які стимулюють активну комунікацію та розвиток мовленнєвих умінь та навичок.

Таким чином, постає потреба теоретичного обґрунтування та розробки ефективних підходів до формування комунікативної компетентності у майбутніх учителів польської мови. Актуальність проблеми зумовлена необхідністю підготовки кваліфікованих та конкурентоспроможних фахівців, здатних до успішної професійної діяльності в сучасному глобалізованому світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування комунікативної компетентності майбутніх учителів є предметом дослідження багатьох науковців, які акцентують увагу на її важливості для успішної та ефективної професійної діяльності педагога. Так, Андрощук І. розглядає комунікативну компетентність як важливий засіб ефективної взаємодії учасників освітнього процесу та акцентує увагу на певних її складниках (особистісних якостях, знаннях, уміннях та навичках) [1]. Мамчур Л. охарактеризувала основні ознаки комунікативної компетентності особистості та визначила їх значення для реалізації успішного спілкування у сучасному суспільстві [10]. Бібік Н., Дубовицька Т. комунікативну компетентність визначають як інтегративну складову, яка охоплює мовленнєві, соціокультурні та професійні аспекти. Важливість формування цієї компетентності пов'язана з потребою

забезпечення ефективної міжособистісної взаємодії в освітньому процесі [2], [6].

Болотнікова А. та Король Т. у статті «Формування комунікативних навичок на початковому етапі навчання польської мови» аналізують особливості розвитку комунікативної компетентності на початковому етапі вивчення польської мови. Вони підкреслюють важливість поступового оволодіння всіма видами мовленнєвої діяльності та акцентують увагу на техніках розвитку комунікативних умінь та навичок, зокрема мовленнєвих компетентностей з аудіювання, усного та письмового мовлення, читання, а також фонетичної та іншомовної лексичної компетентностей [4].

У дослідженнях зарубіжних вчених наголошується переважно на міжкультурному аспекті комунікативної компетентності, який є ключовим у процесі навчання іноземної мови. М. Байрам (M. Byram) визначає міжкультурну комунікативну компетентність як здатність розуміти й інтерпретувати соціокультурні контексти у спілкуванні з представниками інших культур [12], Д. Дірдорф (D. Deardorff) комунікативну компетентність розглядає через призму міжкультурної компетентності у контексті міжнародної освіти [15], Д. Джексон (J. Jackson) досліджує вплив програм міжнародної академічної мобільності, таких як Erasmus, на розвиток міжкультурної комунікативної компетентності у здобувачів [17].

Мета статті – охарактеризувати сутність комунікативної компетентності, визначити її роль та значення у процесі професійної підготовки майбутніх учителів польської мови.

Виклад основного матеріалу. Термін «мовна компетентність» увів у лінгвістику Н. Хомський (N. Chomsky) в 1960-х роках. Він вважав, що мовна компетентність це вроджена здатність людини розуміти й продукувати граматично правильні висловлювання. Автор замінив дихотомію Ф. де Соссюра (F. de Saussure) «мова/мовлення» на «компетентність/застосування», де компетентність стосується знання мови, а застосування – її використання в реальних ситуаціях. Таким чином, Н. Хомський зосередився на ідеальній моделі мовної здатності, оминаючи практичні аспекти використання мови [14].

Концепцію Н. Хомського розвинув антрополог і соціолінгвіст Д. Хаймс (D. Hymes), який започаткував поняття «комунікативна компетентність». Він визначив її як здатність мовця адаптувати висловлювання до соціального контексту, поєднуючи мовну компетентність із знанням соціальних норм. Д. Хаймс наголошував, що для ефективного спілкування недостатньо лише знати мову – необхідно вміти використовувати її відповідно до конкретної ситуації [16].

Модель комунікативної компетентності, розроблена М. Кейном і М. Суейн (M. Canale, M. Swain) та модифікована М. Канал (M. Canal), базується на концепції Д. Хаймса, але розширює її, додаючи стратегічний і дискурсивний виміри. Модель включає чотири компоненти: граматична компетенція – знання мовних підсистем (лексика, граматики, фонетика); дискурсивна компетенція – здатність створювати та розуміти логічні усні й письмові висловлювання; соціолінгвістична компетенція – знання соціокультурних норм і вміння адаптувати мовлення до відповідного контексту; стратегічна компетенція – використання вербальних і невербальних засобів для уникнення непорозуміння у спілкуванні [13].

В свою чергу Л. Бахман (Bachman L.) уводить до наукового обігу термін «комунікативна мовна здатність» яка проявляється в здатності адекватно використовувати мову в комунікативних і контекстуальних ситуаціях. Ця модель включає: мовну компетентність, яка поділяється на організаційну компетентність – здатність до структурування мовлення або тексту та прагматичну компетентність – уміння застосовувати мову з урахуванням значення та контексту; стратегічну компетентність – навички подолання труднощів у комунікації. Л. Бахман також підкреслює вплив контексту та взаємодію компонентів моделі для забезпечення ефективного спілкування [11].

Відповідно до «Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання», мовна комунікативна компетентність поділяється на три основні категорії: лінгвістична компетентність, яка передбачає вміння та навички використовувати системні знання про мову; соціолінгвістична компетентність – здатність враховувати соціальний контекст під час спілкування; прагматична компетентність – уміння функціонально використовувати мовні засоби, забезпечувати логічність і послідовність висловлювання, розпізнавати тип і форму тексту [7].

Варто зазначити, що у вітчизняній науці питання формування комунікативної компетентності

майбутніх учителів є однією з ключових проблем. Так, Бідюк Н. комунікативну компетентність розуміє як «сукупність здібностей, знань, умінь, навичок, ставлень, цінностей, ініціатив та комунікативного досвіду особистості, необхідних для розуміння чужих та продукування власних програм мовленнєвої поведінки, адекватних цілям, сферам, ситуаціям спілкування; здатність до активної взаємодії та навчання інших мовленнєвих суб'єктів» [3]; Гончарук В., Подлевська Н., Живолуп В. «здатність особистості будувати власну комунікативну поведінку відповідно до реальних ситуацій спілкування, зокрема професійного спілкування, особлива якість мовленнєвої особистості, набута в процесі спілкування або спеціального навчання» [5, с. 90]; Коротун О. «складну інтегративну властивість особистості, що характеризується її теоретичною, практичною та психологічною здатністю до здійснення комунікативної діяльності відповідно до суспільно-культурних норм і встановлених вимог» [8]; Кравченко-Дзондза О. «здатність здійснювати мовну діяльність, як реалізація комунікативної поведінки на основі системи компонентів: мотиваційного (мовна поведінка), когнітивного (знання), оперативного (подолання протиріч, приписаних змістом навчання)» [9, с. 98]; Мамчур Л. «здатність індивіда налагоджувати та підтримувати необхідні контакти в соціумі, сукупність знань, умінь та навичок у сфері вербальних і невербальних засобів для адекватного сприйняття та відображення дійсності у різноманітних ситуаціях спілкування» [10].

Ми ж у контексті нашого дослідження комунікативну компетентність майбутніх учителів визначаємо як сукупність знань, умінь та навичок, які забезпечують ефективну міжособистісну та професійну взаємодію в умовах сучасного освітнього середовища.

Комунікативна компетентність є однією з основних компетентностей, які розвиваються та формуються під час вивчення іноземної мови. Важливо сприймати її як ключовий інструмент для формування особистості, але без взаємозв'язку з іншими компетентностями це буде неможливо.

Для розвитку компетентної особистості учитель повинен створити в учнів міцний фундамент знань; сприяти розширенню словникового запасу; навчити вільно висловлювати свої думки; розвивати аналітичні, синтезуючі та класифікаційні навички, а також здатність критично оцінювати події та мати власну точку зору; навчити орієнтуватися в безперервному потоці інформації та виділяти найважливіше.

Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів польської мови є складним та багатограним процесом, який передбачає розвиток умінь і навичок, необхідних для ефективної міжособистісної, міжкультурної та професійної комунікації, що є основою якісного навчання польської мови. Основними складовими цього процесу є:

– лінгвістична (мовна) компетенція – передбачає знання усіх аспектів польської мови: граматики, лексики, фонетики та стилістики, які забезпечують функціонування комунікативної компетентності у всіх видах мовленнєвої діяльності та є основою для ефективного спілкування;

– мовленнєва компетенція – здатність свідомо та коректно застосовувати мовні засоби в різноманітних комунікативних ситуаціях, дотримуючись мовних норм на всіх рівнях. Мовленнєва компетенція є багатограним поняттям. Вона базується на мовній компетенції та включає систему умінь, необхідних для спілкування: ведення діалогу, сприйняття, відтворення й створення усних та писемних монологічних і діалогічних висловлювань різних жанрів, видів і типів. Ця компетенція забезпечує здатність ефективно використовувати усну та писемну мову в різноманітних життєвих ситуаціях. Вона проявляється у вмінні адаптувати мовлення до мети, завдань і умов спілкування, використовуючи багатство виражальних засобів мови. Важливим є вміння доречно використовувати як мовні, так і позамовні засоби виразності (міміку, жести, інтонацію, рухи, дистанцію) для забезпечення ефективного спілкування;

– соціокультурна компетенція – поділяється на: країнознавчу компетенцію (знання про культуру країни, мова якої вивчається, традиції, її історичне минуле, географічні особливості, економічну ситуацію, політичний устрій) та лінгвокраїнознавчу компетенцію (передбачає здатність розуміти й використовувати особливості вербальної та невербальної поведінки носіїв мови в конкретних комунікативних ситуаціях, тобто, це сформованість комплексного уявлення про національно-культурну специфіку країни, мова якої вивчається);

– міжкультурна компетенція – здатність ефективно спілкуватися в різних культурних контекстах. Розуміння культурних та ментальних відмінностей допомагає уникати комунікативних бар'єрів і конфліктів під час навчального процесу.

Отже, формування комунікативної компетентності у майбутніх учителів-філологів є важливим завданням сучасної професійної підготовки, яке допоможе їм стати успішними комунікаторами,

майстерно взаємодіяти з учасниками освітнього процесу та успішно виконувати свої професійні обов'язки.

Роль комунікативної компетентності у професійній підготовці майбутніх педагогів можна розглядати у кількох аспектах.

1. Належний рівень сформованості комунікативної компетентності сприяє ефективній взаємодії учасників освітнього процесу. Майбутні учителі повинні вміти не лише грамотно викладати навчальний матеріал, а й ефективно комунікувати з учнями, створюючи атмосферу довіри, взаєморозуміння та безпеки.

2. Використання правильних комунікативних стратегій, допомагає учителю підвищити мотивацію до вивчення іноземної мови, зацікавити учнів навчальним матеріалом, проводити уроки цікаво та інтерактивно. Також важливим є вміння адаптувати свої комунікативні стратегії до різних ситуацій.

3. Майбутні учителі іноземної мови повинні володіти високим рівнем лінгвістичної компетенції, яка передбачає належне використання мовних засобів у різних контекстах. Лінгвістична компетенція включає в себе не лише знання правил, а й здатність адаптувати мову до конкретної ситуації, обирати відповідні мовні засоби та конструкції для вираження своїх думок. Це дозволяє учителю успішно ділитися знаннями та розуміти потреби та запити учнів.

4. Учитель польської мови не лише передає учням необхідні лінгвістичні знання, але й знайомить їх з культурними аспектами використання мови, що є важливою складовою комунікативної компетентності. Через мовленнєву діяльність учні знайомляться із традиціями, цінностями, менталітетом народу, мову якого вони вивчають.

5. Вагомим у процесі формування комунікативної компетентності є інтеграція теоретичних знань із практичними навичками, оскільки вона забезпечує ефективне застосування теоретичного матеріалу в реальних умовах освітнього процесу. Це також дозволяє створювати нові інноваційні підходи до навчання польської мови, тобто використовувати мультимедійні технології, інтерактивні методи навчання та проектної діяльності, що забезпечує ефективне засвоєння теоретичних знань та подальше їх практичне застосування в процесі комунікації.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У статті розглянуто значення комунікативної компетентності як однієї з ключових складових професійної підготовки майбутніх учителів польської мови. Проведений аналіз доводить, що

комунікативна компетентність є не лише інструментом ефективної міжособистісної взаємодії, але й важливим чинником успішного навчання іноземної мови в умовах сучасних освітніх викликів. Формування комунікативної компетентності у майбутніх педагогів передбачає розвиток їх здатності спілкуватися іноземною мовою, здійснювати міжкультурну взаємодію та вміти застосовувати отримані знання у професійній діяльності.

Особлива увага має бути приділена практичному аспекту підготовки майбутніх учителів, зокрема через організацію тренінгів,

мовних практик, стажувань, міжнародну академічну мобільність та залучення міжкультурного компоненту в навчальний процес. Таким чином, формування комунікативної компетентності є не лише важливим етапом професійного становлення майбутніх учителів польської мови, але й запорукою їхньої успішної інтеграції в освітній простір.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в аналізі особливостей формування комунікативної компетентності майбутніх учителів польської мови засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрощук І. Комунікативна компетентність як важливий засіб ефективної взаємодії учасників освітнього процесу. *Молодь і ринок*, № 3–4 (201–202). 2022. С. 34–38.
2. Бібік Н. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування. *Наук. зап. Вінниц. держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського: зб. наук. пр. Серія: Педагогіка і психологія*. Вип. 34. 2011. С. 220–224.
3. Бідюк Н. Комунікативна компетентність майбутнього вчителя філолога: зміст та структура. *Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи: Збірник наукових праць третьої Міжнародної науково-практичної конференції* (12–14 листопада 2012 р.). Львів, 2012. С. 158–160.
4. Болотнікова А., Король Т. Формування комунікативних навичок на початковому етапі навчання польської мови. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Випуск 56, том 4. 2022. С. 9–15.
5. Гончарук В., Подлевська Н., Живолуп В. Професійна комунікативна компетентність у системі фахової підготовки майбутніх філологів. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Випуск 194. 2021. С. 89–94.
6. Дубовицька Т. Психологічні особливості розвитку комунікативної компетентності у студентів педагогічних спеціальностей. *Психологія і педагогіка: науково-практичний журнал*, № 3. 2012. С. 45–52.
7. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. [Електронний ресурс]. URL: http://www.khotivnkv.edukit.kiev.ua/Files/downloads/zagalnoyevrop_rekom.pdf
8. Коротун О. Сучасні підходи до іншомовної підготовки різних категорій дорослих у процесі неформальної освіти. [Електронний ресурс]. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/356301.pdf>
9. Кравченко-Дзондза О. Формування комунікативної компетентності студентів у процесі вивчення дисциплін філологічного циклу. *Молодь і ринок*, № 7. 2014. С. 98–102.
10. Мамчур Л. Комунікативна компетентність особистості: її роль і значення в успішному спілкуванні. [Електронний ресурс]. URL: [file:///C:/Users/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%87/Downloads/znpudpu_2006_2_27%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%87/Downloads/znpudpu_2006_2_27%20(2).pdf)
11. Bachman L. *Fundamental considerations in language testing*. Oxford: Oxford University Press. 400 p.
12. Byram M. *From Foreign Language Education to Education for Intercultural Citizenship: Essays and Reflections*. Multilingual Matters. 2008. 220 p.
13. Canale M., Swain M. Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. *Applied Linguistics*. № 1, pp. 1–47.
14. Chomsky N. *On nature of language*. New York: Cambridge University Press. 2012. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cambridge.org/core/books/on-nature-and-language/210D36D24C9F0397E7599D6AB5F2ACB1>
15. Deardorff D. The Identification and Assessment of Intercultural Competence as a Student Outcome of Internationalization. *Journal of Studies in International Education*, 10(3). 2006. pp. 241–266.
16. Hymes D. On Communicative Competence. In J. Pride, & J. Holmes (Eds.), *Sociolinguistics*. pp. 269–285.
17. Jackson J. *Introducing language and intercultural communication*. Routledge. 2014. 432 p.

Миронова Лариса Анатоліївна,

ORCID ID: 0000-0001-8545-1916

*старший викладач кафедри іноземних мов професійного спрямування,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова*

Кириллова Марина Дмитрівна,

ORCID ID: 0000-0002-7603-4958

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та практики перекладу
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова*

РОЗВИТОК КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗА ДОПОМОГОЮ МЕТОДУ «МОЗКОВИЙ ШТУРМ» В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ЛАТИНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ

DEVELOPMENT OF CREATIVE THINKING OF HIGHER EDUCATION STUDENTS USING THE METHOD OF “BRAINSTORMING” IN THE PROCESS OF LEARNING LATIN AND ENGLISH

У статті авторами проаналізовані дефініції «креативність» та «креативне мислення», порівнюються різні підходи до їх визначення. Зазначено, що у контексті вивчення іноземних мов, креативність відіграє особливу роль, сприяючи кращому засвоєнню матеріалу, розвитку комунікативних навичок та підвищенню мотивації до навчання. Дослідження базувалося на комплексному аналізі психолого-педагогічної літератури, що включав опрацювання наукових доробок, статей та інших джерел інформації з подальшим синтезом, систематизацією та формулюванням ключових понять. Зазначено, що в умовах динамічних змін у суспільстві та стрімкого розвитку технологій, проблема розвитку креативності у сучасних здобувачів вищої освіти стає надзвичайно актуальною. Адже саме креативність, як здатність до нестандартного мислення та генерування нових ідей, є ключовою компетенцією, необхідною для успішної адаптації та самореалізації у сучасному світі. Ця проблема набуває особливої ваги в контексті реформування освітнього простору, спрямованого на формування всебічно розвиненої та успішної особистості.

Проаналізовані умови та особливості впровадження різних методів «мозкового штурму» у процесі вивчення іноземних мов, а саме латинської та англійської. Встановлено, що мозковий штурм є сучасним освітнім викликом, що сприяє розвитку творчого, креативного та критичного мислення, мотивації та інноваційних навичок, на відміну від традиційного навчання, орієнтованого на репродуктивне засвоєння знань. Виділено основні методи «мозкового штурму», що застосовуються у процесі вивчення іноземних мов, а саме груповий мозковий штурм, круговий мозковий штурм, рольовий мозковий штурм, брейнраунд (письмовий мозковий штурм). Встановлено, що мозковий штурм може бути ефективно використаний на різних етапах вивчення латинської та англійської мов для активізації лексичного запасу, розвитку граматичних навичок, стимулювання усної та письмової комунікації, розвитку перекладацьких навичок.

Ключові слова: освітній процес, іноземні мови, інновації, латинська мова, англійська мова, методика навчання.

The article analyzes the definitions of “creativity” and “creative thinking” and compares different approaches to their definition. It is noted that in the context of learning foreign languages, creativity plays a special role, contributing to better learning, development of communication skills and increasing motivation to learn. The study was based on a comprehensive analysis of the psychological and pedagogical literature, which included the study of scientific research, articles and other sources of information with further synthesis, systematization and formulation of key concepts. It is noted that in the context of dynamic changes in society and the rapid development of technology, the problem of developing creativity in modern higher education students is becoming extremely relevant. After all, creativity, as the ability to think outside the box and generate new ideas, is a key competence necessary for successful adaptation and self-realization in the modern world. This problem is especially important in the context of reforming the educational space aimed at forming a fully developed and successful personality.

The article analyzes the conditions and features of implementing various brainstorming methods in the process of learning foreign languages, namely Latin and English. It is established that brainstorming is a modern educational challenge that promotes the development of creative, creative and critical thinking, motivation

and innovative skills, in contrast to traditional learning focused on reproductive learning. The main methods of brainstorming used in the process of learning foreign languages are highlighted, namely group brainstorming, circular brainstorming, role-playing brainstorming, brainwriting (written brainstorming). It has been established that brainstorming can be effectively used at different stages of learning Latin and English to activate vocabulary, develop grammatical skills, stimulate oral and written communication, and develop translation skills.

Key words: educational process, foreign languages, innovations, Latin, English, teaching methods.

Постановка питання в загальному вигляді.

Теорія та методика вищої освіти підкреслюють важливість посилення ролі всіх суб'єктів освітнього процесу шляхом ефективної інтеграції традиційних форм і методів навчання у закладах вищої освіти (далі – ЗВО) з можливостями інноваційного освітнього середовища. Така інтеграція є ключовим фактором підвищення якості професійної підготовки здобувачів освіти, особливо у розвитку практичних комунікативних навичок та креативного мислення. Це, в свою чергу, вимагає розробки та реалізації відповідних педагогічних технологій, створення сприятливого комунікативного простору в закладі освіти та формування комплексної комунікативної компетентності майбутніх фахівців, що потребує належного науково-методичного забезпечення. Сучасні вимоги до випускників закладів вищої освіти передбачають не лише предметні знання у фаховій сфері, але й розвинені навички креативного мислення, здатність генерувати нові ідеї та знаходити нестандартні рішення. У контексті вивчення іноземних мов, креативність відіграє особливу роль, сприяючи кращому засвоєнню матеріалу, розвитку комунікативних навичок та підвищенню мотивації до навчання [4]. Актуальність дослідження визначається незмінним інтересом педагогічної спільноти до пошуку ефективних шляхів удосконалення навчання іноземних мов у сучасних освітніх умовах. Проте, наразі існує дефіцит науково обґрунтованих методичних рекомендацій щодо використання методів «мозкового штурму» в практиці викладачів англійської та латинської мови, що підкреслює необхідність проведення даного дослідження.

Мета статті. Проаналізувати та дослідити, як методи «мозкового штурму» можуть стати ефективним інструментом для розвитку креативного мислення здобувачів вищої освіти та покращити процес вивчення латинської та англійської мов.

Аналіз наукових досліджень. Наукові праці О. Спіріна, Л. Карташової, Ю. Дорошенка, І. Журавльової, І. Смирнової, О. Пометун, О. Єльнікової, Л. Калініної, А. Квятковської, К. Осадчої присвячені різним аспектам організації освітнього процесу з використанням цифрових, інноваційних технологій. У наукових працях відомих

педагогів та методистів обґрунтовано важливість застосування інноваційних технологій у процесі вивчення іноземних мов. Зокрема, О. Пометун [5] досліджує інтерактивні методики та системи навчання, визначаючи інтерактивні технології як такі, що базуються на активній взаємодії учасників освітнього процесу. Ці технології сприяють не лише засвоєнню нових знань, але й ефективній організації групової діяльності, від взаємодії в малих групах (2–3 особи) до масштабної співпраці великої кількості учасників.

Психолого-педагогічні аспекти розвитку креативності в контексті підготовки здобувачів освіти в закладах вищої освіти досліджувалися такими науковцями, як В. Боксогорн, І. Гриненко, О. Дунаєва, А. Крафт, А. Міллер, В. Джеффері Н. Малій, В. Луїна, Л. Петришина, Л. Пузеп, В. Фадеев та ін. У рамках цього дослідження креативність розуміється як інтегрована та складно структурована здатність особистості до творчої діяльності, що виявляється у бажанні та вмінні формулювати проблеми та самостійно знаходити нестандартні, раціональні та результативні шляхи їх вирішення.

Основна частина дослідження. Європейські та національні нормативно-правові акти у сфері освіти чітко визначають значення поглибленого вивчення іноземних мов та важливу роль викладачів у цьому процесі. Зокрема, такі документи, як Рекомендації Ради Європи (2007), рішення Барселонського саміту (2000), Берлінська декларація (2003), Концепція мовної освіти в Україні (2010), закон України «Про вищу освіту» (2014) та «Про освіту» (2017), створюють законодавчу базу для розвитку мовної освіти та підкреслюють необхідність володіння іноземними мовами для успішної професійної діяльності та інтеграції у міжнародний простір.

На сьогодні набуває важливого значення проблема розвитку креативності у здобувачів освіти. Проаналізуємо дефініції «креативність» та «креативне мислення». Поняття «креативність» визначають як складну когнітивну здатність, що ґрунтується на комплексному та постформальному мисленні та спрямована на генерацію нових, оригінальних та цінних ідей у рамках творчого процесу [2]. Креативне мислення є важливим інструментом для вирішення різноманітних завдань, особливо

в умовах невизначеності та криз, воно характеризується здатністю генерувати нестандартні ідеї, знаходити оригінальні підходи до викладання та навчання. Важливими складовими креативного мислення є не лише інтелектуальні здібності, такі як гнучкість та швидкість мислення, але й наявність професійної компетентності та практичного досвіду [8]. У професійній діяльності креативність проявляється у впровадженні нових методів роботи, встановленні міждисциплінарних зв'язків та відкритті нових закономірностей, що сприяє розвитку та інноваціям [4].

Креативне та критичне мислення є взаємопов'язаними когнітивними процесами. Як зазначає О. Пометун, критичне мислення – це активний, цілеспрямований, самостійний, дисциплінований та рефлексивний тип мислення, що передбачає здатність ідентифікувати проблеми, аналізувати, синтезувати та оцінювати інформацію з різних джерел, генерувати та оцінювати альтернативи, обирати оптимальний спосіб вирішення проблеми та обґрунтовувати власну позицію, приймаючи усвідомлені рішення та діючи відповідно [6].

Застосування інтерактивних технологій на заняттях латинської та англійської мови в Одеському національному університеті імені І.І. Мечникова має значний позитивний вплив на освітній процес та сприяє комплексному розвитку здобувачів освіти, зокрема, воно забезпечує:

- *Ефективне повторення та розширення лексичного запасу.* Інтерактивні методи дозволяють урізноманітнити процес повторення вивчених слів та фраз, зробити його адаптивним, індивідуалізованим та мотивуючим. Крім того, інтерактивні вправи часто передбачають контекстуальне використання лексики, що сприяє глибшому розумінню значення слів та їхніх словосполучень, а також стимулює поповнення словникового запасу новими мовленнєвими одиницями [6].

- *Розвиток когнітивних процесів.* Використання інтерактивних технологій позитивно впливає на розвиток таких важливих когнітивних функцій, як увага, пам'ять та мислення, саме тому в процесі навчання використання різноманітних завдань, ігр та вправ, що передбачають активну розумову діяльність, сприяють розвитку концентрації уваги, покращенню пам'яті (як короткочасної, так і довготривалої), а також стимулюють логічне, аналітичне та творче мислення.

- *Формування соціальних та комунікативних навичок.* Інтерактивні методи навчання часто передбачають роботу в парах чи групах, що сприяє розвитку соціальних та комунікативних навичок.

Здобувачі освіти навчаються співпрацювати, домовлятися, висловлювати свою думку, слухати та чути інших, аргументувати свою позицію та знаходити компроміси, що особливо важливо для формування комунікативної компетентності, яка є однією з ключових цілей навчання іноземних мов [4].

На противагу традиційним методам навчання, що часто зводяться до репродуктивного відтворення знань, метод «мозковий штурм» є потужним інструментом розвитку творчих здібностей, мотивації та інноваційного потенціалу здобувачів освіти. Він активізує освітній процес, стимулюючи генерацію оригінальних ідей та формування критичного мислення. Розглядаючи особливості застосування методу «мозковий штурм», слід зазначити, що його використання спрямоване на стимуляцію певних мозкових хвиль з метою покращення психоемоційного стану та підвищення ефективності освітнього процесу [3]. Таким чином, вищезазначений метод може бути дієвим інструментом для підвищення мотивації до навчання у здобувачів освіти закладів вищої освіти.

Як зазначають науковці В. Кузьмін, О. Хміль, І. Воронюк у своєму дослідженні [4]: «Під час мозкового штурму дискусія створює сприятливе середовище для творчості, допомагаючи учасникам подолати психологічні бар'єри, такі як страх критики або невпевненість у власних ідеях. Завдяки інтерактивному спілкуванню, учасники активно залучаються до процесу пошуку рішень, генеруючи широкий спектр ідей без попереднього аналізу чи оцінювання. Саме в цьому полягає ключова функція мозкового штурму – стимулювання генерації ідей у максимально вільній та розкутій формі».

У дослідженні [8] автори зазначають, що під час іншомовного спілкування, організованого за допомогою мозкового штурму, здобувачі зосереджуються не лише на правильності побудови фраз та лексико-граматичних структурах, але й отримують можливість взаємної підтримки та корекції помилок (взаємонавчання), що значно покращує командну взаємодію. Завдяки активізації творчого та асоціативного мислення, лексичні одиниці та вирази краще запам'ятовуються, а також відбувається подолання мовного бар'єру.

Аналіз наукових досліджень та власний педагогічний досвід дозволяє виділити основні методи «мозкового штурму», що застосовуються у процесі вивчення іноземних мов [8; 3; 4]:

1. Груповий мозковий штурм. Цей метод, який також називають класичним або традиційним

мозковим штурмом, передбачає генерацію ідей у групі. Хоча в описі [3] зазначено, що він часто використовується у групах, які віддають перевагу письмовому обговоренню, це не є його виключною характеристикою. Груповий мозковий штурм може проводитися як усно, так і письмово, або з комбінацією обох підходів. Зокрема, при вивченні теми “Nomen substantivum: declinationes” / «Класифікація та відмінювання іменників» з дисципліни «Латинська мова», викладачем Одеського національного університету імені І.І. Мечникова Мироною Л. було проведено практичне заняття, де здобувачі освіти повинні були розділитися на підгрупи та протягом певного короткого проміжку часу придумувати назви для нових явищ, предметів, використовуючи різні відмінки. Після завершення етапу генерації, кожна підгрупа презентувала свої напрацювання, пояснюючи логіку вибору відмінка та значення утворених слів. Це дозволило не тільки закріпити знання з граматики, але й розвинути креативне мислення та вміння працювати в команді. Для більшої наочності, результати роботи кожної підгрупи фіксувалися на дошці, що сприяло візуалізації процесу та полегшувало подальший аналіз та обговорення.

2. Круговий мозковий штурм. Основна перевага цього методу полягає у забезпеченні рівної участі всіх членів групи, він створює умови, за яких навіть найскромніші учасники відчують себе комфортно та мають можливість висловити свою думку. Водночас, цей метод може бути менш ефективним для генерації глибоких та складних ідей, оскільки обмежує час на обмірковування.

3. Рольовий мозковий штурм. Є ефективним методом активізації освітнього процесу та розвитку креативного мислення у вивченні іноземних мов, створюючи атмосферу веселощів та сприяючи розгляду проблем з різних точок зору. У цьому виді мозкового штурму акцент робиться на створенні атмосфери невимушеності та позитивного емоційного настрою, де дух змагання відходить на другий план, а головною метою є спільна генерація ідей, тому поняття «переможця» та «переможеного» відсутнє. Рольовий мозковий штурм полягає в тому, що здобувач уявляє себе в ролі іншої особи та аналізує шляхи вирішення проблеми з її точки зору. Цей метод передбачає зміну ролей між учасниками, що дозволяє їм продемонструвати свої комунікативні та професійні навички. Так, зокрема, при вивченні англійської мови, викладачем Одеського національного університету імені І.І. Мечникова Кирилловою М. було проведено заняття на тему «Стилістичні

і прагматичні особливості формування англійського речення при перекладі з української мови». Здобувачі освіти уявляли себе на місці професійних перекладачів, редакторів та носіїв мови з різним соціальним статусом та рівнем освіти, що дозволило розглянути проблему перекладу з різних лінгвістичних та соціокультурних позицій. Зокрема, обговорювалися способи передачі метафори та метонімії при перекладі з української мови на англійську, вживання іншомовних слів та переклад діалектної лексики. Кожна роль передбачала свій підхід до вирішення перекладацьких проблем. Наприклад, «письменник» міг зосередитися на збереженні емоційного забарвлення тексту, «редактор» – на граматичній та стилістичній правильності, а «носій мови» – на автентичності та природності звучання перекладу. Після виконання завдання кожна група презентувала свої напрацювання, обґрунтовуючи свій вибір перекладацьких рішень з позиції обраної ролі. Це сприяло не тільки глибокому розумінню стилістичних та прагматичних особливостей перекладу, але й розвитку емпатії, креативності, комунікативних навичок та вміння працювати в команді.

4. Брейнрайтинг (письмовий мозковий штурм). Ця методика, що ґрунтується на принципах мозкової атаки, передбачає фіксацію ідей учасниками групи не в усній, а в письмовій формі. Кожен учасник записує свої пропозиції на аркуші паперу, після чого відбувається обмін цими аркушами між членами групи. Отримавши аркуш від сусіда, учасник використовує вже наявні ідеї як стимул для генерації власних, дописуючи їх на цьому ж аркуші. Процес обміну аркушами триває протягом приблизно 15 хвилин [3].

Здійснюючи аналітичний огляд та узагальнення сутнісних характеристик зазначених вище дефініцій, можна зробити висновок про те, що мозковий штурм може бути ефективно використаний на різних етапах вивчення латинської та англійської мов [7; 5; 8; 3]:

- Активізація лексичного запасу. Здобувачам освіти пропонується згенерувати якомога більше слів на задану тему. У латинській мові це може бути пов'язано з утворенням похідних слів від кореня. Наприклад, від латинського слова “scribo” (писати) можна згенерувати “scriptor” (письменник), “scriba” – (писар), “scriptura” (письмо), “describo” (описувати) і т.д. В англійській мові, наприклад, від слова “write” можна утворити “writer”, “writing”, “rewrite”, “underwrite” і т.д.

- Розвиток граматичних навичок. Здобувачам пропонується скласти якомога більше речень

з використанням певних граматичних форм та конструкцій (наприклад, Present Perfect в англійській мові або Praesens, Imperfectum чи Futurum I indicativi passivi в латинській).

- Стимулювання усної та письмової комунікації. Здобувачі обговорюють певну проблему або ситуацію, генеруючи ідеї щодо її вирішення. У латинській мові це може бути обговорення біологічних термінів, наукових назв вигаданих організмів, використовуючи латинські корені і суфікси та дотримуючись правил біноміальної номенклатури. В англійській мові це може бути дискусія на актуальні соціальні, технічні, професійні теми.

- Розвиток перекладацьких навичок. Здобувачам пропонується перекласти певний текст, генеруючи різні варіанти перекладу окремих слів або фраз.

Із вищезазначеного можна зробити висновок, що методи «мозкового штурму» є цінним інструментом у вивченні іноземних мов, оскільки забезпечують комплексний розвиток особистості майбутнього фахівця. Вони сприяють не тільки розвитку креативності та пошуку інноваційних рішень, але й формуванню важливих соціальних навичок, таких як вміння працювати в команді, а також позитивно впливають на психологічний

комфорт здобувача, підвищуючи його самооцінку та мотивацію до вивчення мови.

Узагальнюючи, варто відзначити, що опанування теоретичних і практичних аспектів методів «мозкового штурму» сприятиме підвищенню ефективності діяльності кожного, хто застосуватиме цей метод. А мозковий штурм є дієвим інструментом, який заслуговує на важливе місце серед методів навчання здобувачів вищої освіти.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У процесі дослідження було встановлено, що метод «мозковий штурм» є ефективним інструментом розвитку креативного мислення у здобувачів освіти, які вивчають латинську та англійську мови. Його використання сприяє активізації освітнього процесу, розвитку комунікативних навичок та підвищенню мотивації до навчання. Різноманітні види мозкового штурму дозволяють адаптувати цей метод до різних навчальних ситуацій та потреб здобувачів. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розробку методичних рекомендацій щодо використання мозкового штурму на різних етапах вивчення іноземних мов та оцінку його ефективності у порівнянні з іншими методами навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Галецький С. М. Комунікативна компетентність майбутніх викладачів іноземних мов як предмет наукових досліджень. *Інноватика у вихованні*, 2019. вип. 9, с. 327–338.
2. Дроздова І.П. Розвиток креативності як необхідної якості особистості професіонала у процесі навчання студентів ВТНЗ засобами українського мовлення. *Науковий вісник Херсонського державного університету*, 2008, 50, с. 108–113.
3. Козинець І. І. Мозковий штурм як одна з форм колективного обговорення проблем. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні наук*, 2015. Вип. 1. С. 99–103.
4. Кузьмін В., Хміль О., Воронюк І. Технології мозкового штурму як інструмент для підвищення мотивації до навчання здобувачів вищої освіти. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Педагогіка. Психологія»*, 2023. 4. Doi: 10.32782/academ-ped.psyh-2023-4.11
5. Пометун О. І. Критичне мислення як педагогічний феномен. *Український педагогічний журнал*, 2018, 2, с. 89–98
6. Постоєва Л. Формування іншомовної комунікативної компетенції майбутніх перекладачів методом «Мозкового штурму». *Актуальні проблеми філології: мовознавство, літературознавство, методика викладання філологічних дисциплін*, 2010. Т. 2. С. 368–371.
7. Редько В. Інтерактивні технології навчання іноземної мови. *Рідна школа*, 2011. № 8–9. С. 28–36.
8. Телемуха С. Б. Мозковий штурм як метод реалізації інтерактивного навчання. *Український науково-медичний молодіжний журнал*, 2014. 1(79), С. 169–171. URL: <https://mmj.nmuofficial.com/index.php/journal/article/view/531> (дата звернення 15.01.2025)
9. Хомуленко Т. Зміст та розвиток креативності в освітньому просторі. *Теорія і практика управління соціальними системами*, 2016. № 4. <https://doi.org/10.20998/%25x>

Nefedchenko Oksana Illivna,
ORCID ID: 0000-0003-1656-2422
PhD in Pedagogy, Associate Professor
Senior Teacher at the department of foreign languages and linguodidactics
Sumy State University

Aleksakhina Tetiana Oleksiivna,
ORCID ID: 0000-0002-9905-330X
PhD in Philology, Associate Professor
Senior Teacher at the department of foreign languages and linguodidactics
Sumy State University

Hladchenko Oksana Robertivna,
ORCID ID: 0000-0002-0788-764X
Senior Teacher at the department of foreign languages and linguodidactics
Sumy State University

DEVELOPMENT OF DIALOGIC SPEECH IN STUDENTS OF NON-LINGUISTIC SPECIALTIES IN FOREIGN LANGUAGE CLASSES

РОЗВИТОК ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ У СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

The European labor market demands highly qualified specialists who, among other professional qualities, possess the ability to engage in dialogue and communicate effectively with colleagues, partners, and employers. Modern education provides opportunities to create conditions for students to develop these essential skills by simulating real-life scenarios where their knowledge can be applied. Educational dialogue is a collaborative and creative process involving all participants in the educational environment, fostering questioning and interaction.

This article focuses on the development of dialogic speech during English lessons. Proficiency in a foreign language requires the ability to respond effectively to diverse real-world scenarios. The ultimate goal of foreign language learning is to master spontaneous speech skills, both monologic and dialogic. Language, as a tool for live communication, demands special attention to the development of unprepared dialogic interactions.

Based on the results of the theoretical study, the psychological features of dialogical speech (situationality, unpreparedness) were determined, and psychological processes that influence the content and nature of dialogical communication were identified: perception of the interlocutor's language and orientation in the situation; formation of the substantive side of the statement; linguistic expression of thought and perception of the partner's remarks were presented.

Methods and techniques used with students of non-linguistic specialties for the effective assimilation of educational material, development of dialogical speech skills and the ability to respond quickly in real communication situations were presented.

For the effective use of dialogue in both educational and professional activities, it is important to master discursive behavior, which is manifested in the intellectual, emotional and volitional spheres of the personality.

Key words: dialogical speech, speech material, communicative skills, dialogue structure.

Європейський ринок праці потребує висококваліфікованого спеціаліста, який має серед низки професійних якостей, ще й уміння застосовувати діалог, вести бесіду з колегами, партнерами, роботодавцями. Сучасна освіта дає можливість створити умови для формування у студентів необхідних вмінь, так змодельовати майбутні ситуації, де можна спробувати застосувати набуті знання. Навчальний діалог – це творча співпраця всіх учасників навчального процесу, під час якої постійно розвивається запитальна діяльність.

Стаття присвячена навчанню діалогічного мовлення під час уроків англійської мови. Вільне володіння іноземною мовою передбачає вміння реагувати на всілякі ситуації справжньої реальності. У зв'язку з цим кінцевою метою навчання іноземної мови є оволодіння навичками невідготовленого мовлення як монологічного, так і діалогічного. Розглядаючи мову як засіб живого спілкування, слід звертати увагу на максимальне розвиток невідготовленої діалогічної взаємодії.

На основі результатів теоретичного дослідження було визначено психологічні особливості діалогічного мовлення (ситуативність, непередбачуваність), а також виокремлено психологічні процеси, що впливають на зміст та характер діалогічного спілкування: сприйняття мови співрозмовника та орієнтування у ситуації; формування змістовної сторони висловлювання; мовне оформлення думки та сприйняття реплік партнера.

Було представлено методи та прийоми, які використовуються зі студентами немовних спеціальностей для ефективного засвоєння навчального матеріалу, розвитку навичок діалогічного мовлення та здатності до швидкого реагування у реальних ситуаціях спілкування.

Для ефективного застосування діалогу як у навчальній так і у професійній діяльності важливо оволодіти дискурсивною поведінкою, яка виявляється в інтелектуальній, емоційній та вольовій сферах особистості.

Ключові слова: діалогічне мовлення, мовний матеріал, комунікативні навички, структура діалогу.

Problem statement. In modern education, foreign language learning occupies an important place, since proficiency in other languages is necessary for professional and personal development. For students of non-linguistic specialties studying at universities and colleges, it is important not only to master vocabulary and grammar, but also to acquire practical communication skills. One of the main forms of speech activity is dialogical speech, which allows students to actively interact in real communicative situations. Therefore, the development of dialogical speech in foreign language classes becomes a priority task for teachers.

In general, we first encounter dialogue as a method of cognition and learning in ancient philosophy, where it was understood as a method of finding the truth using certain questions. Thus, the problem of dialogue as a method of positional exchange has its roots in the distant past, where dialogue arises as a way of cultivating the art of persuasion, that is, effective management of people's minds and feelings through the use of language and logic. This was dictated by the demands of society back in the ancient period, when the sophists, having taken the starting point of human communication not with nature, but with other people in the analysis of cognition, discovered a specific communicative plan of the mind's activity. The most prominent philosophers who dealt with the problems of dialogue were Sokrat, Platon, Ksenofont Afinskyi, Lessinh. One of the first attempts to develop a holistic system of conducting a dialogue belongs to the English scientist G. Armstrong (1848–1937). The main reason for the poor preparation of students is the priority use of monological, reproductive didactic methods. G. Armstrong believed that this shortcoming can be corrected using the method of dialogue, which allows the teacher to lead students through accessible scientific research. But the technology of conducting a dialogue by G. Armstrong required a lot of work and time to achieve high results, therefore, from the standpoint of modern knowledge, it cannot be considered optimal.

An analysis of the scientific works of such scientists as M. Buber, M. Bakhtin, N. Barbalis, and G. Pestalozzi shows that researchers tried to penetrate the essence of dialogue, which becomes a priority principle of education, where the student himself designs his own individual educational trajectory.

Analysis of recent research and publications.

The experience of our scientific school (dissertations and articles by M. Bilotserkovets, N. Gromova, L. Krivshenko, O. Nefedchenko, I. Protsenko, M. Lazarev, K. Lazareva, O. Kondratiuk, etc.) has proven the need to significantly improve dialogue with pupils and students, primarily through the latter's mastery of the difficult but achievable foundations of questioning activity, that is, the desires and formed skills to ask themselves and others a series of significant cognitive questions in most educational and professional situations. "Education becomes truly, humanistic, effective under the main condition – the achievement of cognitive-creative, friendly, skillful interaction between the mentor and pupils, the teacher and students. And this is real if the teacher himself masters the culture of modern civilized, humanistic and constructive dialogue, overcomes the main problem of traditional dialogue, when the teacher asks questions, and pupils or students are doomed only to answer, having neither the rights nor the skills to ask their own important questions" [1].

The purpose of the article is to investigate the development of dialogic speech in students of non-linguistic specialties in foreign language classes.

Presentation of the main material. The development of dialogic speech in foreign language classes is one of the most acute problems of modern pedagogical science. This is confirmed by a number of studies, articles, and manuals that have appeared recently. But this problem requires further methodological solutions, since modern requirements for dialogic speech – to teach students to conduct a conversation in a foreign language in both everyday and professional spheres – are not always and fully fulfilled.

Dialogic speech is a process of communication characterized by the exchange of opinions between two or more participants. Its key psychological features include:

- **Situationality:** The context of the conversation determines the nature of the speech behavior of the participants and the linguistic structure of their communication.
- **Spontaneity:** Dialogic speech often occurs without prior preparation, requiring high levels of linguistic automation and readiness.
- **Multimodal Communication:** The use of extralinguistic means, such as facial expressions and gestures, enhances the communicative process.

The structural unit of dialogic speech is the dialogical unity (DU), which consists of a pair of turns: a stimulus-response exchange. Common types of DUs include:

- Question – Answer
- Statement – Question
- Request – Agreement/Disagreement
- Statement – Emotional Reaction

These DUs form the basis of different dialogue types, such as one-sided questioning, two-sided questioning, and idea exchanges. The largest structural unit is the thematic microdialogue, consisting of several interrelated DUs within a single communication context.

The system of teaching dialogic speech includes:

- preparatory exercises that form the material-operational basis of speaking (lexical, grammatical, phonetic exercises for imitation, substitution, transformation, combination);
- conditional – communicative (communicative), associated with solving a certain communicative task, in which students acquire the ability to replicate (pronounce stimulating and responsive replicas), correlate actions with each other (statement – re-questioning, question – answer), i.e. activity.

In order to ensure independent language interaction of students and obtain the desired language product, as well as the planned result – the ability to perform the main functions of communication, in order to form such properties of dialogic speech as its motivation, expressiveness, directionality, situationality, it is necessary to model the interaction itself. This is most facilitated by the staging of fairy tales and dialogues of an etiquette nature, the creation of game situations related to the future profession, and methods of collective interaction.

The content and nature of dialogic communication are influenced by psychological processes: perception of the interlocutor's language

and orientation in the situation; formation of the substantive side of the statement; linguistic expression of thought and perception (decoding) of the dialogue partner's remarks.

Dialogic speech is always motivated. The emergence of a desire in students to say something, to express their thoughts, feelings, and not just to reproduce other people's words or a memorized text, is created by certain conditions. This is, first of all, the use of such stimuli that cause the student to need to "express himself", which is possible when creating a favorable psychological climate that promotes statements, a friendly attitude of the class and the teacher, interest in completing the proposed tasks, the desire to complete them well. Favorable conditions for communication allow students to listen, speak, read in the language being studied, and do it with pleasure, instill in students the confidence that they can understand and speak a foreign language.

Students of non-linguistic specialties usually have a lower level of motivation to study a foreign language compared to those who study at linguistic faculties. Most of them do not envisage the use of a foreign language in their future professional activities. However, in a globalized world, mastering foreign languages opens up new opportunities for career growth and personal development. That is why special attention should be paid not only to the theoretical, but also to the practical aspect of speech activity.

Dialogic speech is an important component of communicative competence, as it allows students to actively apply language knowledge in the process of interaction with other people. This ensures more effective assimilation of language material, development of oral skills and the ability to respond quickly in real communication situations.

In teaching dialogic speech there are two approaches: "the way from above" and "the way from below". "The way from above" involves working with a sample dialogue. When implementing the "way from below", it is logical to assume that the initial unit is dialogic unity. The main difference between these approaches is that in the first case, students first work on a sample dialogue, selecting the necessary phrases from it and analyzing the structure. In the second case, students first get acquainted with individual lines, and then independently compose a dialogue based on a given topic. To develop dialogic speech skills in students of non-linguistic specialties, teachers of the Department of Foreign Languages and Linguodidactics can employ the following methods:

Role-Playing Games: Simulating real-life situations, such as interactions in a store, at a train station, or in professional contexts, allows students to practice relevant speech patterns and vocabulary (O. Nefedchenko, Yu. Kozachenko).

Interactive Exercises: Activities involving pair or group work on diverse topics, ranging from personal preferences to professional issues, foster active engagement and improve listening and response skills (T. Plokhuta, O. Nefedchenko).

Audio and Video Materials: Exposure to authentic speech samples helps students understand pronunciation, intonation, and contextual usage of vocabulary and grammar (T. Aleksakhina).

Language Clubs and Discussions: Creating opportunities for informal discussions enables students to practice free communication, develop social skills, and build confidence (T. Plohuta, O. Hladchenko).

Professionally Oriented Tasks: Incorporating tasks that require the use of professional terminology, such as mock meetings or technical discussions, enhances motivation and practical application (T. Aleksakhina, O. Hladchenko).

Associations and Analogies: Using comparative analysis encourages students to form connections between concepts, improving critical thinking and language skills (O. Nefedchenko, Yu. Kozachenko).

Empathy method. This method is similar to the previous one: its second name is “personal analogy method”. Its main task is to imagine yourself in the place of another person. Most often, in foreign language classes, students imagine themselves as doctors or patients. With the help of this method, lexical units are activated, communicative skills are formed, and communicative culture is enriched. It is important to note that all proposed situations should be realistic: students are interested in imagining themselves in their future profession, and therefore this motivates them to learn the language (O. Nefedchenko, O. Hladchenko).

When teaching dialogue, it is better to pair students with approximately the same level of learning, while offering additional support to those who are doing poorly. It is advisable to pair communicative students with those who have a low level of speech initiative. It is not recommended to include students who psychologically reject each other in one pair.

For the effective use of dialogic interaction, students must possess discursive behavior, which manifests itself in the intellectual, emotional and volitional spheres of the personality. This problem

was considered by us in the article “Formation of students’ dialogue skills during learning a foreign language” [1].

Having studied the active implementation of dialogical speech in foreign language classes, we identified the following Overcoming Challenges in students of non-linguistic specialties:

Students of non-linguistic specialties often exhibit lower motivation for learning foreign languages compared to their linguistic counterparts. Many do not anticipate using a foreign language in their professional activities. However, in a globalized world, language proficiency opens new opportunities for career advancement and personal growth. To address this challenge:

- **Create a Supportive Environment:** Foster a positive classroom atmosphere that encourages participation and reduces fear of making mistakes.
- **Use Relevant Stimuli:** Design tasks and topics that align with students’ interests and future career paths to increase engagement.
- **Incorporate Technology:** Utilize digital tools and platforms to provide diverse, interactive learning experiences.

Results and Benefits of Developing Dialogic Speech. The implementation of dialogic speech development methods has shown positive outcomes in students of non-linguistic specialties, including:

- **Improved Communication Skills:** Enhanced auditory and verbal memory, along with quicker response times in conversations.
- **Increased Self-Confidence:** Active participation in dialogues reduces anxiety and builds confidence in using a foreign language.
- **Expanded Vocabulary:** Regular practice in various contexts enriches students’ language repertoire.
- **Development of Critical Thinking:** Engaging in dialogue encourages analytical and reasoning skills, as students must formulate and justify their thoughts.

Conclusions and Future Research Directions.

The development of dialogic speech is a crucial aspect of foreign language education for students of non-linguistic specialties. By employing diverse teaching methods, such as role-playing, interactive exercises, and the use of authentic materials, educators can enhance students’ communicative competence and prepare them for real-life interactions. Future research should focus on integrating advanced technologies and exploring interdisciplinary approaches to further optimize the teaching of dialogic speech.

BIBLIOGRAPHY:

1. Nefedchenko O.I., Aleksakhina T.O. Formation of students' dialogue skills during learning a foreign language. *Інноваційна педагогіка*. Випуск 55. Том 3, 2023. С. 182–186
2. Лазарев М., Козлова О. Особливості професійно-творчої самореалізації майбутнього педагога у персоналізованій евристичній освіті. *Пізнавально-творча і професійна самореалізація особистості в евристичній освіті*. СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. С. 92.
3. Нефедченко О.І. Розвиток технологій евристичної освіти в українській вищій педагогічній школі. Суми: Сумський державний університет, 2023. С. 252.
4. Нефедченко О.І., Плохута Т.М., Нефедченко В.Ф. Впровадження технологій евристичної освіти в закладах вищої освіти України. *Інноваційна педагогіка*. Випуск 50, том 2, 2022. С. 158–161

Олійник Наталія Анатоліївна,

orcid.org/0000-0001-9340-4378

кандидатка педагогічних наук, доцентка,

завідувачка кафедри початкової освіти

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського

Франчук Наталія Леонідівна,

orcid.org/0000-0001-8084-3793

кандидатка педагогічних наук,

доцентка кафедри початкової освіти

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF STUDENTS' CIVIC COMPETENCE

Стаття присвячена аналізу педагогічних умов ефективного формування громадянської компетентності учнів молодшого шкільного віку в умовах сучасної шкільної реформи в Україні. Розглянуто актуальні аспекти виховання громадянської компетентності учнів закладів загальної середньої освіти. Відзначено, що ухвалення Закону України «Про освіту» стало відправною точкою для трансформації освітнього процесу, орієнтованого на потреби XXI століття. У статті зауважено, що основною метою освіти визначено формування компетентної особистості, здатної до активної участі в громадському житті, відповідальної за власний добробут і добробут суспільства.

У статті обґрунтовано, що громадянська компетентність є інтегративною якістю особистості, яка включає правові й громадянські знання, моральні цінності, навички критичного мислення та комунікації. Науковий аналіз охоплює дослідження аспектів громадянського виховання у філософсько-методологічному, психолого-педагогічному та українознавчому контекстах. У роботі визначенні педагогічні умови, які сприятимуть формуванню громадянської компетентності учнів молодшого шкільного віку, а саме: система методів і форм роботи, що формують громадянську позицію учнів; посилення міжособистісної взаємодії; впровадження елементів іншомовного середовища; проєктна діяльність та участь у соціальних ініціативах. Особливу увагу приділено ролі мережевої взаємодії закладів освіти як механізму об'єднання зусиль для підвищення якості навчання.

Практичні заходи, зокрема інтелектуальні ігри, проєкти, конкурси, олімпіади, спрямовані на розвиток патріотизму та відповідальності, забезпечують ефективне формування громадянської компетентності. Вони створюють умови для всебічного розвитку учнів, сприяють реалізації моральних ідеалів та мотивують до соціальної активності.

Стаття має новизну в контексті розкриття потенціалу мережевої взаємодії освітніх закладів для виховання громадянських якостей, що відповідають викликам сучасності.

Ключові слова: мережева взаємодія, громадянська компетентність, педагогічні умови, учні, молодші школярі.

The article is devoted to the analysis of pedagogical conditions for the effective formation of civic competence of primary school students in the context of the current school reform in Ukraine. The article considers topical aspects of education of civic competence of pupils of general secondary education institutions. It is noted that the adoption of the Law of Ukraine 'On Education' was the starting point for the transformation of the educational process, oriented to the needs of the XXI century. The article notes that the main goal of education is the formation of a competent personality capable of active participation in public life, responsible for their own well-being and the well-being of society.

The article substantiates that civic competence is an integrative quality of a person, which includes legal and civic knowledge, moral values, critical thinking and communication skills. The scientific analysis covers the study of aspects of civic education in the philosophical, methodological, psychological, pedagogical and Ukrainian contexts. The paper identifies pedagogical conditions that will contribute to the formation of civic competence of primary school students, namely: a system of methods and forms of work that shape students' civic position; strengthening interpersonal interaction; introduction of elements of a foreign language environment;

project activities and participation in social initiatives. Particular attention is paid to the role of networking among educational institutions as a mechanism for combining efforts to improve the quality of education.

Practical activities, such as intellectual games, projects, competitions, and Olympiads aimed at developing patriotism and responsibility, ensure the effective formation of civic competence. They create conditions for the comprehensive development of students, promote the realisation of moral ideals and motivate them to social activity.

The article has a novelty in the context of revealing the potential of networking of educational institutions for the education of civic qualities that meet the challenges of our time.

Key words: networking, civic competence, pedagogical conditions, students, primary school students.

Постановка проблеми. Ухвалення нового Закону України «Про освіту» дало старт реформі системи освіти. Ключова ідея шкільної реформи полягає в тому, що школа має давати ті знання та формувати ті компетентності, які необхідні для життя людини ХХІ століття. Саме тому, все більш актуальними завданнями сучасної школи є підвищення виховного потенціалу освітнього процесу, посилення ролі громадянської освіти, розвиток демократичних засад у житті школи та організації соціальної практики учнів.

Суспільство висуває соціальне замовлення до закладів загальної середньої освіти, що передбачає не лише підготовку освіченої особистості, а й виховання активної, конкурентоспроможної особистості, компетентної у вирішенні життєвих, професійних проблем, готової до виконання громадянських обов'язків, відповідальної за власний добробут та добробут і благополуччя своєї країни. Основним поняттям «реформування сучасної системи освіти» є поняття «компетентність», де однією із ключових компонентів є громадянська [2, с. 10]. Виховання компетентного громадянина України визначається однією з ключових цілей освіти та належить до найбільш актуальних питань сучасної педагогічної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній українській педагогічній науці проблема громадянського виховання особистості досліджується науковцями в різних аспектах: філософсько-методологічному (І. Зязюн, В. Кремень, Г. Філіпчук, Є. Чорна та інші); психолого-педагогічні основи громадянського виховання (І. Бех, М. Боришевський, О. Киричук та інші); громадянські цінності сучасного українського виховання (О. Вишневський, П. Кендзер, Ю. Руденко, В. Струманський, О. Сухомлинська та інші); особливості формування громадянськості як інтегративної якості (Л. Крицька, Н. Чернуха, Є. Чорна та інші); українознавчий (народознавчий) контекст виховання громадянина (П. Ігнатенко, Л. Токар, Т. Усатенко та інші); утвердження національної ідеї в теорії та практиці виховання (Б. Ступарик, М. Чепіль, Є. Чорна та інші).

Мета статті – виокремлення педагогічних умов ефективного формування громадянської компетентності в учнів молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Формування громадянської компетентності учнів є можливим за умови раціональної організованої освітньої діяльності закладу загальної середньої освіти. Ця діяльність має бути зрозумілою за змістом, орієнтованою на потреби кожного учасника освітнього процесу, заснованою на принципах гуманізму, а також незалежною від швидкоплинних соціально-політичних змін у державі. Сутність формування громадянської компетентності полягає у вихованні самостійності, внутрішньої свободи, соціальної активності та відповідальності учнів не лише за власні дії, але й за ухвалені рішення. Це вимагає звернення до моральних якостей особистості та, за необхідності, їх розвитку. Серед таких якостей виділяються чесність, сміливість, відкритість, гуманізм, почуття обов'язку та справедливості, громадянська свідомість й патріотизм.

Процес формування громадянської компетентності в учнів молодшого шкільного віку, має системний і глибинний характер. Він сприяє розвитку особистих якостей учнів, формує загальнолюдські моральні ідеали, а також здатність приймати і дотримуватися встановлених у суспільстві норм.

Науковці визначають громадянську компетентність як багаторівневу інтегративну і постійно розвиваючу якість особистості, яка поєднує в собі правові та громадянські знання, вміння та навички, що формують громадянські цінності та громадянську позицію, необхідні для успішної самореалізації у житті [1, с. 446].

На формування громадянської компетентності здатна вплинути мережева взаємодія. На жаль, досі в науці недостатньо теоретичних та емпіричних знань для того, щоб використовувати мережеву взаємодію з метою підвищення рівня соціальних компетенцій учнів. Саме тому дана стаття, на нашу думку, має певну новизну, оскільки розкриває організаційно-педагогічні умови, що дозволяють використовувати мережеву

взаємодію для виховання громадянських якостей учнів молодшого шкільного віку.

Мережева взаємодія закладів освіти, що мають єдині цілі в освітньому просторі, заснована на добровільному об'єднанні ресурсів, є перспективним напрямом, метою якого є підвищення якості освіти та виховання молодого покоління. Взаємодія закладів загальної середньої освіти та розвиток системи довірливих відносин сприяють становленню громадянської та правової культури, що особливо важливо у сьогоденні.

Нами проведено дослідження, у результаті якого виявлено комплекс організаційно-педагогічних умов, необхідних для формування громадянської компетентності в умовах мережевої взаємодії закладів загальної середньої освіти.

У педагогічній літературі «умова» визначається як певна обставина, що впливає на розвиток та формування педагогічних явищ, систем, процесів, якостей особистості [4, с. 135].

Під педагогічними умовами ми розуміємо певні обставини, які б сприяли становленню громадянської компетентності учнів.

Організаційно-педагогічні умови формування громадянської компетентності – це практична сторона реалізації закономірностей освітнього процесу, що включає управління діяльністю суб'єктів освіти (зміст, форми та методи), та управління міжособистісними відносинами, предметною стороною цієї діяльності [3, с. 17].

Дослідження проводилося протягом 2021–2024 років, на базі 4 закладів загальної середньої освіти, Вінницької області. Було виявлено такі організаційно-педагогічні умови:

- система форм та методів, що сприяють формуванню громадянської компетентності учнів;
- особливості взаємовідносин суб'єктів освітньої діяльності, що сприяють виробленню громадянської позиції;
- впровадження більшої кількості уроків іноземної мови в освітній процес, з метою створення мовного середовища для більш ефективного розуміння та сприйняття чужої культури;
- проведення діагностики та корекція освітньої діяльності.

Однією із найцікавіших форм роботи, у мережевій взаємодії закладів освіти є олімпіади. Метою олімпіади, яка проходила між учнями 4 класів, закладів початкової освіти є формування громадянської компетентності учнів, як інтегративної якості особистості; розвиток в учнів творчих здібностей та інтересу до науково-дослідної діяльності; створення необхідних умови для підтримки здібностей

учнів, бажання вивчати іноземну мову. Освітні завдання олімпіад ми вбачаємо в тому, щоб:

- удосконалювати комунікативну компетентність;
- активізувати творчу діяльність дітей та сприяти розвитку інтересу до дослідницької діяльності;
- формувати інтерес та мотивацію до вивчення рідної та іноземної мовами;
- сприяти оволодінню вміннями ефективно користуватися інноваційними технологіями;
- розвивати світогляд учнів;
- інтенсифікувати процес здобуття історичних та суспільствознавчих знань;
- сприяти вихованню ціннісних орієнтацій учнів, формуванню активної громадянської позиції.

Продуктивною та цікавою формою роботи, яку ми проводили з учнями 4 класу, закладів загальної середньої освіти Вінницької області, у ході проведення олімпіад були інтелектуальні ігри, зокрема «Що? Де? Коли?», «Group icebreakers», «Ерудит шоу». Ключовими моментами було те, що завдання були підібрані таким чином, щоб впливати на розвиток громадянської позиції учнів та посилення її моральних компонентів, сприяючи при цьому формуванню громадянської компетентності.

Результативність участі у заходах залежить від різних чинників: висока мотивація учасників; співробітництво, спорідненість дітей та вчителя; прагнення до самовдосконалення у дітей та педагога; пошук нових, незвичайних, креативних форм виступу; сприятливий психологічний клімат у групі дітей; захопленість педагога своєю справою. Тут слід відзначити кожного учасника конкурсу із позитивною стороною, оцінити слабкі сторони у спільних виступах, виробити шляхи їх удосконалення.

У разі мережевої взаємодії, закладів освіти, особливе місце ми відвели проєктній діяльності. Така форма роботи дозволяє учням самостійно отримувати знання у процесі спільного вирішення поставлених перед ними завдань, із різних предметів. В основі проєктної діяльності лежить вміння учнів конструювати свої знання, орієнтуватися в інформаційному та освітньому просторі. Усе це сприяє розвитку критичного та творчого мислення.

Так, наприклад, учням була запропонована проблема «До нас приїхав іноземець, щоб написати цікаву, багатомовну краєзнавчу збірку про вашу місцевість, вам слід показати йому основні культурні та історичні пам'ятки вашого селища та зацікавити його». Саме проєктна діяльність учнів допомагає активізувати учнів, сприяє

згуртованості та вивченні історії свого краю. У нашому дослідженні проектна діяльність допомогла досягти позитивної динаміки з формування громадянської компетентності. Приклади проектних робіт учнів представлено на рис. 1

Соціальна робота є одним із напрямків формування громадянської компетентності, з цією метою серед шкіл, учасників мережевої взаємодії, проводився проєкт «Велике серце», в рамках якого проходили акції:

- «Збери портфель» (допомога дітям переселенцям);
- «Будинок, в якому я живу» (прибирання шкільного подвір'я);
- «Долонька тепла», «Дякую за життя!»;
- «Різдвяний подарунок друзі» (для дітей сиріт; дітей переселенців).

У процесі нашого дослідження ми організували творчі конкурси відео- та слайд-презентацій, а також конкурси фотографій серед учнів 4 класу шкіл Вінницької області. Вони присвячені історичним пам'яткам Вінницької області та Поділля, відомим історичним діячам України, що сприяє формуванню інтересу до своєї батьківщини, підвищенню громадянської самосвідомості та зрештою формуванню активної життєвої громадянської позиції.

В кінці навчально року, ми проводили конкурс письмових робіт учнів на тему: «Я пишаюсь своєю країною» представленого у формі написання листа друзі з іноземної країни. Основна ідея проведення конкурсу – залучення учнів до усвідомлення сучасних проблем, що потребують практичного вирішення, визначення своєї громадянської позиції та напрямів власної діяльності. Конкурс має дидактичну спрямованість, стимулює розвиток громадянської компетентності, становлення інформаційних, дослідницьких і комунікативних

компетенцій учасників, розкриває творчі здібності. Він допомагає учням здобувати знання у творчому процесі планування та самостійному виконанні практичних завдань. Крім того, такі проєкти сприяють створенню атмосфери співробітництва.

У своїй роботі активно використовували метод сторітелінгу (від англ. story – історія, tell – розповідати) – ефективна методика подання інформації учням за допомогою розповідання повчальних, кумедних, захоплюваних історій із реальними чи вигаданими персонажами (наприклад, у казках, розповідях, новелах, легендах, коміксах тощо) [4, с. 140].

Конкурсні відеофільми та слайд-презентації на теми «Експерсія рідним селом для іноземних друзів», «Повітряний ярмарок Поділля», «Великий чумацький шлях» свідчать про громадянську гордість учнів за свій край і за свою Батьківщину та говорять про готовність до комунікації з представниками іншомовних культур.

Продуктивною для нас була робота з школою «I AM SMART» м. Варшава Республіка Польща. Мета такої співпраці – міжкультурна комунікація. Це зв'язок та спілкування між представниками різних культур, що передбачає як безпосередні контакти між людьми, так і опосередковані форми комунікації (у тому числі мову, мовлення, писемність, електронну комунікацію). Ми писали листи, саме листування сприяє формуванню соціального почуття патріотизму. Патріотизм стає складовою свідомості учнів, що відбиває загальнонаціональні моменти у розвитку, і формує активну громадянську позицію і громадянську компетентність.

Ефективність формування громадянської компетентності залежить від співпраці з громадськістю, яку ми розглядаємо як один із головних принципів своєї діяльності.

Рис. 1. Культурні знахідки учнів 4 класів у процесі роботи над проєктами

Громадянська компетентність – це наслідок її інтегральності та граничності, спрямованості на людину та вирішення її життєвих проблем.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, можна дійти висновку, що у практиці педагогічного процесу за умов мережевої взаємодії освітніх суб'єктів доцільно виділяти певні організаційно-педагогічні умови, дотримання

яких здатне ефективно проводити процес виховання сучасної молоді та сприяти формуванню в неї громадянської компетентності. Проведена робота не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми та засвідчує перспективність подальшого вивчення потенціалу усної народної творчості у формуванні громадянської компетентності учнів початкової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вовк Н., Кринична В. Педагогічні умови ефективного формування громадянської компетентності в учнів на уроках трудового навчання. *Вісник науки і освіти*, 2023. № 10(16). С. 445–451.
2. Жадан І. В. Громадянська компетентність: соціальні очікування та реалії: монографія / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної соціальної та політичної психології. Київ, 2021. 105 с.
3. Латуша Н., Олійник Н. Виховання національно-патріотичних цінностей у молодших школярів – патріотичне завдання освітнього процесу. *Інновації в дошкільній і початковій освіті*, 2024. № 2. С. 16–26.
4. Непорада І. М. Педагогічні умови формування громадянської компетентності учнів початкової школи. *Педагогічні науки: теорія та практика*. 2023. № 1(45). С. 135–144.
5. Пометун О. І. Формування громадянської компетентності: погляд з позицій сучасної педагогічної науки. *Вісник програм шкільних обмінів*. 2005. № 23. С. 18.
6. Сахневич І. Д. Педагогічні умови формування громадянського самовизначення учнів професійно-технічних навчальних закладів у позанавчальній діяльності. *Теорія і практика підготовки майбутніх учителів до педагогічної дії*: зб. матеріалів конференції. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2011. С. 186–191.

Петренко Наталія Володимирівна,

ORCID ID: 0009-0009-7928-6665

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри педагогічної освіти, цифрових технологій

та академічного підприємництва,

Харківський національний університет

імені В.Н. Каразіна

ПРОФЕСІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ

PROFESSIONAL ORIENTATION AS A FACTOR IN THE FORMATION OF SELF-EDUCATION COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS

У сучасному світі самоосвітня компетенція стає найціннішим інструментом для досягнення успіху та розвитку особистості. Професійна спрямованість майбутніх вчителів, відіграє важливу роль у розвитку їхньої самоосвітньої компетентності. Вона забезпечує мотивацію до самостійної роботи, допомагає орієнтуватися в інформаційному просторі та сприяє ефективному використанню ресурсів для власного професійного розвитку, а також сприяє розвитку критичного мислення і творчого підходу. Тому розуміння поняття самоосвітньої компетенції вчителя, дослідження взаємозв'язку професійної спрямованості та самоосвітньої компетентності є надзвичайно важливим для вдосконалення освітньої системи.

На основі теоретичного аналізу психолого-педагогічних досліджень, спостереження за освітньою діяльністю здобувачів закладів вищої педагогічної освіти, надано авторське трактування поняттю «професійна спрямованість вчителя», яка розуміється як інтегративне утворення особистості, що опосередкує перетворення здобувача вищої освіти з суб'єкта навчально-професійної діяльності в суб'єкт професійної діяльності, як індивідуальна схильність людини до даного виду діяльності, яка формує її стратегію вибору професії, розвитку кар'єри та досягнення професійних результатів.

Визначено кілька основних складових (компонентів) професійної спрямованості вчителя, а саме: інтереси та схильності, які стимулюють вибір певної діяльності; мотиви та потреби; цінності та установки, які вчитель сприймає як основні для професії; професійна ідентичність та самовизначення, які визначають ступінь внутрішньої готовності особистості до обраної професії та її реалізації; ставлення до професії, яке включає почуття відповідальності за результат, задоволення від професії, а також готовність до її складнощів; рольові уявлення, або усвідомлення того, що від нього очікують учні, батьки, адміністрація.

Показано взаємозв'язок професійної спрямованості майбутнього вчителя із формуванням у нього самоосвітньої компетенції. Визначено, що професійна спрямованість сприяє розвитку мотивації до саморозвитку, ефективному освоєнню нових знань і навичок, а також здатності до критичного мислення й аналізу професійної діяльності.

Ключові слова: компетенція, самоосвіта, самоосвітня компетенція, професійна спрямованість, майбутні вчителі.

In the modern world, self-education competence has become the most valuable tool for achieving success and personal development. The professional orientation of future teachers plays a crucial role in developing their self-education competence. It ensures motivation for independent work, helps navigate the informational space, promotes effective use of resources for personal professional development, and fosters the development of critical thinking and a creative approach. Therefore, understanding the concept of teachers' self-education competence and investigating the relationship between professional orientation and self-education competence is vital for improving the system.

Based on a theoretical analysis of psychological and pedagogical research and observations of the educational activities of students in higher pedagogical education institutions, the author provides an interpretation of the concept of "teacher's professional orientation." It is understood as an integrative personality trait that mediates the transformation of a higher education student from a subject of educational and professional activity into a subject of professional activity. It is also seen as an individual's predisposition to this type of activity, shaping their strategy for choosing a profession, career development, and achieving professional results.

Several key components of a teacher's professional orientation are identified, including:

- Interests and inclinations that stimulate the choice of a specific activity;
- Motives and needs, particularly the need for self-realization, professional recognition, and material achievements;

- Values and attitudes, which teachers perceive as essential for their profession, such as attention to student development, responsibility, fairness, and inclusivity;
- Professional identity and self-determination, which determine the degree of internal readiness of an individual for their chosen profession, a sense of belonging to the pedagogical community, and the teacher's role in society;
- Attitude toward the profession, which includes a sense of responsibility for outcomes, satisfaction with the profession, and willingness to face its challenges;
- Role perceptions, or awareness of what is expected of them by students, parents, and administrators, and how they perceive their responsibility for students' development.

The article highlights the relationship between the professional orientation of future teachers and the formation of their self-education competence.

Key words: competence, self-education, self-education competence, professional orientation, future teachers.

Постановка проблеми. В умовах реформування освітньої системи в Україні зростає потреба в педагогах, здатних не тільки доносити знання, але й навчати учнів ефективним методам саморозвитку. Підготовка майбутніх учителів висуває високі вимоги до їхньої професійних компетенцій. Сучасні тенденції в освіті вимагають від учителів нових професійних підходів, гнучкості та здатності до безперервного навчання. Тому, самоосвітня компетенція, як здатність до самостійного навчання і вдосконалення професійних знань та навичок, є необхідною умовою успішної професійної діяльності педагога. Вона визначає вектор і зміст самостійної освітньої діяльності здобувача закладу вищої освіти, безпосередньо впливає на якість освіти, професійну задоволеність і розвиток педагогічної діяльності в цілому.

У цьому контексті, досить важливим виявляється психолого-педагогічний аспект професійної спрямованості майбутніх вчителів. Розуміння власних професійних інтересів і цінностей впливає на мотивацію і задоволення від роботи, допомагає вчителям розвивати позитивну самооцінку та самосвідомість, сприяє формуванню самоосвітньої компетенції тощо.

Слід зазначити, що вчителі виконують важливу роль у формуванні майбутніх поколінь. Їх професійна спрямованість безпосередньо впливає на якість освіти та виховання учнів, що має значення для суспільства в цілому.

Отже, розуміння професійної спрямованості майбутнього вчителя, як необхідної умови формування самоосвітньої компетенції, визначення її сутності та структури є актуальним. Вивчення даної проблеми дозволить розширити теоретичні основи педагогіки та психології, а також розробити нові моделі професійної підготовки майбутніх учителів. Розуміння того, як формувати професійну спрямованість у здобувачів закладів вищої педагогічної освіти, буде сприяти покращенню освітніх програм з підготовки майбутніх учителів, зробить їх більш ефективними та актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування професійної спрямованості знаходиться в колі наукових інтересів як українських, так і зарубіжних науковців, та розробляється в двох напрямках: педагогічному і психологічному.

У педагогічному напрямі проблему формування професійної спрямованості досліджували такі українські науковці як Л. І. Пономаренко (питання професійної орієнтації молоді, зокрема в контексті педагогічної діяльності.); О. В. Сухомлинська (формування професійних компетенцій у вчителів та їхня професійна спрямованість); В. Г. Боярчук (методи і технології формування професійної спрямованості у здобувачів педагогічних спеціальностей); І. М. Кудрявцева (професійна самосвідомість майбутніх вчителів і її вплив на вибір професії); Н. А. Соловйова (зв'язок між самоосвітою та професійною спрямованістю майбутніх педагогів); А. В. Лук'янець (професійна підготовка вчителів та особливості їхньої професійної спрямованості в умовах сучасної освіти).

Активна розробка проблеми професійної спрямованості в напрямі психології серед українських дослідників пов'язана з дослідженнями системи відносин людини, співвіднесення сенсу і значення, інтеграції спонукань та їх сенсорного контексту, спрямованістю особистості і динаміки поведінки, орієнтування в діяльності тощо. Ці дослідження допомагають зрозуміти, як професійна спрямованість вчителів впливає на їхню діяльність і розвиток, а також на якісне навчання учнів.

Але серед учених й до сьогодні не вироблено єдиного підходу до визначення професійної спрямованості взагалі, та професійної спрямованості майбутніх учителів зокрема, не досліджено її складові та фактори формування. Відсутність єдиної думки щодо даної проблеми залишає її відкритою для подальших досліджень.

Мета статті: визначити поняття «професійна спрямованість вчителя», її складові; показати взаємозв'язок професійної спрямованості

майбутнього вчителя із формуванням у нього самоосвітньої компетенції.

Для досягнення мети дослідження використовувались такі методи: теоретичний аналіз наукових джерел, спостереження за освітньою діяльністю здобувачів закладів вищої педагогічної освіти.

Виклад основного матеріалу. У контексті даного дослідження будемо розуміти самоосвітню компетенцію як провідну форму вдосконалення певної професійної компетентності, здатності особистості ефективно навчатися та розвиватися самостійно: визначати власні навчальні потреби, встановлювати цілі навчання, знаходити та використовувати різноманітні джерела інформації, а також ефективно оцінювати свій прогрес [7, с. 28]. Без сформованої професійної спрямованості розвивати самоосвітню компетенцію не виявляється можливим.

Аналіз наукової літератури свідчить про безліч часто суперечливих значень поняття «спрямованість особистості». Складність операціоналізації даного конструкту пов'язана, по-перше, з тим, що мова йде про проєкції на потік свідомості і поведінки латентних (прихованих від зовнішнього спостереження) чинників (мотивів, потреб); по-друге, з невизначеністю критеріїв для розрізнення стійких і ситуативних чинників (стійкість особистісної мотивації не означає її єдиності, її монополії на детермінацію поведінки і переживань); по-третє, з тим, що особистість безпосередньо не усвідомлює своєї спрямованості (прихованість від «внутрішнього» спостереження).

При всьому різноманітті підходів до визначення спрямованості особистості можна виділити деякі загальні моменти, які присутні в більшості визначень:

1) спрямованість є інтегративним поняттям, що характеризує цілісність особистості, стрижневим і багатограним властивістю особистості, що обумовлює її індивідуальність і своєрідність;

2) спрямованість визначається потребами, інтересами, схильностями прагненнями особистості;

3) спрямованість характеризується системою провідних мотивів, що визначають внутрішню позицію особистості, її ставлення до діяльності;

4) функціональне значення спрямованості полягає в регуляції поведінки людини: вона визначає стратегію «над ситуативної» активності;

5) головним механізмом формування спрямованості особистості є виховання.

Найважливішим психічним регулятором активності людини є спрямованість особистості

професіонала як своєрідне відображення дійсності, що забезпечує не ситуативну, а стратегічну, надситуативну активність. Професійна спрямованість створює внутрішні умови для засвоєння знань, умінь, навичок, забезпечує розвиток людини як суб'єкта праці.

Ідеї, пов'язані з професійною спрямованістю, мають певну історію розвитку, починаючи з досліджень особистості та її схильностей. У роботах таких дослідників, як З. Фрейд, К. Юнг, а також в контексті етапів розвитку психології, можна знайти ранні спроби розібратися у мотиваційних аспектах професійного вибору. Однак лише в середині ХХ століття професійна спрямованість була чітко відокремлена від інших психічних характеристик особистості. У цьому контексті можна виділити декілька психологічних теорій професійної спрямованості:

1. Теорія професійної орієнтації Г. Холанда. Холанд визначав професійну спрямованість як сукупність інтересів та схильностей, що мають вирішальне значення при виборі професії. Його модель передбачала шість типів особистостей (реалістичний, дослідницький, артистичний, соціальний, підприємницький, традиційний), кожен з яких відповідний певному типу професії.

2. Теорія мотивації професійної діяльності А. Маслоу. Маслоу пропонував модель потреб, де потреби в самореалізації займають найвищий рівень, що стимулює особистість до вибору професії, яка відповідає її внутрішнім прагненням і дозволяє досягти особистісної самореалізації.

3. Теорія розвитку професійної спрямованості Д. Гаврина, В. Крутецького. Вони стверджували, що професійна спрямованість є складовою частиною загальної спрямованості особистості і залежить від різних факторів: генетичних, соціальних, освітніх. Також вони визначали професійну спрямованість як процес, що розвивається на різних етапах життєвого шляху людини.

Сьогодні, поняття «професійна спрямованість» є ключовим у психології професійного розвитку особистості та вивчення професійної діяльності. З огляду на те, що воно активно досліджується як у теоретичних, так і в практичних аспектах психології, зокрема в психології праці та організаційної психології, можна визначити кілька підходів та концепцій, які допомагають краще зрозуміти його сутність.

Визначення професійної спрямованості можна зустріти в ряді наукових джерел, де її розглядають як стійке психічне утворення, яке визначає прагнення особистості до вибору та реалізації

певного виду професійної діяльності. Аналізуються соціальні, психологічні та особистісні фактори, що впливають на вибір професії та процес формування професійної спрямованості молоді. Наголошується на важливості врахування індивідуальних інтересів, здібностей і ціннісних орієнтацій при виборі професійного шляху. Торкаються проблем життєвих стратегій особистості, зокрема професійного самовизначення в умовах соціальної нестабільності, а саме: ролі суб'єктивного досвіду та життєвих планів у процесі вибору професії [1, 2, 3, 7].

Один із провідних українських психологів С. Максименко дослідив проблему професійного самовизначення в контексті теорії діяльності. Він розглядав професійну спрямованість як компонент загального розвитку особистості, акцентуючи увагу на взаємозв'язку між професійними і загальними життєвими цілями [4, 5].

Н. Чепелева, досліджуючи проблему формування особистісної ідентичності та її зв'язку з професійним самовизначенням, наголошувала на важливості врахування культурного і соціального контексту при дослідженні професійної спрямованості [10].

Українські психологи акцентують увагу на тому, що професійна спрямованість – це не лише вибір роботи, а й формування особистості, яка здатна досягати успіху та знаходити сенс у своїй діяльності.

На рівні педагогічної думки маємо також низку досліджень щодо розуміння поняття «професійна спрямованість».

Л. Пономаренко визначає професійну спрямованість як систему інтересів, цінностей і переконань особистості, які визначають її вибір певної професії та готовність до її освоєння [6].

О. Сухомлинська вважає, що професійна спрямованість є інтегративним поняттям, яка включає в себе професійні інтереси, мотивацію, а також усвідомлення особистісних якостей, необхідних для виконання професійних обов'язків [7].

За В. Боярчуком, професійна спрямованість – це процес усвідомлення і формування професійних інтересів та потреб, які обумовлюють вибір професії і способи її реалізації в діяльності [1].

І. Кудрявцева стверджує, що професійна спрямованість визначається як особистісна готовність до виконання професійної діяльності, що базується на мотивах, інтересах і цінностях [3].

Н. Соловійова розуміє професійну спрямованість як індивідуальну характеристику, що

визначає напрямок професійної діяльності особистості, враховуючи її здібності, інтереси та життєві цінності [9].

Загалом, усі розробники визначення поняття професійної спрямованості охоплюють мотивацію, інтереси та цінності особистості, які впливають на вибір і реалізацію професії. Ці визначення підкреслюють важливість усвідомлення певних інтересів і потреб особистості в процесі професійного розвитку.

Проблема професійної спрямованості знаходиться в колі інтересів багатьох іноземних авторів. Деякі з них вивчали її в контексті психолого-педагогічного розвитку вчителів, їхньої професійної діяльності та особистісних чинників.

Визначення професійної спрямованості іноземними авторами підкреслюють її динамічний і комплексний характер, з акцентом на зв'язок між особистісними характеристиками, соціальним середовищем та професійним вибором.

Франц Ремшмідт розглядав професійну спрямованість вчителя як важливий елемент у формуванні педагогічної компетентності. Він підкреслював важливість інтеграції психологічних і соціальних аспектів у професійну діяльність педагога [15].

Герберт Мюллер визначав професійну спрямованість як результат взаємодії особистих переконань, професійної підготовки і соціальних умов, в яких працює вчитель. Він вважав, що професійна мотивація вчителів є важливою для їхньої професійної ефективності [16].

Петер Ренк розглядав професійну спрямованість учителів через призму їхнього розвитку впродовж кар'єри. Він виділяв різні етапи професійного становлення та зазначав, що вчителі на різних етапах потребують підтримки для розвитку своєї професійної ідентичності [17].

Джон Хетфілд аналізував вплив соціальних і культурних факторів на професійну спрямованість вчителів. Він зазначав, що вчителі мають адаптуватися до змін у суспільстві та освіті, що впливає на їхні професійні орієнтації [18].

Кетрін Келлінгсворт вивчала, як особисті цінності та мотивація вчителів взаємодіють з їхньою професійною орієнтацією. Вона підкреслювала важливість усвідомленої мотивації для розвитку вчителя в професії [19].

Карл Герман досліджував взаємозв'язок між мотивацією вчителів і їхньою педагогічною практикою. Він підкреслював, що професійна спрямованість є критичним чинником для ефективного навчання та розвитку учнів [20].

Джон Холланд стверджує, що професійна діяльність має відповідати типу особистості для досягнення задоволеності. У цьому контексті, професійна спрямованість – це особистісна характеристика, що визначає інтереси та цінності особи, які впливають на вибір професії [11].

Дональд Сапер вважає, що професійна спрямованість є динамічним процесом, що включає в себе етапи самопізнання, вибору кар'єри та адаптації до професійного середовища, підкреслюючи важливість життєвого циклу у формуванні професійної ідентичності [12].

Марк Савікас у своїх роботах акцентує увагу на важливості життєвих історій та контексту в прийнятті професійних рішень. Професійна спрямованість, на його думку, – це комплексна концепція, що включає уявлення про кар'єру як частину особистісної ідентичності [13].

Низка дослідників визначають професійну спрямованість через призму теорії соціального навчання, вважаючи, що інтереси, навички та цінності формуються через взаємодію особистості з соціальним середовищем [14].

Таким чином, теоретико-методологічний аналіз психолого-педагогічної наукової літератури щодо розуміння дефініції «професійна спрямованість» виявив, що вона не має достатньо чіткого визначення, але дає можливість зробити певні висновки:

1. Аналіз особистості вчителя слід починати з вивчення спрямованості, тому як здібності, здебільшого, компенсуються рисами особистості, їх можна сформулювати, якщо у людини є стійке бажання бути вчителем. У цьому контексті, педагогічна спрямованість представлена мотивацією до професії учителя. Спрямованість особистості вчителя проявляється як у всій його професійній життєдіяльності, так і в окремих педагогічних ситуаціях, визначає його сприйняття та логіку поведінки, а також на те, як виглядає вчитель у цілому.

2. Професійна спрямованість може бути представлена як структура мотивів навчальної діяльності: морально-світоглядних (особисті, колективістські, престижні) і процесуальні (процесуально-діяльні).

3. Професійна спрямованість повинна бути включена в мотиваційно-цільову основу навчання, як узагальнену форму ставлення до професії, яка складається з приватних, локальних оцінок суб'єктом ступеня особистісної значущості (привабливості, непривабливості) різних аспектів професійної діяльності, її змісту умов здійснення.

4. Професійна спрямованість, будучи провідною і інтегральною формою в мотиваційно-цільовій структурі навчання, впливає на динаміку нижчих рівнів і форм навчальної мотивації, зокрема на мотиви вчення і на ставлення здобувачів вищої педагогічної освіти до навчальних дисциплін.

5. Процес розвитку професійної спрямованості здобувачів має низку закономірностей: розвивається в діяльності на основі внутрішньо системних і зовнішньо системних взаємодій; у процесі розвитку проходить ряд етапів; розвивається в умовах інтегративної взаємодії певних чинників.

6. Розвиток професійної спрямованості здобувачів вищої освіти визначається попередніми і більш ранніми формами вираження позитивного ставлення до професії і стоять за цим ставленням мотиви.

До особливостей професійної спрямованості, які сприяють підготовці сучасного фахівця, зокрема майбутнього вчителя відносяться такі:

- 1) провідні потреби самоактуалізації, самореалізації в рамках певної професії;
- 2) провідні мотиви: високих професійних досягнень, творчості, саморозвитку;
- 3) ціннісні орієнтації: професійні цінності компетентності, професійні знання, уміння, соціальне визнання досягнень;
- 4) ставлення до професійної діяльності: прагнення зрозуміти соціально значущі проблеми і завдання конкретної професійної галузі, професійне самовдосконалення.

Основними функціями професійної спрямованості є:

- 1) професійна спрямованість виступає системоутворюючим властивістю, що визначає весь психологічний склад людини як суб'єкта праці;
- 2) орієнтує діяльність людини в професійному просторі;
- 3) спонукає до активності в професійно-трудовій діяльності, коли людина не тільки долучається до продуктів праці, створеними іншими людьми, а й сама бере участь у перетворенні дійсності; надає діяльності в професійній сфері стійкості до зовнішніх чинників;
- 4) створює внутрішні умови для засвоєння знань, умінь, навичок;
- 5) відображає й обумовлює цілі, мотиви праці і ставлення до дійсності, опосередковані трудовим процесом.

Отже, професійна спрямованість учителя це інтегративне утворення особистості, що опосередковує перетворення здобувача вищої освіти з суб'єкта навчально-професійної діяльності

в суб'єкт професійної діяльності, це індивідуальна схильність людини до даного виду діяльності, яка формує її стратегію вибору професії, розвитку кар'єри та досягнення професійних результатів.

Можна виділити кілька основних складових (компонентів) професійної спрямованості вчителя:

- інтереси та схильності. Це те, що стимулює вибір певної діяльності і формується через досвід та соціалізацію: під впливом соціального середовища, сімейного виховання, індивідуальних особливостей і життєвого досвіду людини;

- мотиви та потреби. Професійна діяльність реалізує потреби людини, зокрема потребу в самореалізації, професійному визнанні та матеріальних досягненнях. Включає внутрішні стимули до професії, такі як бажання допомагати учням, розвивати свої навички, досягати особистісного задоволення від роботи;

- цінності та установки. Це система переконань, яка визначає, чи є професія важливою для особистості, чи відповідає вона її життєвим цілям. Цінності, які вчитель сприймає як основні для професії, наприклад, увага до розвитку учнів, відповідальність, справедливість, інклюзивність;

- професійна ідентичність та самовизначення. Вона визначає ступінь внутрішньої готовності особистості до обраної професії та її реалізації: як вчитель визначає себе в контексті своєї професії. Вона може включати почуття приналежності до педагогічної спільноти та роль вчителя в суспільстві, свої особисті професійні цілі, готовність до розвитку, до навчання новим методам і підходам у навчанні;

- ставлення до професії, яке включає почуття відповідальності за результат, задоволення від професії, а також готовність до її складнощів;

- ролі уявлення: те, як вчитель уявляє свою роль в процесі навчання, що від нього очікують учні, батьки, адміністрація та як він сприймає свою відповідальність за розвиток учнів.

Результати дослідження свідчать про те, що професійна спрямованість безпосередньо впливає на якість формування самоосвітньої компетенції. Зокрема, здобувачі з високим рівнем професійної спрямованості демонструють вищий рівень мотивації до участі у додаткових освітніх програмах, більшу самостійність у вирішенні професійних завдань, схильність до рефлексії і самоаналізу результатів своєї діяльності.

Рис. 1. Взаємозв'язок професійної спрямованості і самоосвітньої компетенції

Останні дослідження українських науковців підтверджують, що професійна спрямованість безпосередньо впливає на якість формування самоосвітньої компетенції. Взаємозв'язок між самоосвітою і професійною спрямованістю є необхідною умовою та ключовим чинником успішної професійної діяльності, який можна представити трьома основними компонентами: мотиваційним, когнітивним та рефлексивним (рис. 1).

Самоосвіта сприяє розвитку особистісних і професійних якостей, необхідних для досягнення професійних цілей, тоді як професійна спрямованість забезпечує мотивацію та структурує процес навчання. Таким чином, інтеграція цих двох елементів є запорукою не лише професійного успіху, а й гармонійного розвитку особистості в цілому.

Професійна спрямованість виступає важливим джерелом мотивації для самоосвіти. Людина, яка має чіткі професійні цілі, більш схильна до активного самостійного навчання, оскільки це допомагає їй досягти бажаного рівня компетентності та професійного успіху.

Професійна спрямованість визначає, які знання і навички є пріоритетними для розвитку в даній професії. Це допомагає особистості зосередитися на тих аспектах навчання, які мають найбільшу практичну цінність у її професійній діяльності.

Самоосвіта сприяє формуванню критичного мислення, що є необхідним для аналізу та переоцінки професійних цілей. Це дає змогу особистості коригувати свою професійну спрямованість залежно від змін у ринку праці або власних інтересів.

Самоосвіта дозволяє швидко адаптуватися до нових вимог професії, що особливо важливо у динамічних сферах, таких як освіта. Професійна спрямованість, у свою чергу, сприяє ефективному

використанню результатів самоосвіти у практичній діяльності.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Професійна спрямованість є необхідною умовою та фундаментальним чинником формування самоосвітньої компетенції майбутніх учителів. Це складне та багатогранне поняття, яке визначає прагнення особистості до певного виду професійної діяльності та її здатність реалізуватися в ній. Професійна спрямованість обумовлює розвиток суб'єктної позиції по відношенню до майбутньої професійної діяльності: визначає її інтереси, ставлення до майбутньої професії, мотиви її вибору, що обумовлюють успішність професійного навчання та самоосвіти. Професійна спрямованість визначає не тільки вибір професії, а й подальше задоволення від роботи, успішність кар'єрного зростання, а також психологічне благополуччя людини. Вона має важливе значення для формування професійної ідентичності особистості, яка в свою чергу впливає на рівень самореалізації та щастя в цілому. Її розвиток потребує комплексного підходу, що включає створення мотиваційного середовища, залучення студентів до практичної діяльності та формування рефлексивних навичок.

Взаємозв'язок між самоосвітою і професійною спрямованістю проявляється у розвитку навичок, адаптації до змін, формуванні мотивації та професійної ідентичності, постійного самовдосконалення та підвищення якості своєї професійної діяльності.

Дослідження цієї теми є актуальним і важливим для вдосконалення підготовки майбутніх фахівців. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на вивчення впливу різних освітніх технологій на розвиток професійної спрямованості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Боярчук В. Г. Методи формування професійної спрямованості у студентів. Львів: ЛНУ імені Івана Франка. 2015. 184 с.
2. Ковальчук О. П. Професійна спрямованість у системі підготовки педагогічних кадрів. Київ: Видавництво НПУ ім. М. П. Драгоманова. 2019. 231 с.
3. Кудрявцева І. М. Психологія професійного вибору: теорія та практика. Одеса: ОДПУ. 2018. 220 с.
4. Максименко С. Д. Психологія учіння людини: генетико-моделюючий підхід. Київ: Слово, 2006. 280 с.
5. Максименко С. Д. Психологія особистості: Монографія. Київ: Главник, 2012. 384 с.
6. Пономаренко Л. І. Професійна орієнтація молоді: теорія і практика. Київ: Видавництво «Каравела». 2010. 240 с.
7. Петренко Н.В. Генеза терміну «самоосвітня компетенція»: від історії до сучасності. *Інноваційна педагогіка: Науковий журнал*. Видавництво «Гельветика». Вип. 72. 2024. С. 23–29.
8. Сухомлинська О. В. Професійна спрямованість: психологічні аспекти формування. Харків: ХНПУ. 2012. 192 с.
9. Соловйова Н. А. Самоосвіта як складова професійної спрямованості майбутніх педагогів. Київ: Педагогічна думка. 2019. 160 с.

10. Чепелева Н. В. Дискурсивні технології самопроєктування особистості: монографія / за ред. Н. В. Чепелевої. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2019. 170 с.
11. Holland J. L. Making Vocational Choices: A Theory of Careers. 3rd ed. New York: Psychological Assessment Resources. 1997. 400 p.
12. Super D. E. A Life-Span, Life-Space Approach to Career Development. In: Career Development in the Schools. Boston: Allyn & Bacon. 1990. P. 1–14.
13. Savickas M. L. The Theory and Practice of Career Construction. In: Career Development and Counseling: Putting Theory and Research to Work. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons. 2005. P. 42–70.
14. Lent R. W., Brown S. D., Hackett G. Contextual Supports and Barriers to Career Choice: A Social Cognitive Analysis. *Journal of Counseling Psychology*, 47(1), 2000. P. 36–49.
15. Remschmidt F. Berufsethik und Lehrberuf. Verlag für Hochschulwesen. 1984. 220 с.
16. Müller H. Lehrberuf und Lehrerpersönlichkeit. Paderborn: Schöningh. 1990. 185 с.
17. Renck P. Die Entwicklung der Lehreridentität im Verlauf des Berufslebens. Stuttgart: Kohlhammer. 2002. 245 с.
18. Hetfield J. Teaching and Teacher Education: The Profession of Teaching in Changing Times. London: Routledge. 1995. 310 с.
19. Kellingworth K. Motivating Teachers: The Influence of Values and Beliefs on Professional Orientation. New York: Teachers College Press. 2003. 280 с.
20. Hermann K. Lehrberuf und Unterricht: Theorien und Perspektiven der Lehrerbildung. München: Piper Verlag. 2000. 260 с.

Слюсаренко Анатолій Іванович,

ORCID ID: 0000-0003-1622-2030

старший викладач кафедри навігації

та управління судном

Дунайський інститут

Національного університету «Одеська морська академія»

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ШЛЯХІВ ТА МЕТОДІВ ЗНИЖЕННЯ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНИХ ФАКТОРІВ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА РІВЕНЬ БЕЗПЕКИ СУДНОПЛАВСТВА

ANALYSIS OF MODERN WAYS AND METHODS OF REDUCING PSYCHOPHYSIOLOGICAL FACTORS AFFECTING THE LEVEL OF NAVIGATION SAFETY

Стаття присвячена аналізу сучасних шляхів і методів зниження впливу психофізіологічних факторів на безпеку судноплавства. Основна увага приділена стресу, втомі, когнітивним перевантаженням, міжособистісним конфліктам і культурній різноманітності як основним психофізіологічним чинникам, що знижують ефективність роботи екіпажу та підвищують ризик аварійних ситуацій на морі. Автори розглядають взаємозв'язок між людським фактором і безпекою судноплавства, спираючись на результати сучасних досліджень. У статті акцентується увага на технологічних і організаційних рішеннях, які сприяють мінімізації впливу людського чинника. Запропоновано методи моніторингу стану екіпажу, зокрема контроль рівня кортизолу як індикатора стресу. Розглянуто впровадження симуляторів для тренувань, оптимізацію робочого графіка та розробку програм психологічної підтримки. Особливе місце відведено розвитку soft skills серед моряків, які підвищують адаптивність, комунікабельність і здатність ефективно працювати в багатонаціональних екіпажах. Важливим аспектом є інтеграція цифрових технологій для моніторингу здоров'я екіпажу в реальному часі, що дозволяє оперативно реагувати на ризики. Обґрунтовано необхідність формування безпеко-орієнтованої культури у сфері судноплавства, яка враховує психологічний добробут моряків. Автори приходять до висновку, що для підвищення безпеки судноплавства необхідна системна інтеграція зазначених підходів у практику управління екіпажем. Подальші дослідження мають бути спрямовані на розроблення педагогічних моделей та інструментів, які забезпечать зниження психофізіологічного навантаження. Стаття може бути корисною для науковців, менеджерів морських компаній і викладачів, зацікавлених у мінімізації ризиків, пов'язаних із людським фактором, та підвищенні ефективності професійної діяльності екіпажу.

Ключові слова: психофізіологічні фактори, безпека судноплавства, людський фактор, управління стресом, оптимізація діяльності екіпажу.

The article focuses on the analysis of modern approaches and methods for reducing the impact of psychophysiological factors on navigation safety. Particular attention is paid to stress, fatigue, cognitive overload, interpersonal conflicts, and cultural diversity as key psychophysiological factors that diminish crew performance and increase the risk of maritime accidents. The authors explore the interrelation between the human factor and navigation safety, drawing on the findings of contemporary studies.

The article emphasizes technological and organizational solutions aimed at minimizing the impact of the human factor. Proposed methods include monitoring crew conditions, such as cortisol level control as an indicator of stress. The implementation of simulators for training, optimization of work schedules, and the development of psychological support programs are discussed. Special emphasis is placed on the development of soft skills among seafarers, which enhance adaptability, communication, and the ability to work effectively in multinational crews. A crucial aspect highlighted is the integration of digital technologies for real-time health monitoring of crew members, enabling timely responses to potential risks. The necessity of fostering a safety-oriented culture in maritime operations, which considers the psychological well-being of seafarers, is substantiated. The authors conclude that a systematic integration of these approaches into crew management practices is essential for enhancing navigation safety. Further research should focus on developing pedagogical models and tools to mitigate psychophysiological stress. The article will be of interest to researchers, maritime company managers, and educators aiming to minimize human factor-related risks and improve crew performance efficiency.

Key words: psychophysiological factors, navigation safety, human factor, stress management, crew performance optimization.

Вступ. Забезпечення безпеки судноплавства є однією з ключових проблем сучасного морського транспорту. В умовах зростання обсягів перевезень і збільшення складності суден, роль людського чинника стає дедалі більш значущою. Психологічні аспекти, такі як перевтома, стрес, порушення режиму сну та уваги, є важливими чинниками, що можуть суттєво впливати на рівень безпеки морських операцій. Дослідження вказують на те, що понад 75% морських аварій спричинені людським фактором, що підкреслює актуальність вивчення методів його мінімізації [2].

Сучасні підходи до зниження впливу психофізіологічних факторів включають як технологічні, так і організаційні рішення. До них належать впровадження автоматизованих систем управління, використання симуляторів для підготовки екіпажу, оптимізація графіків роботи та відпочинку, а також створення програм психологічної підтримки. Крім того, зростає інтерес до впровадження цифрових технологій, таких як моніторинг стану здоров'я членів екіпажу в реальному часі, що дозволяє оперативнo реагувати на можливі ризики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Психофізіологічні аспекти діяльності судноводіїв для безпеки морських операцій є предметом багатьох наукових досліджень. Так, А. Сокол досліджувала людський елемент та вплив схильності членів екіпажу до ризику на ймовірність виникнення небажаних подій під час експлуатації морських суден [6]; дослідження У. Гилки присвячене аналізу ролі людського чинника в морських аваріях [10]; наукові роботи Ю. Бичковського, О. Мельника та М. Булгакова присвячені актуальній проблемі оцінки людського чинника у морській діяльності, зокрема стресового стану судноводіїв, проаналізовано кейси морських інцидентів на цю тему [2; 3; 9]; О. Старцев, В. Крамаренко та О. Червоний досліджували структуру і зміст факторів, що впливають на рівень безпеки судноплавства на морському та внутрішньому водному транспорті [7]; Ф. Бусчема досліджував вплив чутливості до різноманітності та спільного проживання на психологічний стан моряків [6]; стаття О. Безлуцької присвячена впливу ментального здоров'я судового офіцера на безпеку судноплавства та морських перевезень [1]; П. Носов акцентує увагу на інтелектуальному аналізі дій судноводіїв в ергатичних системах управління судном, що впливає на точність ідентифікації навігаційних ситуацій судноводіями [5]; науковці А. Катрич, Д. Зайцева, О. Медведєва, Н. Строєнко

та І. Леонтєва у своєму дослідженні розкривають важливі питання розвитку soft skills майбутніх судноводіїв [4] та ін.

Мета статті – проаналізувати психофізіологічні фактори, що впливають на безпеку судноплавства, а також виявити та систематизувати існуючі перспективні методи зниження цих факторів.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення безпеки судноплавства значною мірою залежить від врахування психофізіологічних факторів, які впливають на стан здоров'я, працездатність та прийняття рішень екіпажем. Сучасні дослідження підтверджують, що стрес, в тому, когнітивні перевантаження та психологічна несумісність серед членів екіпажу є одними з провідних чинників, які підвищують ризик аварійних ситуацій. У цій статті ми розглянемо основні психофізіологічні фактори, їхній вплив на роботу судноводіїв та можливі шляхи мінімізації цих ризиків задля підвищення рівня безпеки на морі. Дослідження базується на аналізі сучасної наукової літератури, нормативних документів і авторського практичного досвіду викладання у морській галузі.

Наукова робота А. Сокол робить вагомий внесок у розуміння ролі людського елемента в контексті безпеки морських перевезень, зокрема присвячена дослідженню впливу схильності членів екіпажу до ризику на ймовірність виникнення нестандартних ситуацій і подій під час експлуатації морських суден [6]. Авторка застосовує власну методику діагностики ступеня готовності фахівців морського флоту до ризику, результати якої підтверджують зв'язок між схильністю до ризику та частотою небажаних подій. Варто відзначити, що дослідження базується на актуальних міжнародних стандартах, таких як Конвенція про працю у морському судноплавстві (MLC, 2006) та Міжнародна конвенція з охорони людського життя на морі (SOLAS 74), що підкреслює його відповідність сучасним вимогам безпеки морських перевезень. Незважаючи на значущість тематики, на нашу думку, можна було б додати більше фактичного матеріалу, зокрема шляхом більш детального опису методології дослідження щодо вибірки, інструментів та процедур збору даних. Крім того, було б корисно представити кількісний аналіз результатів, що дозволило б глибше зрозуміти ступінь впливу людського фактора на безпеку судноплавства.

Більш конкретизований підхід щодо ролі людського чинника відображений у кейсі, який досліджували науковці Ю. Бичковський та О. Мельник «Роль і місце людського елемента у ситуації навалу або зіткнення судна із причалом»,

який присвячений аналізу морського інциденту, що стався у жовтні 2021 року, коли теплохід НАКСА зіткнувся з причалом у морському торговельному порту Чорноморськ [2]. Автори детально розглядають обставини події, акцентуючи увагу на недоліках офіційного розслідування, яке не виявило справжніх причин інциденту та не запропонувало ефективних заходів для запобігання подібним випадкам у майбутньому. У дослідженні підкреслюється важливість врахування індивідуальних факторів людського елементу, зокрема стресу, який, за висновками авторів, відіграв домінуючу роль у виникненні аварії. Варто відзначити, що, за даними Міжнародної морської організації (ІМО), близько 80% усіх аварій у світовому судноплаванні пов'язані з людським фактором, що підкреслює актуальність тематики дослідження [2]. Однак, для більш цілісного розуміння ризиків стресу було б корисно представити конкретні рекомендації для судоводіїв та портових служб з метою мінімізації ризиків, пов'язаних з людським фактором, що значно підвищило б практичну цінність дослідження.

Розвиваючи цю думку, стаття «Метод визначення стресового навантаження членів екіпажу судна шляхом контролю за рівнем кортизолу» присвячена актуальній проблемі оцінки стресового стану судоводіїв. Автори цього дослідження – Ю. Бичковський, О. Мельник та М. Булгаков – пропонують використовувати вимірювання рівня кортизолу в сечі як індикатор стресового навантаження, що дозволяє оперативно контролювати та адаптувати робочі умови для забезпечення безпеки судноплавання. Дослідження виявило, що помічники капітанів мають вищий рівень кортизолу порівняно з капітанами, що може бути пов'язано з меншим досвідом роботи. Крім того, зміни погодних умов спричиняють підвищення рівня кортизолу у судоводіїв, підкреслюючи важливість врахування цих факторів при розробці робочих графіків та умов контрактів для моряків. Варто зазначити, що дослідження також підтвердило взаємозв'язок між харчуванням, відпочинком та рівнем стресу. Рекомендації щодо належного харчування та регулярного відпочинку можуть сприяти зменшенню стресового навантаження у моряків [3]. Загалом, запропонований метод є ефективним інструментом для вимірювання стресового стану моряків та забезпечення безпеки судноплавання. Проте, необхідно розробляти технологічні засоби для оперативного контролю за рівнем кортизолу, що може забезпечити регулювання стресового навантаження та підвищити безпеку судноплавання.

Важливість дослідження У. Гилки не викликає сумнівів, оскільки воно присвячене аналізу ролі людського фактора в морських аваріях та спрямоване на виявлення та мінімізацію ризиків, пов'язаних саме з людським фактором [10]. Авторка досліджує, як людські помилки та надійність впливають на безпеку судноплавання, особливо в контексті використання сучасних технологій на борту суден. Крім того, дослідження підтверджують, що людські помилки часто виникають через зниження ситуаційної обізнаності моряків під час виконання завдань, що свідчить про необхідність впровадження додаткових тренінгів та заходів для підвищення обізнаності екіпажу. Погоджуємося, що робота У. Гилки робить вагомий внесок у розуміння впливу людського фактора на безпеку морських перевезень. Проте, для підвищення її практичної цінності, було б доцільно розробити конкретні рекомендації щодо впровадження технологічних рішень для підтримки екіпажу, які б сприяли мінімізації впливу людського фактору на безпеку судоводіння.

У науковій роботі О. Старцева, В. Крамаренка та О. Червоного проведено комплексний аналіз складових, які визначають рівень безпеки у сфері судноплавання. Автори акцентують увагу на важливості врахування організаційних, технічних, правових та економічних чинників у формуванні ефективної системи забезпечення безпеки перевезень. Дослідження підкреслює, що сучасна інфраструктура є одним із ключових елементів безпечного судноплавання. Зокрема, її стан визначає можливість обслуговування суден, обмеження за їхнім розміром та вантажопідйомністю, а також впливає на організацію транспортного процесу. Крім того, стаття відзначає тісний взаємозв'язок морського транспорту зі світовою економікою, адже понад 80% глобального товарообігу здійснюється через морські перевезення [7]. Особливу увагу приділено взаємодії між економічними аспектами судноплавання та питаннями екологічної стійкості. У цьому контексті автори пропонують інтегрувати новітні технології для покращення безпеки, зокрема в умовах кліматичних змін та зростаючих вимог до екологічної відповідальності транспорту.

Цікавий підхід щодо впливу чутливості до культурної різноманітності на психологічне благополуччя моряків розкрито у дослідженні італійських науковців Ф. Бусчема (F. Buscema), Б. Лоєри (B. Loera), А. Гранді (A. Grandi) та Л. Коломбо (L. Colombo) [8]. Дослідження, проведене серед 292 італійських моряків, виявило три групи на

основі їхньої реакції на різноманітність та спільне проживання. Перша група (10,6%) була високо чутливою до всіх стресорів, друга (43,8%) демонструвала найнижчий рівень стресу, а третя (45,5%) мала помірний рівень стресу, пов'язаний зі спільними просторами, міжособистісними конфліктами та мовними бар'єрами. Результати показали, що перша група відчувала нижчу задоволеність роботою та вищу негативну оцінку робочого середовища порівняно з другою групою. Це узгоджується з Моделлю стресу меншин, яка підкреслює, що чутливість до різноманітності суттєво впливає на благополуччя моряків [8]. Отже, визнання та усунення цих стресорів, пов'язаних з різноманітністю, є критично важливим. Створення інклюзивного, недискримінаційного робочого середовища може покращити якість життя моряків різного походження в морській індустрії. Це дослідження підкреслює необхідність розробки стратегій управління різноманітністю на борту суден, спрямованих на зниження стресу та підвищення психологічного благополуччя екіпажу. Враховуючи глобальний характер морської індустрії та культурну різноманітність екіпажів, такі ініціативи є важливими для забезпечення безпечного та продуктивного робочого середовища.

Проблема психофізіологічного стану судноводіїв також була предметом досліджень О. Безлуцької, у якій ментальне здоров'я виступає як вагома складова безпеки судноплавства та досліджує вплив психічного стану офіцерів на безпеку морських перевезень [1]. Авторка зазначає, що професійна діяльність суднових офіцерів відбувається в обмежених умовах судна, що значною мірою впливає на їхнє ментальне здоров'я. Встановлено, що ментальне здоров'я суднових офіцерів безпосередньо пов'язане з рівнем їх стресостійкості та соціально-психологічної адаптації до обмежених умов судна. На ментальне здоров'я фахівців річкового та морського транспорту впливають соціальні фактори, суднова організація, процедури і розпорядження, умови роботи та побутові умови, стан судна, управління на березі, зовнішні фактори навколишнього середовища, а також обмеження, пов'язані з пандемією COVID-19. Погане ментальне здоров'я суднових офіцерів негативно впливає на ефективність роботи членів екіпажу, психологічний клімат на судні, фінансові витрати компанії судновласника та навіть може поставити під загрозу безпеку рейсу. Найчастіше суднові офіцери стикаються з такими негативними станами, як депривація, втома, стрес, фрустрація, депресія тощо. Встановлено, що депресія та

тривога впливають на виникнення суїцидальних думок та ймовірність травмування суднових офіцерів, виникнення аварійних ситуацій та захворювань на борту судна. Авторка акцентує увагу на необхідності підвищення рівня психологічної підготовки майбутніх та діючих суднових офіцерів, а також налагодження психокорекційної допомоги після тривалого перебування в рейсі [1].

Психофізіологічний стан судноводіїв пов'язаний з інтелектуальною діяльністю. У цьому контексті дослідження П. Носова присвячена інтелектуальному аналізу дій судноводіїв в ергатичних системах управління судном та дослідженню проблем точності ідентифікації навігаційних ситуацій судноводіями, що може призвести до катастрофічних наслідків у морському транспорті [5]. Автор підкреслює, що більшість маневрів і завдань у судноводінні є типовими, тому судноводій ідентифікує поточну ситуацію відносно декількох найбільш значущих універсальних критеріїв. Враховуючи, що навігаційна ситуація у кожен момент часу має набір вхідних інформаційних сигналів (візуальне спостереження, звукові команди, ECDIS, ARPA, AIS, GPS), судноводій реагує на ці сигнали, класифікуючи їх відповідно до свого рівня кваліфікації та досвіду. Таким чином, виникає процес, в якому одночасно існують дві системи ідентифікації навігаційної ситуації: «суб'єктивна», що залежить від рівня судноводія, і «ідеальна» з урахуванням усіх значущих інформаційних сигналів. Це вказує на необхідність побудови математичних і імітаційних моделей, а також автоматизованих систем аналізу «суб'єктивного» сприймання навігаційних ситуацій з метою запобігання небезпечних проявів «людського фактору» в ергатичних системах управління судном [5]. Погоджуємося з автором статті щодо важливості розробки формальних та алгоритмічних підходів для перетворення даних про інтелектуальну діяльність судноводіїв з метою ідентифікації та прогнозування їхніх реакцій у критичних навігаційних ситуаціях. Це сприятиме підвищенню безпеки судноплавства та мінімізації ризиків, пов'язаних з людським фактором.

Одним із важливих аспектів психофізіологічної підготовки судноводіїв є розвиток м'яких навичок (soft skills), які теж потенційно впливають на рівень безпеки судноплавства. Професійні навички судноводіїв поділяються на hard skills, які включають технічні знання та вміння працювати з судновими механізмами, та soft skills – навички роботи з собою та людьми. Вивчення англійської мови сприяє розвитку м'яких навичок, таких як комунікабельність, адаптивність та командна робота,

що є критично важливими для ефективної професійної діяльності на судні. Тому актуалізується питання необхідності інтеграції міжпредметних зв'язків у процесі навчання, що сприяє особистісному та професійному розвитку студентів, а також їх соціальній адаптації [4]. На нашу думку, розвиток м'яких навичок у майбутніх судноводіїв під час вивчення англійської мови є надзвичайно важливим аспектом їхньої професійної підготовки. Опанування м'яких навичок, таких як ефективна комунікація, лідерство та стресостійкість, сприяє підвищенню безпеки та ефективності роботи на судні. Крім того, володіння англійською мовою як мовою міжнародного спілкування є необхідною умовою для успішної кар'єри в морській галузі. Отже, інтеграція розвитку м'яких навичок у процес вивчення англійської мови є доцільною та потребує подальшої уваги з боку освітніх установ.

Узагальнюючи думки науковців щодо у контексті зазначеної проблеми, вважаємо за необхідне виокремити конкретні методи зменшення впливу психофізіологічних чинників на безпеку судноводіння, що охоплюють чотири основні напрями:

1. *Моніторинг та управління стресом.* Стрес є одним із провідних психофізіологічних факторів, що впливають на безпеку судноводіння. У цьому контексті є ефективним метод визначення стресового навантаження членів екіпажу шляхом контролю за рівнем кортизолу, що дозволяє об'єктивно оцінити рівень стресу та вжити відповідних заходів для його зниження. Використання методів контролю рівня стресу, таких як вимірювання кортизолу, дозволяє своєчасно виявляти та усувати стресові фактори.

2. *Тайм-менеджмент та оптимізація робочого графіка.* Втома та когнітивні перевантаження також суттєво впливають на працездатність судноводіїв та є складовою ризику виникнення небажаних подій на морському судні. Тому важливим є управління робочим часом та відпочинком для запобігання втомі, а також для підвищення когнітивної функції судноводіїв.

3. *Розвиток soft skills.* Міжособистісні конфлікти та культурна різноманітність можуть призводити до психологічного дискомфорту серед членів екіпажу. Дослідження вказують на те, що чутливість до культурної різноманітності на борту є специфічним фактором ризику для психологічного благополуччя моряків, що підкреслює

необхідність розвитку soft skills, таких як комунікабельність та адаптивність. Тому навчання комунікативним та міжкультурним навичкам сприяє покращенню взаємодії в багатонаціональних екіпажах та зниженню конфліктів.

4. *Підтримка ментального здоров'я.* Ментальне здоров'я судноводіїв є вагомим складовою безпеки судноплавства, що зумовлює важливість підтримки психічного здоров'я для забезпечення ефективної роботи та зниження ризику аварійних ситуацій. Надання психологічної підтримки та ресурсів для збереження психічного благополуччя судноводіїв є ключовим для забезпечення безпеки судноплавства.

На нашу думку, інтеграція цих заходів у систему підготовки та управління екіпажем є необхідною для підвищення безпеки судноводіння. Особлива увага повинна бути приділена розвитку soft skills, оскільки ефективна комунікація та адаптивність сприяють зниженню психологічного навантаження та покращенню командної роботи. Крім того, регулярний моніторинг психофізіологічного стану членів екіпажу дозволить своєчасно виявляти та усувати потенційні ризики, пов'язані з людським фактором.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, психофізіологічні чинники відіграють ключову роль у забезпеченні безпеки судноводіння, оскільки вони безпосередньо впливають на ефективність та надійність роботи екіпажу. До основних психофізіологічних факторів, що можуть спричинити небажані події на морських судах, належать стрес, втома, когнітивні перевантаження, міжособистісні конфлікти, культурна різноманітність та ін. Розуміння та управління цими чинниками є критично важливими для мінімізації ризиків та підвищення рівня безпеки на морі. Конкретними заходами для зниження впливу психофізіологічного навантаження та покращенню командної роботи є такі: моніторинг та управління стресом, тайм-менеджмент та оптимізація робочого графіка, розвиток soft skills, підтримка ментального здоров'я. Перспективи подальших досліджень полягають в обґрунтуванні концепції безпеко-орієнтованої роботи морських екіпажів та розробленні педагогічної моделі інтеграції заходів, які сприяють зниженню психофізіологічного навантаження у систему підготовки та управління екіпажем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Безлуцька О. Ментальне здоров'я суднового офіцера як вагома складова частина безпеки судноплавства. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Психологія*. 2022. С. 15–19. DOI: 10.32689/maur.psych.2021.3.2.
2. Бичковський Ю., Мельник О. Роль і місце людського елемента у ситуації навалу або зіткнення судна із причалом. *Водний транспорт*. 2022. № 33(72). С. 270–276. DOI: 10.32838/2663-5941/2022.1.41.
3. Бичковський Ю., Мельник О., Булгаков М. Метод визначення стресового навантаження членів екіпажу судна шляхом контролю за рівнем кортизолу. *Розвиток транспорту*. 2024. № 1 (20). С. 7–17. DOI: 10.33082/td.2024.1-20.01.
4. Катрич А.В., Зайцева Д.О., Медведєва О.Ю., Стросько Н.Г., Леонтьєва І.О. Розвиток soft skills майбутніх судноводіїв у процесі вивчення мови. *Водний транспорт*. 2021. С. 133–143. DOI: 10.33298/2226-8553.2021.2.33.15.
5. Носов П. Інтелектуальний аналіз дій судноводіїв в ергатичних системах управління судном. URL: https://www.researchgate.net/publication/358403515_Presentation_INTELEKTUALNIJ_ANALIZ_DIJ_SUDNOVODIIV_V_ERGATICNIH_SISTEMAH_UPRAVLINNA_SUDNOM
6. Сокол А. Людський елемент як складова ризику виникнення небажаної події на морському судні. *Водний транспорт*. 2023. С. 49–54. DOI: 10.33298/2226-8553.2023.2.38.05.
7. Старцев О., Крамаренко В., Червоний О. Структура і зміст факторів, що впливають на рівень безпеки судноплавства на морському та внутрішньому водному транспорті. *Водний транспорт*. 2023. С. 222–230. DOI: 10.33298/2226-8553.2023.2.38.23.
8. Buscema F., Loera B., Grandi A., Colombo L. Diversity sensitivity on board: A specific risk factor for the psychological well-being of seafarers? *Psicologia sociale*. 2024. С. 261–279.
9. Bychkovsky Y.V. Model of the human element individual factors management for ensuring safety in the project-oriented shipping. *Development of Management and Entrepreneurship Methods on Transport (ONMU)*. 2023. С. 45–60. DOI: 10.31375/2226-1915-2023-2-45-60.
10. Gylka U. Determining of the part of human factor in maritime accidents. *Development of Management and Entrepreneurship Methods on Transport (ONMU)*. 2020. С. 31–43. DOI: 10.31375/2226-1915-2020-1-31-43.

Філак Ірина Ярославівна,
ORCID ID: 0000-002-8573-4040
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

МЕТОДИ І СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ ГАЛУЗІ «СПЕЦІАЛЬНА ОСВІТА»

METHODS AND STRATEGIES FOR DEVELOPING COMMUNICATIVE COMPETENCIES OF STUDENTS IN THE FIELD OF “SPECIAL EDUCATION”

Для молодого фахівця галузі спеціальної освіти важливе значення в контексті соціалізації має рівень сформованості в нього комунікативних компетенцій, важливих як для успішної адаптації в професійній сфері, так і для активної роботи в громадському середовищі. Для професійного спілкування педагога, який працює з дітьми, що мають особливі освітні потреби, необхідне оволодіння науковою мовою з розділів педагогіки та медицини для спілкування з колегами, практика розмовно-побутового спілкування з пацієнтами та їх батьками, опікунами, ділова мова для ведення документації тощо. Окрема галузь мовлення – це спілкування та корекційна діяльність щодо дітей з особливими освітніми потребами, уміння використовувати як мовні, так і екстралінгвальні засоби комунікації. Ці завдання покликані забезпечити курс «Ділова українська мова», який викладається для здобувачів освітніх послуг галузі 016 «спеціальна освіта» обсягом 3 кредити ECTS (90 годин). Вмотивоване формування комунікативних компетентностей дозволяє досягти якісних результатів навчання, підвищує самостійність студентів, впливає на розвиток таких якостей особистості, як цілеспрямованість і відповідальність, прагнення до вдосконалення та професіоналізму.

Для розвитку комунікативних компетентностей здобувачів освіти використовуються універсальні стратегії (активізація пізнавальної діяльності, стимулювання комунікацій, стратегії спілкування в науковій сфері, стратегії рефлексії), а також активні методи: метод групової дискусії, ігрові методи (навчальні, ділові та рольові ігри); проведення дискусій та дебатів для розвитку вміння аргументовано доводити власну точку зору, використання кейс-методу для аналізу комунікативних ситуацій; метод проектів, що дозволяє розвивати вміння працювати в команді, толерантно сприймати соціальні та культурні відмінності. Використовуються традиційні та інтерактивні методики, робота зі словниками, науковими текстами, складання ділової документації.

Ключові слова: мовленнєві компетентності, професійна комунікація, методи навчання, стратегії, спеціальна освіта, ігрові методи.

For a young specialist in the field of special education, the level of communicative competencies plays a significant role in the context of socialization, as it is crucial for successful adaptation in the professional sphere and active engagement in the social environment. Professional communication for an educator working with children with special educational needs requires proficiency in scientific terminology from pedagogy and medicine for interaction with colleagues, practical conversational skills for everyday communication with patients and their parents or guardians, and business language for maintaining documentation, among other tasks. A separate area of communication involves interaction and corrective activities with children with special educational needs, including the ability to use both linguistic and extralinguistic means of communication. These tasks are addressed through the “Professional Ukrainian Language” course, which is taught to students in the “Special Education” field (code 016) with a workload of 3 ECTS credits (90 hours). Purposeful development of communicative competencies allows students to achieve high-quality learning outcomes, enhances their independence, and fosters personal qualities such as goal orientation, responsibility, and a commitment to improvement and professionalism.

To develop the communicative competencies of students, universal strategies are used (such as stimulating cognitive activity, promoting communication, strategies for communication in the scientific field, and strategies for reflection) along with active methods: group discussion, game-based methods (educational, business, and role-playing games), organizing discussions and debates to develop the ability to argue one’s position, applying the case method to analyze communicative situations, and project-based learning, which helps build teamwork skills and encourages tolerance towards social and cultural differences. Traditional and interactive methods are also employed, including work with dictionaries, scientific texts, drafting business documentation, and more.

Key words: speech competencies, professional communication, teaching methods, strategies, special education, game-based methods.

Постановка проблеми. Сучасні умови освітньої діяльності, курс України на гуманізацію освіти ставлять високі вимоги до мовленнєвої компетентності фахівців, які після закінчення навчання будуть працювати з дітьми з особливими освітніми потребами. Не менш важливе значення в контексті соціалізації молодого фахівця має рівень сформованості в нього комунікативних компетенцій, важливих як для успішної адаптації в професійній сфері, так і для активної роботи в громадському середовищі. Підготовка здобувачів освіти як суб'єктів професійної діяльності залишається одним з актуальних завдань, оскільки сучасна українська система освіти перебуває на стадії динамічного оновлення, зумовленого процесом реформування суспільства в цілому, а також за логікою розвитку системи освіти. Навчання у виші повинно бути комунікативно зорієнтованим і професійно спрямованим для формування фахових комунікативних компетентностей, тобто набору знань та вмінь в галузі спілкування для встановлення контакту з іншими людьми.

Освітньо-професійною програмою передбачено, що успішний молодий фахівець повинен володіти низкою базових (дослідницьких, комунікативних, міжкультурних, організаційних) і спеціальних, професійно-орієнтованих компетентностей, формування яких, поряд із набуттям предметних знань, є повноцінним і змістовним напрямом для учасників освітнього процесу. Роботодавці очікують від сучасного випускника вишу досконалих навичок комунікативної ділової взаємодії, сформованого стилю продуктивного спілкування з діловими партнерами, колегами та опонентами. Вмотивоване формування комунікативних компетентностей дозволяє досягти якісних результатів навчання, підвищує самостійність студентів, впливає на формування таких якостей особистості, як цілеспрямованість і відповідальність, прагнення до вдосконалення та професіоналізму.

Як показує досвід викладання курсу «Ділова українська мова», для здобувачів освіти важливо розвивати комунікативні навички, оскільки в процесі спілкування виявляється, що кожен учасник комунікативного акту має свої цілі та мотиви. Тут можна говорити про зв'язок комунікативних здібностей із комунікативною компетентністю студентів. Часто здобувачі освіти з невисоким рівнем комунікативних здібностей виявляють низьку комунікабельність, схильність до агресивної реакції та дратівливості, а також не виявляють організаторські здібності. Не маючи достатньо розвинутих комунікативних навичок, вони не вміють

доносити власні думки до інших і формулювати відповіді на звернені до них запитання, їм важко також формулювати власні запитання. Водночас студенти з високим рівнем комунікативних навичок успішно спілкуються та вміло використовують організаторські здібності для досягнення поставлених цілей. Високий рівень комунікативної компетентності дозволяє імітувати ситуації безпечного спілкування, транслювати адекватні, гнучкі моделі комунікативної поведінки. З урахуванням цих результатів стає зрозумілою необхідність розробки та впровадження методик, спрямованих на підвищення рівня комунікативної компетентності майбутніх спеціалістів, формування адекватних уявлень про психологію спілкування та розвиток навичок ефективного спілкування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку мовленнєвої компетентності особистості у процесі вивчення української мови досліджували А. Богуш, В. Бадер, З. Бакум, О. Біляєв, Н. Голуб, О. Горошкіна, І. Дроздова, С. Караман, К. Климова, І. Кучеренко, О. Кучерук, Л. Мамчур, М. Пентилюк, О. Семенов, Т. Симоненко, І. Хом'як та ін.

Мета статті – висвітлення методичних аспектів, пов'язаних із розвитком мовленнєвих компетентностей здобувачів вищої освіти за рівнем «бакалавр» у процесі вивчення курсу «Ділова українська мова» на факультеті здоров'я та фізичного виховання ДВНЗ «Ужгородський національний університет». У статті передбачено аналіз доцільності використання методів та стратегій, спрямованих на збагачення мовлення здобувачів освітніх послуг загальноосвітньою та професійно орієнтованою лексикою, уміння використовувати граматичні ресурси української мови, користуватися як усним, так і писемним різновидом ділової мови у відповідних мовленнєвих ситуаціях.

Виклад основного матеріалу. Курс «Ділова українська мова» у структурі підготовки фахівців спеціальної освіти має важливе значення для формування мовленнєвих навичок молодих людей, які тільки починають здобувати свій фах. Протягом останніх років це завдання набуває все більшої ваги через особливості навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів: онлайн-навчання під час пандемії, часті тривоги, зміни шкіл та інші несприятливі умови повномасштабного вторгнення зумовили наявність освітніх втрат, які визнаються сучасними педагогами. Інша сторона підготовки здобувачів освіти – це явища, зумовлені активним застосуванням сучасних засобів зв'язку, технологій інтернету, використання ГДЗ,

підготовка тільки до програм НМТ, так зване «кліпове» мислення та мовлення. Сучасним молодим людям простіше відповідати на запитання тестів, ніж сформулювати відповідь своїми словами, написати СМС-повідомлення замість листа чи документа, спілкуватися телефоном комфортніше, ніж у колективі. Разом з тим вони володіють українською літературною мовою, виконали на достатньому рівні тести НМТ, розмежують нормативні та ненормативні елементи у мовленні, тому важливе завдання навчання мови полягає не в тому, щоб дати комплекс певних граматичних понять, але навчити бачити, відчувати багатство рідної мови і вміло ним користуватися. Маємо на увазі і лексичне багатство, і різноманітність синтаксичної будови, і виразність, одним і проявів чого є наявність у мові слів, які виконують роль професійної метамови. На нашу думку, збагачення мовлення професійною мовою (усним, писемним, науковим різновидом) найкраще відбувається на рівні тексту. Такий підхід дає можливість зрозуміти системність мовних явищ, сформувати мовні знання і мовне чуття, які збудовані на фундаменті теоретичних відомостей.

Програма з ділової української мови становить 3 кредити ECTS (90 годин), у ній передбачені 6 годин лекцій, 30 годин практичних занять. Головна увага, таким чином, припадає на самостійну роботу студента. Лекційні заняття дають змогу зупинитися на законодавчих аспектах вживання української мови, висвітлити історію окремих питань, зокрема правописної нормалізації, дати загальні настанови щодо курсу. Комунікативні аспекти програми втілюються на практичних заняттях та в контрольованій самостійній роботі здобувачів освітніх послуг. Розвиток у студентів мовленнєвої компетентності відбувається на аудиторних заняттях за допомогою реалізації продуктивного лінгводидактичного інструментарію – технологічної системи, складниками якої є методи, прийоми, форми і засоби навчання [3, с. 5].

Не так давно термін «розвиток комунікативних навичок» стосувався лише сфери навчання іноземної мови, але в сучасних умовах виникла необхідність підвищення культури мовлення та розвитку комунікативних умінь здобувачів освіти. Комунікативний метод спрямований на розвиток умінь спілкуватися та висловлювати власну думку засобами рідної мови. Ця технологія складається зі спеціальних вправ, які поступово розвивають мовленнєві здібності студентів. Навчання базується на так званій функціональній мові, тобто в основі спілкування лежать функції або

мовленнєві завдання мови: висловити схвалення чи висловити сумнів щодо чогось, погодитися чи відхилити чийсь думку, ідею тощо з набором ключових фраз, а також схем, які допомагають їм самостійно будувати розмову один з одним [5, с. 12]. Предметом розмови може бути певна проблема або спірна думка, або уривок з художньої літератури, зміст якого викликає миттєве бажання висловити свою думку, тобто зміст прикладів створює комунікативний мотив для взаємодії присутніх. У реальному житті ми часто стикаємося з протиріччями – проблемами, і мотив поділитися своєю думкою з близькими людьми є природним бажанням. Саме потяг до дискусії, до з'ясування думки співрозмовника є основою навчання спілкування, а спілкування, у свою чергу, є способом опанування мови.

На першому практичному занятті зазвичай використовуються креативні завдання, які актуалізують розкриття творчого потенціалу особистості, створюють додаткові мотиви для досягнення бажаних результатів.

Робота з розвитку комунікативних навичок традиційно починається з засвоєння фраз мовленнєвого етикету. На перший погляд здається, що немає нічого простішого, ніж сказати один одному: «Дуже приємно / Рада (ий) з Вами познайомитися!» Але саме мовленнєвий етикет виявляє психологічно недоліки здобувачів освіти, допомагає їм подолати невміння доброзичливо і по-товариському ставитися до учасників мовленнєвої ситуації. Такі фрази здобувачам освіти видаються архаїзмом: «Давно такого не говорили». Викладач звертає увагу на стиль мовлення, пояснюємо існування мовленнєвого етикету – офіційного, неформального та нейтрального [1, с. 176–177]. Обговорюємо ситуації офіційного знайомства, рекомендування колегам, друзям, батькам. Викладач створює моделі: «Відрекомендуйтеся самі як вчитель (асистент вчителя)», «Уявіть себе в новій компанії друзів», «Рекомендуйте батькам нового друга». Створюються ситуації, в яких потрібно практично показати себе, керівника, колегу і товариша, зіграти роль батьків, запросити, потиснути руку, що не завжди легко зробити в реальному житті. Так само опрацьовуємо етикетну ситуацію вітання, вибачення, прощання тощо. Уже на основі першого прикладу можна виділити першу вимогу до комунікативних умінь: сформованість організаторських навичок, тобто вміння працювати в режимі студент-студент, студент-група, група-студент, робота в групах. Добрий ефект дають спеціальні вправи – короткі діалоги різного змісту.

Можна почати із нейтрального запитання «Чи подобається вам сьогодні погода?», потім запропонувати бесіду на професійну тему «Які враження від перших тижнів навчання?» Відповідь має бути лаконічною, чіткою, доброзичливою. Така робота над подоланням психолінгвістичних труднощів особливо важлива стосовно осіб, які у побуті користуються іншими мовами, наприклад, випускники шкіл Закарпаття з угорською чи румунською мовами викладання, бо вправа усуває сором'язливість, мовець набуває впевненості у своїх комунікативних можливостях.

Розвиток мовленнєвих компетентностей передбачає засвоєння лексичних багатств мови, що найкраще здійснювати шляхом читання художніх текстів. Робота з художньою літературою розвиває логічне мислення, аналіз, уміння аргументувати. Обсяг годин не дає можливість застосувати такий вид роботи часто і в обсягах, які б могли давати відчутну користь. На жаль, сучасна молодь не любить читати літературу, а тим більше класичну, вона є більш раціональною та сприйнятливою до технологічних інновацій, яка може легко надавати інформацію у віртуальному просторі, швидко, без фізичних та інтелектуальних витрат. Проте реальність ставить питання: що робити з технікою читання та швидкістю читання рідною мовою? Звертаємося до вправи, рекомендованої С. Шевчук «Історія суперечки англійця, німця, італійця та українця» [6, с. 198–200]. Наголошуємо на виразному читанні, відтворенні інтонації. Далі настає етап бесіди за прочитаним оповіданням з наголосом на аргументах кожного учасника суперечки. Третій етап – самостійне домашнє завдання зі створення оповідання, у якому б усі слова розпочиналися з однієї літери. Студенти обирають тему та літеру (зазвичай П, З, В, С), обговорюється обсяг тексту. Завдання активізує лексичний запас мовців, спонукає звернення до лексикографічних джерел, виховує впевненість у власній креативності та гордість за багатство української мови. Заохочуємо здобувачів освітніх послуг уважно слухати виступи колег та висловлюватися щодо прослуханих повідомлень.

На розвиток продуктивних умінь здобувачів освітніх послуг спрямовані інтерактивні методи, які реалізуються через прийоми «Грунування», «Мікрофон», «Мозковий штурм», створення діалогів. Доцільно, як показала практика, впроваджувати креативні методи, відомі студентам зі школи – грунування, сенкант (сенкен), переважно у межах завдань СРС. Використовуючи отримані

результати словникової роботи, здобувачі освітніх послуг встановлюють зв'язки між окремими поняттями, зокрема на стадіях актуалізації, рефлексії, підведення підсумків теми чи розділу. Така вправа може стати базою для створення виступу, документа, службового листа, звіту, статті для ЗМІ [4]. Необхідність конструювання словосполучень, речень, добір усталених виразів змушує враховувати валентні зв'язки слів, активізує пошук за допомогою словників, спеціальної літератури. Якщо запропонована тема зацікавила учасників, доцільно створити кілька груп і порівняти результати підсумкових схем грона чи сенкену.

Майбутні фахівці спеціальної освіти повинні бути готові до спілкування з пацієнтами, а також із людьми різного віку, освітнього рівня, когнітивних особливостей. На заняттях здобувачі освітніх послуг вчаться відповідати на думку інших людей, формулювати тези та аргументувати. Важливою якістю для спеціаліста, який працює з дітьми з особливими освітніми потребами, є вміння володіти риторикою. Ця частина комунікативної компетентності розвивається за допомогою мовленнєвих вправ з елементами дискусії. Мовленнєві вправи будуються за схемами, наприклад: запит інформації – її уточнення – висловлення власної думки – реакція на цю думку. Схеми дозволяють відпрацьовувати мовленнєві фрази: згода-незгода, здивування, сумнів, непевненість тощо. Спочатку викладач може підказувати, яку фразу слід вибрати для точної відповіді, потім відсилає до праці С. Богдан [1], тоді вони, виконавши запропоновані вправи, самі орієнтуються в характері мовленнєвих кліше та програмують власні доречні форми. Кінцевою метою такого навчання є створення педагогічної ситуації з елементами дискусії в сюжетно-рольовій грі. До рольової гри потрібна ретельна підготовка: предмет суперечки, положення, тези, вибір теми, учасників, поділ на команди підтримки. Глядачі (команда підтримки) можуть ставити питання з відкритого мікрофона, приєднуватися до дискусії, але з дотриманням регламенту. Кожен учасник і його команда обирають дискусійну позицію: за чи проти суті спірного аргументу. Перший тур обговорення передбачає обмін тезами, вкінці кожен учасник завершує свій виступ заключною фразою: «тому я вважаю, що... це правда чи неправда». У другому турі спростовуються висунуті іншою стороною тези. Глядачі оцінюють виступи учасників, а також аргументують, чому один учасник сильніший чи слабший. Підсумки підводять разом. Звичайно, рольова гра

пробуджує інтерес до таких форм усного мовлення, як дискусія, полеміка, зменшує невпевненість у собі перед виступом перед великою аудиторією та сприяє набуттю риторичних навичок. З інформаційної точки зору предметом суперечки може бути будь-яке спірне питання, судження чи цитата. Досвід показує, що робота з такими мовленнєвими вправами має великий виховний потенціал: майбутні фахівці вчаться працювати з інформацією різного змісту, розширюється світогляд, підвищується культура мовлення, удосконалюються лінгвістичні здібності. Усе це відбувається без психологічного тиску з боку викладача, за допомогою природно сформованих умов для комунікативної мотивації, що сприяє вихованню та розвитку молодих людей як творчих особистостей. Для передачі діалогу із зовнішнього плану свідомості на внутрішній використовуються різні невербальні засоби, такі як інтонація, жести та міміка [5, с. 33]. Проте учасників діалогу зазвичай більше цікавить інформаційна сторона повідомлення, і вони не завжди запам'ятовують ці невербальні засоби спілкування. Тому для викладача важливо навчити студентів фіксувати цей аспект повідомлення, звертаючи їхню увагу на те, як одна і та ж фраза може звучати по-різному і як змінюється її зміст.

Дуже важливою частиною курсу ділової української мови є робота над формуванням навичок наукового стилю, зокрема сприймання, створення та інтерпретація наукових текстів, представлення результатів власної роботи у ЗМІ, тобто засобами публіцистичного стилю. Обов'язковим завданням, наприклад, є написання прес-релізу, інформаційної статті, наукового тексту [2]. Сучасний розвиток медіатехнологій дозволяє стверджувати, що у молодих людей змінилися умови сприйняття й інтерпретації текстів. У результаті зростання інформаційного потоку відбувається зниження критичності сприйняття тексту. Для критичного розуміння текстів медіакультури необхідно використовувати аналіз як вербальних, так і невербальних проявів значення, щоб виявити комунікативні наміри автора. Пояснювальна сила такого аналізу особливо важлива в новому культурно-мовленнєвому середовищі, яке можна назвати «лабіринтом комунікаційних каналів». Включення різноманітних текстів медіакультури до навчання на семінарських заняттях дозволяє розвивати аналітичні здібності студентів.

Для успішної професійної підготовки важливо навчити здобувачів освітніх послуг робити анотації до текстів, статей, складати різного роду

плани; працювати з текстами за фахом, науковою літературою, писати доповіді, реферати, огляди, рецензії на статті, періодичні видання; складати наукові тексти зі спеціальних дисциплін, готувати доповіді для виступів, брати участь у конференціях. Ці навички дозволяють майбутнім фахівцям спеціальної освіти визначати свої сильні та слабкі сторони за допомогою аналізу та аргументації, об'єктивно інтерпретувати отримані дані, виявляти можливі помилки в отриманих результатах, а також застосовувати заходи для їх виправлення.

Сфера віртуальної реальності, яка стрімко розвивається, вимагає від спеціалістів не лише знання правил комунікації під час ділової розмови, але й уміння будувати ділові стосунки за допомогою Інтернету. Світовий досвід використання інструментів цифрового спілкування переконує, що глобальна мережа здатна переконувати, інформувати, надихати комунікантів говорити через освітні платформи, ЗМІ та соціальні мережі. Охоплюючи всі форми дискурсу, цифрова реальність змінює уявлення про компетентність фахівця в рамках «нової грамотності», що формується. За вимогами Освітньо-професійної програми, сучасні випускники повинні вміти ефективно спілкуватися, володіти грамотним усним і письмовим мовленням, відбирати необхідні знання, знати, де і як шукати необхідні знання, критично оцінювати та інтегрувати їх для конкретного завдання, мати цифрові навички, оскільки знання в сучасному світі все більше асоціюються з технологіями та онлайн-навчанням. Важливими навичками також є гнучкість, уміння співпрацювати та працювати в команді, критичне мислення, креативність, оригінальність та розробка стратегій, необхідних у сучасному суспільстві знань. Актуальність такої роботи у курсі «Ділова українська мова», як показує практика, не викликає жодних сумнівів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведені стартові, поточні та підсумкові заміри сформованості комунікативних компетентностей здобувачів освітніх послуг фаху 016 «Спеціальна освіта» показали, що в результаті вивчення курсу, виконання аудиторних та самостійних робіт більшість студентів мають достатній рівень володіння державною мовою у межах професійної комунікації. Вони вільно ведуть професійну бесіду, сприймають у фаховий текст, можуть створювати документи за поданими зразками, презентувати результати своєї діяльності для фахівців та у ЗМІ, користуватися сучасними інформаційними технологіями для фахової

комунікації. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у створенні спеціальних платформ для шліфування комунікативних навичок, зокрема при проведенні наукової роботи студентів під керівництвом фахівців. Доцільно було б збільшити обсяг навчального часту для вивчення дисципліни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Богдан С. К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність. Київ: Рідна мова, 1998. 475 с.
2. Гінзбург М.Д. Українська ділова і фахова мова. Практичний посібник на щодень. Київ: Центр навчальної літератури, 2023. 672 с.
3. Кучеренко І., Пентиліук М. Теорія і технологія сучасного уроку української мови: навч.-метод. посіб. Херсон, 2022. 352 с.
4. Філак І.Я. Розвиток мовленнєвих компетентностей студентів спеціальності «Фізична терапія. Ерготерапія». *Україна. Здоров'я нації*. 2022. № 2 (68). С. 109–113.
5. Хміль Ф.І. Ділове спілкування: Навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2004. 278 с.
6. Шевчук С.В. Українська мова за професійним спрямуванням; підручник. Київ: Алерта, 2023. 536 с.

Шелевер Оксана Василівна,

ORCID ID: 0000-0003-2200-5382

*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри психології*

ДВНЗ «Ужгородського національного університету»

Капітан Лариса Іванівна,

ORCID ID: 0000-0001-5035-8164

*докторка історичних наук, професорка,
професорка кафедри Античності, Середньовіччя та історії України домодерної доби
ДВНЗ «Ужгородського національного університету»*

Бордіян Ярослав Ігорович,

ORCID ID: 0009-0002-7720-790X

*кандидат наук з державного управління,
директор Львівського обласного центру соціальних служб,
кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи
Львівського національного університету імені Івана Франка*

ІНФОРМАЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ОСНОВА ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА

INFORMATION COMPETENCE AS A BASIS FOR PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF A MODERN TEACHER

У статті авторами проаналізовані основні дефініції «компетентність» і «інформаційна компетентність». Зазначено, що сучасний світ стрімко змінюється, а з ним і вимоги до викладача (педагога). Якщо раніше викладач був носієм знань, то сьогодні він – фасилітатор навчання, який допомагає здобувачам самостійно здобувати знання і навички в інформаційному просторі. Встановлено, що однією із ключових компетентностей, необхідних для успішної роботи викладача в таких умовах, є інформаційна компетентність. Інформаційні технології стали невід'ємною частиною сучасного освітнього процесу, сприяючи розвитку особистості як активного учасника інформаційного суспільства, здатного створювати нові знання та ефективно використовувати їх для вирішення різноманітних завдань.

Автори визначають інформаційну компетентність викладачів (педагогів) як здатність адаптувати наукову інформацію до специфіки педагогічного процесу, формулювати педагогічні проблеми та використовувати різноманітні інформаційно-комунікативні засоби для їх розв'язання

Авторами у статті проаналізовані основні компоненти інформаційної компетентності викладача. Визначені ключові педагогічні складові, як глибоке розуміння педагогічних можливостей інформаційних технологій, здатність розробляти і використовувати інноваційні методи навчання, вміння створювати інформаційно-освітнє середовище, урахування якісного рівня початкової «вхідної» інформаційної компетентності особистості педагога та інші. У результаті наукових досліджень проаналізовані вимоги, які пред'являються до сучасного викладача у контексті розвитку інформаційної компетентності здобувачів, зокрема ґрунтовне володіння інформаційними технологіями, здатність інтегрувати інформаційні технології в освітній процес, розвиток навичок критичного мислення у здобувачів, розвиток своїх цифрових навичок.

Ключові слова: компетентність, інформаційна компетентність, інформатизація, інновації, педагогічні складові, освітній процес.

The article analyzes the basic definitions of “competence” and “information competence”. It is noted that the modern world is changing rapidly, and with it the requirements for a teacher (educator). If earlier a teacher was a carrier of knowledge, today he or she is a facilitator of learning who helps students to acquire knowledge and skills in the information space on their own. It has been established that one of the key competencies necessary for the successful work of a teacher in such conditions is information competence. Information technology has become an integral part of the modern educational process, contributing to the development of the individual as an active participant in the information society, capable of creating new knowledge and effectively using it to solve various problems.

The authors define the information competence of teachers as the ability to adapt scientific information to the specifics of the pedagogical process, formulate pedagogical problems and use various information and communication tools to solve them.

The authors analyze the main components of the teacher's information competence. The key pedagogical components are defined as a deep understanding of the pedagogical capabilities of information technologies, the ability to develop and use innovative teaching methods, the ability to create an information and educational environment, taking into account the qualitative level of the initial "input" information competence of the teacher's personality, and others. As a result of scientific research, the requirements for a modern teacher in the context of the development of students' information competence are analyzed, in particular, a thorough knowledge of information technology, the ability to integrate information technology into the educational process, the development of critical thinking skills in students, and the development of their digital skills.

Key words: competence, information competence, informatization, innovations, pedagogical components, educational process.

Постановка проблеми. У сучасну цифрову епоху, коли знання динамічно оновлюються, а доступ до інформації здійснюється за лічені секунди, педагоги мають опанувати навички пошуку, аналізу та ефективного використання інформації. Такі вміння не лише гарантують актуальність навчальних матеріалів і методів викладання, але й сприяють формуванню критичного мислення у здобувачів освіти. Завдяки інформаційній компетентності педагоги отримують доступ до безмежних можливостей цифрових інструментів, таких як онлайн-бібліотеки, програмне забезпечення для створення навчальних матеріалів та інтерактивні симулятори, що дозволяє їм створювати динамічні та цікаві освітні середовища [5]. Інформаційні технології є потужним інструментом для стимулювання інноваційної діяльності. Вони дозволяють створювати нові освітні середовища, які сприяють розвитку творчого потенціалу і формуванню навичок вирішення нестандартних задач.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічні засади інформаційної компетентності досліджували О. Овчарук, С. Гончаренко, Г. Селевка, В. Биков, М. Жалдак, А. Чичук та ін. Незважаючи на значний обсяг наукових робіт, присвячених формуванню інформаційної компетентності педагогів, питання педагогічних складових цього процесу залишається недостатньо дослідженим.

Мета статті. Проаналізувати роль інформаційної компетентності в професійному розвитку сучасного педагога та визначити її вплив на якість освітнього процесу; розглянути питання педагогічних складових інформаційної компетентності.

Виклад основного матеріалу. Інтеграційні процеси в європейському і світовому освітньому просторі, зокрема Болонський процес, стимулюють перехід української вищої освіти до компетентного підходу. Формування компетентностей як результатів освіти є предметом активних досліджень як в Україні, так і за кордоном. Сучасні

реалії, зокрема повномасштабна війна, висувають нові вимоги до закладів вищої освіти, які мають оперативно адаптуватися до змін та забезпечувати безперервність освітнього процесу. Як зазначається в дослідженні [4], одним із ключових чинників успішної адаптації є розвиток інформаційної компетентності педагогів, що дозволяє ефективно використовувати сучасні технології в умовах обмежених ресурсів та підвищеної невизначеності. Ключовим аспектом модернізації освіти є підготовка нового покоління науковців та педагогів, здатних до інноваційних досліджень. Це передбачає формування культури наукового пошуку та розвиток дослідницьких компетентностей, а також володіння сучасними інформаційними технологіями для ефективного проведення наукових досліджень.

Проаналізуємо дефініції «компетентність» й «інформаційна компетентність».

Експерти ЄС розглядають компетентність як здатність ефективно застосовувати знання на практиці, особливо в соціальних та професійних контекстах, де необхідна взаємодія з іншими людьми [7]. Підтримуючи точку зору М. Голованя [1], ми розглядаємо компетентність як інтегративну характеристику особистості, яка виявляється у здатності мобілізувати набуті знання, вміння та досвід для ефективного вирішення завдань у конкретних ситуаціях. На думку вченого, компетентності формуються у процесі діяльності і є важливим компонентом професійної та особистісної готовності індивіда.

Як зазначає О. Овчарук [4], володіння компетентностями з ІКТ є необхідною умовою для успішної професійної діяльності в сучасному інформаційному суспільстві, оскільки воно дозволяє ефективно вирішувати різноманітні завдання та адаптуватися до постійних змін.

У своєму дослідженні А. Чичук, В. Гончарук та В. Кваснюк [6] трактують «інформаційну компетентність» як інтегральну характеристику

особистості, що відображає її здатність реалізувати свій потенціал (знання, навички, досвід, особистісні якості), прагнення до саморозвитку та ініціативності у сфері інформаційних технологій для досягнення успіху у професійній діяльності. Водночас це включає усвідомлення особистої відповідальності за дотримання норм і правил ергономічної безпеки з метою збереження здоров'я та підвищення ефективності роботи.

Варто відмітити, що інформаційна компетентність не лише дозволяє педагогам використовувати цифрові інструменти, а й допомагає їм критично оцінювати інформацію з різних джерел, що є важливим навиком у сучасному інформаційному суспільстві. Розвиток інформаційної компетентності є невід'ємною частиною професійного зростання педагога, оскільки дозволяє їм бути в курсі останніх технологічних трендів та використовувати їх для підвищення якості освітнього процесу

Аналіз результатів дискусій, проведених в рамках проєкту ПРООН «Освітня політика та освіта «рівний-рівному» (2004 р.), дозволяє виокремити серед ключових компетентностей, визначених українськими педагогами, здатність ефективно орієнтуватися в інформаційному просторі та використовувати інформаційно-комунікаційні технології. Ці компетентності є невід'ємною складовою інформаційної культури особистості і передбачають не лише володіння технічними навичками, але й здатність критично оцінювати інформацію, аналізувати її та використовувати для вирішення різноманітних завдань.

Проаналізувавши ряд наукових досліджень [1; 4; 7] можна констатувати, що поняття «інформаційна компетентність» розділяється на два підходи. Перший підхід пов'язує поняття «інформаційна компетентність» із використанням інформаційно-комунікаційних технологій, акцентуючи увагу на технічному аспекті – умінні застосовувати технічні засоби для зберігання, обробки та передачі інформації. Другий підхід розглядає інформаційну компетентність через сприйняття та опрацювання інформації в професійній діяльності. Так, зокрема за визначенням Н. Колісник [2], інформаційна компетентність фахівця – це здатність формувати та використовувати інформаційне середовище професійної діяльності на основі теоретичних знань і практичних навичок застосування сучасних інформаційних технологій, що охоплюють необхідні знання та професійні вміння.

Ми визначаємо інформаційну компетентність викладачів (педагогів) як здатність адаптувати

наукову інформацію до специфіки педагогічного процесу, формулювати педагогічні проблеми та використовувати різноманітні інформаційно-комунікативні засоби для їх розв'язання.

Аналіз наукових досліджень дозволяє стверджувати, що компетентність у пошуку інформації охоплює здатність здійснювати пошук у електронних і неелектронних базах даних та сховищах, а також обробляти інформацію за допомогою довідників і інших джерел. Вона включає навички пошуку інформації в Інтернеті, знання особливостей використання інструментів інформаційних технологій, уміння підбирати пошукові терміни з урахуванням рівня деталізації, оцінювати відповідність отриманих результатів запиту, а також формувати ефективні стратегії пошуку.

Педагогічні складові інформаційної компетентності визначають, яким чином педагог може не тільки опанувати сучасні технології, але й ефективно інтегрувати їх у освітній процес, формуючи у здобувачів необхідні цифрові компетентності. Дослідження в цій галузі дозволяють виділити такі ключові педагогічні складові:

- глибоке розуміння педагогічних можливостей інформаційних технологій;
- здатність розробляти і використовувати інноваційні методи навчання;
- вміння створювати інформаційно-освітнє середовище, що сприяє розвитку критичного мислення та творчості здобувачів;
- готовність до постійного професійного розвитку в умовах постійних змін в інформаційно-комунікаційному середовищі;
- урахування якісного рівня початкової «вхідної» інформаційної компетентності особистості педагога;
- профільне уточнення інструментальних умінь та загальнотеоретичних знань, здобутих у процесі опанування дисципліни.

Важливо підкреслити, що педагогічні складові інформаційної компетентності тісно пов'язані з особистісними якостями педагога, такими як креативність, інноваційність, критичне мислення і готовність до співпраці. Саме поєднання цих якостей і навичок дозволяє педагогу не просто передавати знання, а формувати у майбутніх фахівців компетентності, необхідні для успішного життя і роботи в сучасному світі.

Сучасний світ вимагає від випускників закладів вищої освіти не лише глибоких знань у своїй галузі, а й високого рівня інформаційної компетентності і саме викладач відіграє ключову роль у формуванні цієї компетентності у здобувачів.

Розглянемо детальніше, які вимоги пред'являються до сучасного викладача у контексті розвитку інформаційної компетентності здобувачів:

1. Грунтовне володіння інформаційними технологіями. Викладач повинен не лише вміти користуватися комп'ютером, але й володіти широким спектром програмних продуктів і онлайн-сервісів, які можуть бути використані в освітньому процесі. Це включає в себе знання основних програмних пакетів, зокрема Microsoft Office, Adobe Creative Suite, статистичні пакети; вміння працювати з різними типами цифрових ресурсів: текстові документи, презентації, відео, аудіо, графіка; навички використання систем управління навчанням LMS, як Moodle, Google Classroom; знання основ веб-дизайну і програмування: для створення власних навчальних матеріалів.

2. Здатність інтегрувати інформаційні технології в освітній процес. Важливо вміти ефективно використовувати ІКТ для створення інтерактивних навчальних матеріалів, таких як презентації, відеозаняття, онлайн-тести, симуляції, організувати онлайн-навчання, співпрацювати зі здобувачами через різні середовища

3. Здатність розвивати навички критичного мислення у здобувачів. Важливо навчати здобувачів не просто споживати інформацію, а критично її оцінювати, аналізувати та синтезувати. Для цього необхідно формувати навички пошуку достовірної інформації через використання бібліографічних баз даних, наукових статей, перевірених джерел; розвивати вміння аналізувати інформацію, а саме виділяти головне, виявляти суперечності, оцінювати аргументи; стимулювати творче мислення: пропонувати завдання, які вимагають нестандартних рішень.

4. Здатність розвивати свої цифрові навички. Світ інформаційних технологій постійно розвивається, тому сучасному педагогу важливо слідкувати за новими тенденціями в освіті, а саме відвідувати тренінги, семінари, конференції; вивчати нові програмні продукти і інструменти – освоювати сучасні технології для ефективнішої роботи; ділитися досвідом з колегами.

Узагальнюючи вищезазначене, варто зробити висновок, що розвиток інформаційної компетентності здобувачів – це складний і багатогранний процес, який вимагає від викладачів не тільки знання інформаційних технологій, але й педагогічної майстерності. Сучасний викладач – це не

просто передавач знань, а фасилітатор навчання, який створює сприятливе середовище для розвитку творчого потенціалу здобувачів.

З метою визначення важливості інформаційної компетентності у процесі викладання автори провели опитування під час всеукраїнської науково-практичної конференції «Цифрова трансформація викладача в умовах освітнього процесу», яка відбулася в квітні 2023 року. Всього в опитуванні взяли участь 43 викладачі, педагоги та науково-педагогічні співробітники, віком 27–66 років, із загальним педагогічним стажем 32 роки, серед яких 74% жінки та 26% чоловіки. На запитання «Як ви вважаєте, інформаційна компетентність впливає на якість освітнього процесу?» були дані наступні відповіді: так (81,5%), ні (5,3%), важко відповісти (13,2%). Хоча частка респондентів, які вважають, що інформаційна компетентність не впливає на якість освіти є невелика, варто звернути увагу на причини такої думки. Це може бути пов'язано з недостатнім досвідом використання ІКТ у освітньому процесі, відсутністю необхідних технічних умов, недостатньою підготовкою викладачів.

Відповіді на наступне запитання «Наскільки важливим, на вашу думку, є володіння інформаційними технологіями для сучасного викладача (педагога)?» розподілились таким чином:

- важливо (82,3%);
- не важливо (5,3%);
- скоріше важливо, ніж не важливо (9,2%);
- скоріше не важливо, ніж важливо (3,2%).

Загалом 91,5% респондентів (сума тих, хто відповів «важливо» та «скоріше важливо») визнають значення інформаційних технологій для професійної діяльності педагога. Лише 8,5% мають протилежну або менш визначену позицію. Ці результати підкреслюють актуальність цифрової грамотності для сучасного педагога та її важливість у забезпеченні ефективного освітнього процесу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У результаті дослідження авторами проаналізовані дефініції поняття «компетентність» та «інформаційна компетентність», обґрунтовано, що високий рівень інформаційної компетентності є невід'ємною складовою професійної підготовки сучасного викладача. Адже саме вона дозволяє ефективно працювати з інформацією, адаптувати її до потреб освітнього процесу і використовувати сучасні технології в освітній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Головань М. С. Інформатична компетентність як об'єкт педагогічного дослідження. URL: http://dspace.academy.sumy.ua/bitstream/123456789/603/1/Golovan_2007_UIPA_16.pdf
2. Колісник Н. В. Основні підходи до формування комунікативної компетентності на засадах принципу наступності. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Педагогіка. Психологія. Філософія»*. Вип. 199. 2014. Ч. 2. С. 152–158.
3. Овчарук О. В. Особливості запровадження компетентісного підходу: досвід України та країн Європи. *Інформаційні технології в освіті*, вип.4. 2009. С. 218–225.
4. Плужник О. В., Березанська І. М., Дрок П. В. Роль і значення інформаційної компетентності у становленні майбутнього фахівця професійної освіти. In The 2 nd International scientific and practical conference “*Science and society: modern trends in a changing world*” (January 22–24, 2024) MDPC Publishing, Vienna, Austria. 2024. 662 p.
5. Хатько А. В. Формування інформаційної компетентності майбутніх інженерів-педагогів комп'ютерного профілю: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти; Бердянський держ. пед. ун-т. Бердянськ. 2012, 20 с.
6. Чичук, А., Гончарук, В., Кваснюк, В. Розвиток інформаційної компетентності фахівців в освітньому середовищі. *Наукові записки*. вип.3. 2024,
7. Quality education and competencies for life. Workshop 3. Background Paper. 2004. P. 6.

РОЗДІЛ 5 ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ

УДК 796.012.4-053.9

DOI 10.32782/ped-uzhnu/2024-7-23

Товт Валерій Адальбертович,

ORCID ID: 0000-0001-5421-9460

кандидат педагогічних наук,

*доцент кафедри теорії та методики фізичної культури
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Шанта Іван Федорович,

ORCID ID: 0000-0002-2362-7901

старший викладач кафедри фізичного виховання

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Товт-Коршинський Андрій,

ORCID ID: 0009-0009-4953-7646

*аспірант кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ФІЗИЧНІ ВПРАВИ У БАЛАНСУВАННІ ЯК РІЗНОВИД РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ ОЗДОРОВЧОГО СПРЯМУВАННЯ ДЛЯ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ

PHYSICAL EXERCISES IN BALANCING AS A TYPE OF HEALTH-ORIENTED MOTOR ACTIVITY FOR THE ELDERLY

Показано, що у старшому віці фізичний і психічний стан людського організму починає швидко погіршуватися. Загострюються старі і набуваються нові хвороби, з'являються ознаки психоемоційних розладів. В похилому віці люди досить часто втрачають рівновагу і, як наслідок, травмуються. Все це впливає на показники працездатності та якості життя осіб похилого віку. Значний вплив на фізичний стан і здоров'я має рухова активність. Серед різноманіття засобів рухової активності особливу роль відведено вправам у балансуванні. Такі вправи вдосконалюють здатність утримувати рівновагу, яка є важливою складовою координації рухів. Систематичне виконання вправ впливає на роботу центральної нервової системи, покращує стан опорно-рухового апарату, серцево-судинної і дихальної систем організму, розвиває опірність до психоемоційних розладів. Встановлено, що вправи у балансуванні сприяють активному подразненню вестибулярного аналізатора, який відповідає за положення тіла людини як під час руху, так і в стані спокою. Необхідність зберігати рівновагу примушує окремі м'язи швидко напружуватися і своєчасно розслаблятися. Вправи у балансуванні для осіб похилого віку можуть бути доволі простими (зміна положення голови з відкритими та заплющеними очима), або більш складними з використанням спеціальних тренажерів-балансирів. Вправи у балансуванні позитивно впливають на показник координації рухів, а також на психоемоційну урівноваженість, пам'ять тощо. Водночас фізичний стан осіб похилого віку після відповідних занять утримується на оптимальному рівні. Виявлено, що найбільш ефективними вважаються вправи, які пов'язані з утриманням рівноваги на нестійкій вузькій опорі. Однак дослідження показали, що для осіб похилого віку перевагу має комплексний підхід з використанням якомога більшої кількості простих вправ, пов'язаних зі зміною положення голови та траєкторії рухів.

Ключові слова: фізичні вправи у балансуванні, рухова активність, особи похилого віку.

It has been shown that in old age the physical and mental state of the human body begins to deteriorate rapidly. Old diseases exacerbate and new ones are acquired, signs of psycho-emotional disorders appear as well. In old age, people quite often lose their balance and, as a result, injure themselves. All of the above ultimately affects the indicators of working capacity and quality of life of the elderly. Motor activity has a significant impact on the physical condition and health. Among the variety of means of motor activity, a special role is assigned to balancing exercises. Such exercises improve the ability to maintain balance, which is an important component

of coordination of movements. Systematic performance of exercises influences the functioning of the central nervous system, improves the condition of the musculoskeletal system, cardiovascular and respiratory systems of the body, develops resistance to psycho-emotional disorders. It has been established that balancing exercises contribute to active irritation of the vestibular analyzer, which is responsible for the position of the human body both during movement and at rest. The need to maintain balance forces individual muscles to quickly tense and relax in a timely manner. Balancing exercises for the elderly can be quite simple (changing the position of the head with open and closed eyes) or more complex ones. As a general rule, the use of balancing exercises in motor activity classes affects the coordination of movements, as well as the psycho-emotional state of the body. At the same time, the physical condition of the elderly after the corresponding classes is maintained at an optimal level. It has been found out that the most effective are exercises that are associated with maintaining balance on an unstable narrow support that fluctuates. Despite that, studies have shown that for the elderly, a comprehensive approach is more preferable, using as many simple exercises as possible related to changing the position of the head and the trajectory of movements.

Key words: physical exercises in balancing, physical activity, elderly people.

Постановка проблеми. Наразі в спеціальній літературі не знайдено достатньо рекомендацій щодо використання вправ у балансуванні для підтримки на належному рівні фізичного і психоемоційного стану осіб похилого віку. Актуальність проблеми обґрунтовується тим, що у старшому віці фізичний і психічний стан людського організму починає досить швидко погіршуватися. Загострюються старі травми, набуваються нові хвороби, з'являються ознаки психоемоційних розладів. В похилому віці люди досить часто втрачають рівновагу і, як наслідок, травмуються. Причиною може бути повільно прогресуюче порушення мозкового кровообігу разом з іншими процесами деградації функцій організму. Все це впливає на показники працездатності та якості життя осіб похилого віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процеси деградації організму пов'язують в першу чергу із закономірностями природного старіння людини. Окрім природних процесів, на графічну криву погіршення фізичного і психічного стану можуть впливати також інші фактори. Зокрема серед низки таких факторів вчені виділяють: генетику, соціальне оточення, середовище проживання і рухову активність. Як стверджують науковці, рухова активність є важливим елементом профілактики прискореного старіння [1, с. 36].

Вже проведено багато досліджень, які підтверджують позитивний вплив рухової активності на фізичний стан і здоров'я людини. Серед різноманіття засобів рухової активності чільне місце займають вправи у балансуванні [2, с. 108]. Вчені зауважують, що такі вправи мають різносторонній ефект. Зокрема вони покращують здатність утримувати рівновагу, яка є важливою складовою координації рухів. Окрім того, систематичне виконання вправ у балансуванні та на рівновагу впливає на роботу центральної нервової системи. Такі вправи здатні покращувати стан опорно-рухового

апарату, серцево-судинної і дихальної систем організму. Помічено також, що рухова активність і вправи у балансуванні стимулюють метаболічні процеси в організмі, нормалізують мозковий кровообіг. Вони ще затримують розвиток атеросклерозу, остеопорозу, протистоять утворенню холестерину і небажаному збільшенню маси тіла. Є достатньо даних про те, що вправи у балансуванні разом з іншими формами рухової активності формують стійкість до психоемоційних розладів. Наведені аргументи свідчать, що такі вправи можуть стримувати біологічні процеси старіння [4, с. 99; 5, с. 87].

Фізіологічний механізм впливу вправ у балансуванні на організм полягає в активному подразненні вестибулярного аналізатора, який відповідає за координацію тіла людини як під час руху, так і в стані спокою [6, с. 374]. Необхідність зберігати рівновагу в ускладнених умовах примушує окремі м'язи постійно напружуватися і своєчасно швидко розслаблятися. В спеціальній літературі міститься доволі значний перелік подібних вправ. Це можуть бути доволі прості вправи зі зміною положення голови з відкритими та заплющеними очима, або більш складні вправи з використанням спеціальних тренажерів-балансирів. Доведено, різні вправи у балансуванні спричиняють різний вплив на організм. Вважається, що найбільш ефективними є ті, які пов'язані з утриманням рівноваги на вузькій опорі, яка коливається [3, с. 176]. Інші дослідники віддають перевагу комплексному підходу у використанні більшого спектру таких вправ.

Мета статті – визначення впливу вправ у балансуванні як одного із засобів стримування природних процесів старіння, що пов'язане з погіршенням фізичного і психологічного стану осіб похилого віку.

Методи дослідження. Під час проведення дослідження застосовувались такі методи: теоретичний аналіз і узагальнення літературних джерел,

педагогічні спостереження за проведенням занять руховою активністю фахівцями фізичної культури, опитування учасників занять, експертне оцінювання ефективності вправ у балансуванні, методи математичної статистики.

Виклад основного матеріалу. Для реалізації мети та поставлених завдань проведено дослідження. На першому етапі досліджень вивчалися механізми дії вправ у балансуванні на організм людини. Під час аналізу інформаційної складової встановлено, що основними напрямками дії вправ у балансуванні на організм людини є вдосконалення координації рухів, функціональності роботи вестибулярного апарату і опірності до психоемоційних подразників.

Тривале педагогічне спостереження за проведенням серії занять руховою активністю з особами похилого віку дозволило скласти перелік вправ у балансуванні, які зазвичай пропонуються цій категорії досліджуваних їх інструкторами з фітнесу. Вибрані вправи за спільними технічними характеристиками були поділені на декілька груп (Рис. 1).

Так, до першої групи були віднесені вправи у збереженні рівноваги стоячи на одній нозі на вузькій опорі (в колі діаметром 25 см, гімнастичній колоді, тренажері для балансу Thera-Band, ін.). До другої групи увійшли вправи у збереженні рівноваги при динамічних змінах положення голови (нахили, кругові оберти головою, нахили тулуба, переверти на гімнастичному килимі боком, вперед і назад, оберти на «тарзанці», ін.). Третя група об'єднала в себе вправи у збереженні рівноваги стоячи на хиткій опорі (натягнутій

стріпці, балансборді (balansbord), балансувальній подушці, ін.). Четверта група передбачала виконання вправ в статичній рівновазі у положенні вниз головою (стійки на плечах; стійка на голові; виси вниз головою на поперечині, кільцях, ін.); 5) ходьба по прямій лінії після швидких обертів в правий (лівий) бік (ходьба з відведеними в сторони руками, ходьба із заплющеними очима, ін.).

Впродовж педагогічного спостереження за проведенням занять руховою активністю визначені пріоритетні методи виконання фізичних вправ у балансуванні для осіб похилого віку. Основний серед методів, на думку експертів, це метод повторно-прогресуючої вправи. Вказаний метод передбачає поступове ускладнення умов виконання вправи по мірі її засвоєння. На переконання експертів, цей метод найбільше підходить особам похилого віку так, як дозволяє оптимізувати процес їх адаптації до специфічних фізичних і психічних навантажень та сформуванню необхідних навички раціональної техніки виконання спеціальних вправ. Окрім того, застосування методу повторно-прогресуючої вправи запобігає можливостям травмування учасників під час їх занять.

За результатами першого етапу досліджень було сформовано комплекс вправ у балансуванні для осіб похилого віку, до якого увійшло 16 вправ. До експериментального комплексу увійшли вправи, що виконуються без спеціального інвентарю та обладнання, а саме: 1) вправа у збереженні рівноваги стоячи на одній нозі на вузькій опорі в колі діаметром 25 см; 2) вправа у збереженні рівноваги в положенні стоячи з швидкими нахилами голови у фронтальній та сагітальній площинах; 3) кругові

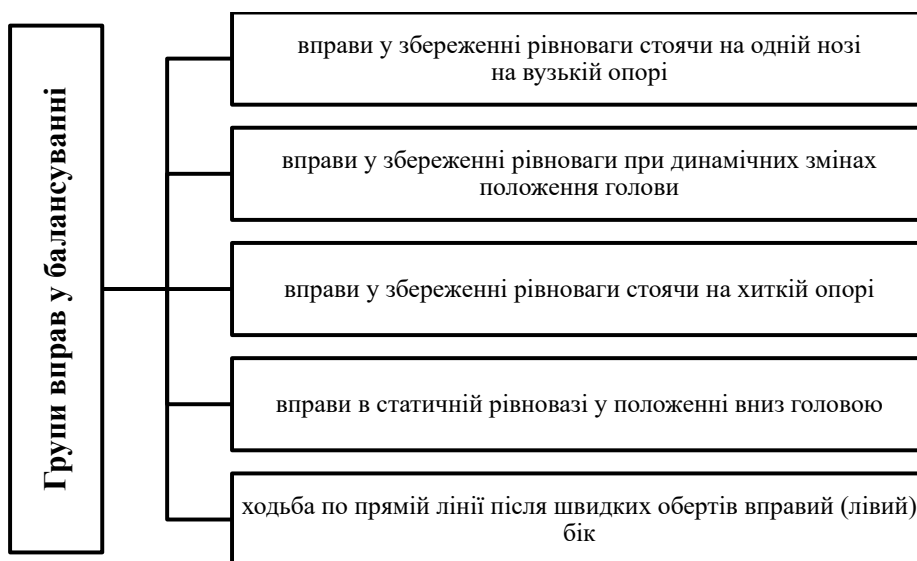

Рис. 1. Основні групи фізичних вправ у балансуванні для осіб похилого віку

оберти головою; 4) нахили тулуба вперед-назад; 5) переверти на гімнастичному килимі боком, вперед і назад; 6) стійка на плечах; 7) стійка на голові; 8) ходьба по прямій лінії після 5 поворотів ліворуч.

Також експериментальний комплекс включав вправи, що потребували використання спеціального інвентарю та обладнання: 1) вправа у збереженні рівноваги стоячи на гімнастичній колоді; 2) вправа у збереженні рівноваги стоячи на тренажері-балансирі Thera-Band; 3) вправа у збереженні рівноваги стоячи на горизонтально натягнутій стропі на висоті 20 см; 4) вправа у збереженні рівноваги стоячи на балансборді (balansbord); 5) вправа у збереженні рівноваги стоячи на балансувальній подушці; 6) вправа у висі вниз головою; 7) вправа «вис зігнувшись» на кільцях; 8) оберти в положенні вису на «тарзанці».

Для перевірки ефективності комплексу вправ у балансуванні проведено педагогічний експеримент, в якому приймало участь 52 особи віком від 60 до 64 років, які не мали медичних протипоказань. Участь у дослідженнях була добровільною. Учасників було поділено на дві групи: порівняльну (ПГ) і основну (ОГ). Порівняльна група займалася за традиційною програмою з акцентом на вправи аеробного характеру. Програма занять для осіб ОГ узгоджувалася з її учасниками і включала 50% вправ загального розвитку і 50% вправ у балансуванні з вище наведених (за вибором).

Вправи у балансуванні виконувалися в залежності від фізичного стану учасників з поступовим нарощуванням складності. У процесі засвоєння деяких вправ, учасникам пропонувалося виконувати їх із заплющеними очима з дотриманням усіх необхідних заходів безпеки. Темп виконання і кількість повторень вправ регулювалися в залежності від фізичних можливостей осіб похилого віку, залучених до досліджень. В процесі досліджень проводився постійний моніторинг реакції організму учасників на фізичне навантаження.

Результати порівняння показників здатностей утримання статокінетичної рівноваги, координованості рухів, психоемоційного і фізичного стану до і після експерименту в ПГ представлені в таблиці 1.

Як показано в таблиці, показники робочої пам'яті у досліджуваних практично не змінилися у порівнянні з початковими вимірюваннями. При цьому робоча пам'ять оцінювалася за тестом, запропонованим Міллером, сутність якого полягала у необхідності запам'ятовувати цифри, щоби пізніше проговорити їх вголос у визначеній послідовності. Всього пропонувалося учасникам дослідження запам'ятати 7 цифр. Для виявлення рівня тривожності застосовувався метод Спілбергера, який представляє собою анкету для індивідуального тестування. Анкету заповнював особисто кожен учасник досліджень після відповідного інструктажу. Анкета T-STAI складається з 20 тверджень. На відміну від S-STAI-опитувальника, вона дозволила встановити загальний рівень занепокоєння в учасників дослідження. За своїм призначенням T-STAI-анкета підходила для вивчення змін при постійних тривожних станах. Оцінка показників постійної тривожності була необхідною для підтвердження ефективності експериментальних вправ. Таким чином, аналіз результатів анкетування показав, що вірогідних змін у цьому показнику не було виявлено. Загалом рівень тривожності у залучених до анкетування осіб оцінений, як помірний.

Здатність утримувати статокінетичну рівновагу визначалася за допомогою модифікованої шкали балансу Берга (BBS). Для цього учасникам пропонувалося виконати 4 спеціальні вправи на утримання балансу. Оцінка проводилася за п'ятибальною шкалою від 1 до 5, де 1 означав найнижчий рівень здатності зберігати рівновагу, а 5 – найвищий рівень. Загальна оцінка дорівнювала сумі оцінок в кожній вправі. Як показали дослідження,

Таблиця 1

Результати порівняння показників статокінетичної функції, координації рухів, психоемоційного і фізичного стану в ПГ до і після експерименту

№	Показники (одиниці вимірювання)	До експерименту	Після експерименту	Критерій t
1.	Робоча ємність пам'яті (кіл. цифр)	3,2±0,4	3,4±0,3	p>0,05
2.	Рівень тривожності (бали)	43,0±0,9	40,1±0,7	p>0,05
3.	Утримання статокінетичної рівноваги (бали)	9,1±0,4	9,4±0,3	p>0,05
4.	Координація рухів (бали)	3,8±0,4	3,7±0,6	p>0,05
5.	Рівень фізичного стану за системою «Контрекс-1» (бали)	126,2±3,5	129,5±3,2	p>0,05

Результати порівняння показників статокінетичної функції, координації рухів, психоемоційного і фізичного стану в ОГ до і після експерименту

№	Показники (одиниці вимірювання)	До експерименту	Після експерименту	Критерій t
1.	Робоча ємність пам'ять (кіл. цифр)	3,0±0,4	4,6±0,3	p<0,05
2.	Рівень тривожності (бали)	42,0±0,7	37,0±0,4	p<0,05
3.	Утримання статокінетичної рівноваги (бали)	9,1±0,4	9,4±0,2	p<0,05
4.	Координація рухів (бали)	3,8±0,3	4,3±0,1	p>0,05
5.	Рівень фізичного стану за системою «Контрекс-1» (бали)	125,2±3,7	127,5±3,4	p>0,05

вірогідних змін у цьому показнику також не зафіксовано. Координація рухів визначалася за якістю виконання тесту на координацію. Оцінювання проводилося за п'ятибальною шкалою. Тест включав виконання 8 простих рухів головою, тулубом, верхніми і нижніми кінцівками за заданими траєкторіями, швидкістю і послідовністю рухів. У цьому показнику вірогідних змін у осіб порівняльної групи протягом дослідження не було виявлено. Оцінка рівня фізичного стану визначалася за інтегральним показником «Контрекс-1». Оцінювання за цією системою побудовано на фіксації факторів ризику розвитку серцевої патології і складається з 8 показників. Слід зазначити, що результати оцінювання не зафіксували вірогідних змін між облікованими показниками на початку і в кінці експерименту. Загалом рівень фізичного стану осіб, які приймали участь в дослідженнях, оцінений, як середній.

Результати порівняння показників статокінетичної функції, координованості рухів, психоемоційного і фізичного стану в основній групі до і після експерименту представлені в таблиці 2.

Дані цієї таблиці свідчать про зміни у більшості досліджуваних показниках. Так, вірогідне покращення спостерігалось у показниках робочої пам'яті, рівні загальної тривожності, здатності утримувати статокінетичну рівновагу та у координованості рухів (p<0,05). У показниках фізичного стану, які визначалися за системою «Контрекс-1», суттєвих змін не виявлено.

Отже отримані результати підтверджують гіпотезу про те, що використання комплексів вправ у балансуванні під час занять руховою активністю з особами похилого віку впливають на показники їх здатностей до утримання статокінетичної рівноваги, координованості рухів. Вони також покращують психоемоційну урівноваженість осіб похилого віку. В той же час фізичний стан учасників

дослідження після відповідних спеціалізованих занять не погіршився. Таким чином, є підстави стверджувати, що вправи у балансуванні можуть успішно застосовуватися, як один із факторів стримування природних процесів, пов'язаних з погіршенням фізичного і психоемоційного стану осіб похилого віку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Встановлено, що вправи у балансуванні сприяють активному подразненню вестибулярного аналізатора, який відповідає за положення тіла людини як під час руху, так і в стані спокою. Необхідність зберігати рівновагу примушує окремі м'язи швидко напружуватися і своєчасно розслаблятися. Це можуть бути доволі прості вправи зі зміною положення голови з відкритими та заплющеними очима, або більш складні з використанням спеціального інвентарю та обладнання. Доведено, що запропоновані комплекси вправ у балансуванні, впливають на здатності осіб похилого віку утримувати статокінетичну рівновагу, покращують координацію рухів і психоемоційну урівноваженість. В той же час фізичний стан осіб похилого віку після відповідних занять утримується на оптимальному рівні. Виявлено, що різні вправи у балансуванні спричиняють різний вплив на організм. Найбільш ефективними є вправи, які пов'язані з утриманням рівноваги на вузькій опорі. Однак для осіб похилого віку перевагу має комплексний підхід з використанням більшого спектру простих вправ у балансуванні.

Вважаємо перспективним напрямом подальших досліджень обґрунтування нових доступних і більш ефективних комплексів вправ у балансуванні саме для осіб похилого віку. Важливим є більш глибоке вивчення фізіологічних механізмів впливу таких вправ на організм цієї вікової категорії осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гакман А.В. Роль рухової активності та процесів старіння для осіб похилого віку. Молодий вчений. 2018; № 3.3. (55.3): 34–38.
2. Дудник О. Ботмерівська гімнастика у формуванні гармонійної особистості дитини. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. 2019. Вип. 5 К. (113). С. 106–109. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/26892/Dudnyk.pdf>
3. Теоретичні основи фізичного виховання в системі підготовки бакалаврів за спеціальністю фізична культура і спорт: підручник / укладачі: В.А. Товт, І.І. Маріонда, Н.В. Семаль. Ужгород: ТОВ «Бест-прінт», 2024. С. 173–177.
4. Фізіологічні основи фізичного виховання та спорту: Навчальний посібник / Укладачі: Ляшевич А. М., Чернуха І.С. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2019. 145 с.
5. Чоботько М.А. Розвиток рівноваги за допомогою вправ з балансування на фітболах / М.А. Чоботько, І.І. Чоботько, Н.В. Бойченко: Електронний науковий журнал №1(15), Харків, 2020. С. 78–88.
6. Dan Bagger-Sjöbäck. Vestibular system: Psychophysics, applied aspects and general interpretations. Springer-Verlag, 1974. 680 с.

Наукове видання

ПЕДАГОГІЧНА ІННОВАТИКА:
СУЧАСНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

№ 7

Коректура • *Ірина Чудеснова*

Комп'ютерна верстка • *Анатолій Василенко*

Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 15,81.
Замов. № 0325/206. Наклад 300 прим.
Підписано до друку 26.02.2025 р.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7623 від 22.06.2022 р.